

LEKSIKON MEDIJSKIH I PRAVNIH POJMOVA u Republici Srbiji

www.coe.int/en/web/freedom-expression

Reinforcing Judicial Expertise on Freedom of Expression and the Media in South-East Europe (JUFREX)

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

LEKSIKON MEDIJSKIH I PRAVNIH POJMOVA U REPUBLICI SRBIJI

Reinforcing Judicial Expertise on Freedom of Expression and the Media in South-East Europe (JUFREX)

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Leksikon medijskih i pravnih pojmova u Republici Srbiji

Leksikon je inicijalno pripremljen u Bosni i Hercegovini, u okviru zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope „Jačanje pravosudne ekspertize o slobodi izražavanja i medija u Jugoistočnoj Evropi (JUFREX)“.

Ova publikacija je pripremljena i prilagođena kontekstu Republike Srbije u okviru istog projekta.

Publikacija je pripremljena uz finansijsku podršku Evropske unije. Izražena mišljenja ne predstavljaju nužno zvanična mišljenja Evropske unije i Saveta Evrope.

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove publikacije se ne sme prevoditi, reprodukovati ili prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim (internet itd.) ili mehaničkim, uključujući i fotokopiranje, snimanje ili bilo koji drugi sistem za čuvanje ili preuzimanje informacija – bez prethodnog odobrenja Direktorata za komunikacije Saveta Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

Grafička obrada i štampa:
Dosije studio, Beograd

© 2019, Savet Evrope

Sadržaj

I UVOD	5
II LEKSIKON MEDIJSKIH POJMOVA	9
III LEKSIKON PRAVNIH POJMOVA	43
IV KORIŠĆENI IZVORI	141

I Uvod

O PROJEKTU: *Leksikon medijskih i pravnih pojmova* nastao je u okviru zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Jačanje pravosudne ekspertize o slobodi izražavanja i medija u Jugoistočnoj Evropi (JUFREX)“. Osnovni cilj ovog projekta je promovisanje slobode izražavanja i slobode medija u skladu sa standardima Saveta Evrope, sa posebnim fokusom na pravosuđe u Jugoistočnoj Evropi.

Leksikon medijskih i pravnih pojmova predstavlja zbirku reči i izraza, osmišljenu sa ciljem da pojasni pojmove koji se svakodnevno koriste u medijima i pravu, kako bi se novinarima i medijima, na jednoj strani, i zaposlenima u pravosuđu, na drugoj strani, pomoglo u razumevanju značenja tih pojmova. Namera je da se detaljnim popisom i pojašnjenjima medijskih i pravnih pojmova pomogne medijima prilikom izveštavanja o temama koje podrazumevaju osnovno znanje pravnih pojmova, a da predstavnicima pravosuđa približi pojmove koji su uobičajeni na medijskoj sceni.

METODOLOGIJA RADA: Leksikon je nastao po uzoru na leksikon koji je, u okviru JUFREX projekta, pripremljen za potrebe medijskih radnika i predstavnika pravosuđa u Bosni i Hercegovini, s napomenom da je ova publikacija prilagođena medijskoj sceni i pravnom poretku Republike Srbije.

U Bosni i Hercegovini, leksikon je nastao kao rezultat dve faze istraživanja. U prvoj fazi je sprovedena anketa koja je obuhvatila predstavnike pravosuđa, kao i predstavnike medijske i novinarske struke. Analiza rezultata potvrdila je, na jednoj strani, potrebu za boljom edukacijom u odnosu na poznavanje pravnih termina među novinarima, dok je među predstavnicima pravosuđa istaknuta potreba za boljim upoznavanjem uloge i značaja novinarstva i medija. U drugom delu istraživanja korišćene su fokus grupe, a nakon obavljenog istraživanja leksikon je formulisao u dve zasebne celine, kao leksikon medijskih i leksikon pravnih pojmova.

U okviru ankete, razgovarano je sa 35 predstavnika pravosuđa (advokata, tužilaca, sudija, portparola sudova) koji su popunili odgovarajuće upitnike. Iz analize intervju a i upitnika zaključeno je da predstavnici pravosuđa smatraju da novinari u svojim tekstovima i priložima pravosudne pojmove uglavnom koriste pogrešno, kao i da ne razumeju u dovoljnoj meri pravne termine, te da novinarima treba više vremena za rad i edukaciju.

Anketu za predstavnike medija popunilo je 55 novinara, a njihovi komentari uglavnom ukazuju na postojanje problema u razumevanju pravosudnih pojmova, čak i u slučajevima kada i sami godinama prate te teme i poznaju mnoge pravosudne pojmove. Zaposleni u medijima smatraju da zaposleni u pravosuđu ne razumeju svoju javnu odgovornost, da nisu spremni da objasne šta i na čemu rade i kako donose odluke. Analizom tih intervju a i upitnika zaključeno je da predstavnici medija smatraju da: pravne pojmove novinari često koriste pogrešno, često ne razumeju pravosudne termine koje upotrebljavaju zaposleni u pravosuđu, jer predstavnici pravosudnih institucija često u svojim javnim istupima koriste izraze koje „običnog“ čoveka zbunjuju. U slučaju da ne razumeju neki pravosudni pojam, novinarima treba više vremena za rad, kako bi došli do objašnjenja nepoznatih pojmova. Pravosuđe mora biti otvorenije i jasnije prema medijima, sa novinarima bi trebalo da rade sudije i tužioc i koji mogu da im daju više informacija nego portparoli. Novinarima je potrebna edukacija i, u tom smislu, *Leksikon* može poslužiti kao sredstvo za edukaciju.

U fokus grupama učestvovala su ukupno 33 učesnika, a glavni zaključci su da:

- *Leksikon* jeste značajan i potreban za razumevanje pojmova i pravilno i potpuno izveštavanje javnosti
- *Leksikon* može poslužiti kao sredstvo za unapređenje međusobnog razumevanja pravosudne i novinarske struke
- *Leksikon* jednostavnijim rečima objašnjava pravne termine.

Razgovori koji su u okviru priprema za objavljivanje *Leksikona* obavljani sa predstavnicima medija i pravosuđa u Srbiji, kao i iskustva sa ranije održanih okruglih stolova i seminara za novinare, sudije i tužioce, koji su organizovani u saradnji JUFREX projekta i Saveta za štampu, pokazali su da su problemi donekle slični kao u Bosni i Hercegovini.

Novinari, naime po pravilu, smatraju da informacije koje saopštavaju portparoli sudova nisu dovoljno jasne i dovoljno brze, kao i da su saopštenja uglavnom napisana birokratskim jezikom, teško razumljivim običnom

građaninu, dok sudijama smeta „senzacionalističko i tabloidno“ izveštavanje medija. Predstavnici pravosuđa često navode i da mediji daju preveliki prostor sudskim procesima u koje su uključene poznate ličnosti, a da zanemaruju slučajeve u kojima se „obični ljudi“ suočavaju sa pravdom, zato što nisu dovoljno atraktivni. Ukazuju, takođe, i na to da mediji nemaju dovoljno znanja o pravosuđu, a često ni „luksuz“ da se za to specijalizuju, dok, s druge strane, novinari tvrde da predstavnici pravosuđa često ne razumeju prirodu medija, niti specifičnosti osnovnih novinarskih formi, kao i da je obuka potrebna i portparolima sudova i tužilaštva.

Predstavnici pravosuđa novinarima najčešće zameraju kršenje pretpostavke nevinosti, uglavnom time što, bez ograde, koriste termine ubica, lopov, silovatelj, iako je reč o osobama koje su tek osumnjicene ili optužene. Monitoring osam dnevnih novina sa nacionalnom pokrivenošću, koji je Savet za štampu sproveo u protekle tri godine, zapravo potvrđuje navedena zapažanja, budući da je, prema tim podacima, upravo kršenje pretpostavke nevinosti najčešći prekršaj Kodeksa novinara Srbije (u sedam od osam posmatranih medija), i ukupno daleko najbrojniji u odnosu na sve ostale prekršaje. Predstavnici pravosuđa i advokature jednoglasni su u oceni da bez prava na pretpostavku nevinosti nema ni pravne sigurnosti. Advokatska komora Beograda je nedavno pokrenula inicijativu da se Krivični zakonik izmeni na način da se uvede kazna do tri godine zatvora za kršenje pretpostavke nevinosti. Predlog koji je usledio nakon intervjua novinara Verana Matića, predsednika Komisije za istraživanje ubistava novinara, u kome je, između ostalog, ocenjeno da postoji „snažan utisak da je sudsko veće vodilo postupak (za ubistvo novinara Slavka Čuruvije) kao da ne želi da ga vodi ili je primorano da donese unapred zacrtanu oslobađajuću odluku“, izazvao je veoma burne reakcije novinara. Novinari su tada ukazali i na to da često samo prenose izjave visokih državnih zvaničnika, pre svega predstavnika izvršne vlasti, koje niko ni ne opominje kada tvrde da je neko „kriminalac“, „narko-diler“, „monstruozni ubica“.

U tim međusobnim razmenama mišljenja, kao lajt motiv, provejava saznanje da se novinari/mediji i predstavnici pravosuđa vrlo često ne razumeju. Jedan od ciljeva ovog leksikona jeste upravo da približi „svet novinarskih i medijskih pojmova“ pravnicima, a „svet pravnih pojmova“ novinarima. *Leksikon* je nastao kao rezultat saradnje novinara i pravnika, te se nadamo da će poslužiti obema profesijama.

II Leksikon medijskih pojmova

Teorija novinarstva obuhvata i teoriju novinarskih žanrova (fr. genre – rod, vrsta) kao naučno-praktičnu disciplinu koja proučava oblike novinarskog izražavanja i načine njihovog grupisanja u žanrove. Iako u svetu nema precizne i opšteprihvaćene tipologije novinarskih žanrova, u savremenoj praksi i teoriji uočavaju se sledeći žanrovi: informativni ili faktografski (vest, intervju i izveštaj), interpretativni (vest, prošireni izveštaj, komentar, kolumna, beleška, osvrt, crtica, hronika), analitički ili istraživački (reportaža, kolumna, feljton, intervju, članak, umetnička kritika, uvodnik i komentar), publicistički/beletristički (priča, esej, kolumna, satira, kozerija, sarkazam, burleska, aforizam, feljton, umetnička kritika), ilustrativni (fotografija, strip, crtež, karikatura, mapa, tabela, grafikon, infografika) i nenovinarski (reklame, oglasi, obaveštenja, horoskopi, enigmatika).

U nastavku sledi pojašnjenje novinarskih žanrova, odnosno oblika novinarskog izražavanja, predstavljenih abecednim redom.

1. ANKETA

Anketa je mehanički zbir izjava ili kratkih intervju sa slučajnim, najčešće anonimnim učesnicima koji odgovaraju na isto pitanje. Izjava se obično beleži na nekom javnom mestu (ulica, stadion, pijaca). Anketa bi trebalo da posluži kao „glas javnog mnjenja“, mada je to, u stvari, montirani „glas naroda“. U suštini, to znači da pri montiranju bilo koje ankete, urednik (ili novinar) donosi odluku o tome koje će odgovore na postavljeno pitanje objaviti u anketi. Od toga direktno zavisi kakva je poruka koju će javnost primiti. Publikacija bi trebalo uvek da ima na umu, kod razumevanja ankete, da odgovori u anketi predstavljaju nečiji izbor pojedinačnih odgovora i da ih ne treba tumačiti kao sveobuhvatan i konačan odgovor na dato pitanje.

2. ANTRFILE

Antrfile potiče od francuske reči entrefilet i znači umetak, a u novinarstvu je to praktično tekst u tekstu, neki detalj iz teksta koji nije direktno u vezi sa glavnom temom (ali i jeste), ili nešto zanimljivo, što je neko od sagovornika rekao, a ne uklapa se u izjave te osobe koje predstavljaju deo teksta. Moglo bi se objasniti i kao digresija u izlaganju ili razgovoru. Za mnoge novinare, antrfile je ukras koji tekstu daje boju.

3. BELEŠKA

Beleška označava literalizovani oblik i podvrstu osvrta, to je informacija o nekoj novosti, vrsta kraćeg napisa kojim se prikazuju neki rezultati naučnog istraživanja, ili neka novost iz sveta nauke ili književnosti. Novinar može zabeležiti bilo koji zanimljiv, neobičan ili poučan detalj na koji je naišao, a da pritom ne ulazi dublje u temu.

4. CRTICA/DRUŠTVENA HRONIKA

Društvena hronika jeste, pre svega, kratka, autorska forma. Objavljuje se gotovo isključivo u novinama i objašnjava, tumači i daje ocenu. Izbor teme jeste najvažniji. Društvena hronika često obrađuje „sitnice koje život znače“. Osetljivost novinara na svakodnevicu, nezakonitosti koje pogađaju običnog čoveka, na nedaće ljudi tu oko nas sa kojima oni ne mogu da se izbore, jer nemaju društvenu moć, označavaju „kvalifikaciju“ za pisanje društvene hronike. Društvena hronika treba da navede čitaoce da saosećaju sa „glavnim akterima“ i da ih mobiliše na akciju. Novinari koji se odluče da određenu pojavu obrade u formi društvene hronike moraju imati sklonost ka literarnom izrazu. Mnogi novinari su sabrali takve tekstove i objavili ih u formi knjige. Društvenu hroniku smatraju i jednom od varijanti komentara, koja se od ovog žanra razlikuje po tome što obrađuje i/ili iznosi na površinu neku društvenu pojavu. Nažalost, ta forma se, zbog svoje zahtevnosti, polako povlači sa stranica moderne štampe koja sve više uzima uređivački model tabloida.

5. ČLANAK

Članak spada u sintetičku formu novinarskog teksta i predstavlja veoma zahtevan žanr, jer se tu mešaju reportaža i analiza, novinar ne izveštava samo

o tome šta vidi, čuje, saznaje, već pokušava i da događaj interpretira i učini ga razumljivim. Članak rasvetljava važne životne teme na osnovu radnje i slike. Za članak je karakteristično smenjivanje posmatranja i apstrakcije, raščlanjenog prvog dela i informativne pozadine događaja, opisa i zaključka. Pojedinačne sudbine koje se opisuju treba da budu tipične za problem o kojem se piše, kako bi čitalac pratio temu na osnovu te pojedinačne sudbine, a novinar, radi potpunijeg prikaza teme, treba da navede i neke statističke podatke. Članak nije uvek moguće jasno razlikovati od reportaže.

6. ESEJ

Esej predstavlja granični žanr koji deli i spaja novinarstvo sa književnošću i naukom. Označava kraću proznu vrstu u kojoj se obrađuju različite teme iz života, ili iz nauke, na način da uključuje razmišljanje i zaključivanje, a ima i doživljaj umetničkog oblikovanja. U eseju do izražaja dolazi lični stav autora, izbor problema o kojem piše i njegov način izlaganja i zaključivanja, te sklonost prema misaonoj razradi problema.

7. FELJTON

Feljton ima velike sličnosti sa esejom i pripada publicističkoj vrsti. Predstavlja tipično impresionistički oblik izražavanja, te je lagan, zanimljiv, zabavan i pun efekata. Uvek mora da ima poentu, ili neki drugi završetak, u kojem se nalazi temeljna poruka. Razvijao se u dva smera, jedan je prostorni – oznaka stalne rubrike, drugi je poseban oblik novinarskog izražavanja. Za razliku od ostalih žanrova, feljton najčešće izlazi u nastavcima.

8. INTERVJU

Intervju (engl. interview – međupogled) označava razgovor s nekom osobom. Ubraja se u novinarsku vrstu koja se sastoji od kraćeg uvoda, zatim novinarskih pitanja i sagovornikovih odgovora. Objavljuje se kao upravni govor, bez komentara i prepričavanja. U uvodu se u nekoliko rečenica objasni povod, predstave se osnovni podaci i kraća zapažanja o sagovorniku. Za svaki razgovor bi trebalo da postoji povod – aktuelni događaj ili popularnost intervjuisane osobe. Intervjuisati se može svako ko se bavi nečim važnim, zanimljivim, neobičnim. Sagovornik mora biti neka zanimljiva osoba, ali ne nužno i poznata javnosti. Intervju spada u temeljni novinarski žanr kojim su se komunisti, lingvisti, sociolozi komunicirani, te i psiholozi

najviše bavili zbog kompleksnosti odnosa (interakcije) učesnika u intervjuu, pre svega intervjuera, onoga ko intervjuiše i intervjuisane osobe. U osnovi svih novinarskih žanrova, bili oni monološki ili dijaloški, stoji intervju. Učesnici u medijskom intervjuu su dobrovoljno pristali da auditorijumu kažu šta znaju i za šta smatraju da su kompetentni. Intervju ipak može biti i medijska mimikrija, jer omogućava novinarima da se zaklone iza autoriteta u saopštavanju informacija koje ili ne znaju dovoljno, ili nisu sasvim u skladu sa uređivačkom politikom. U definicijama intervjuja uopšte nije dovoljno pažnje posvećeno važnosti krajnjeg „korisnika“ (auditorijum, porota, razred), niti je posebno isticana institucionalnost takve interakcije. Sva pažnja je usredsređena na direktne učesnike. Medijski intervju predstavlja formu intervencije, ili medijacije, u odnosu između osobe koja govori ili eksperta i publike. Sagovornici jesu veoma zainteresovani za intervju odnos, ali svaki iz različitih razloga. Nekada je situacija takva da obe strane saraduju i da im odgovara tok intervjuja, ali se dešava i da taj odnos krene drugačijim putem i interakcija bude dovedena u pitanje, posebno ukoliko intervjuer ozbiljno poljulja pozitivni imidž intervjuisane osobe. U datoj definiciji, fokus je na učesnicima u intervjuu, na njihovom statusu, zatim na komunikaciji. Izostaje insistiranje na komunikativnim činovima pitanja i odgovora. Osnovna funkcija klasičnog medijskog intervjuja sastoji se u tome „da nešto novo saopšti i da to što saopšti – protumači na način kako to shvata intervjuisana ličnost“. Razlika između medijskog intervjuja i svih ostalih novinarskih žanrova ogleda se u njegovoj reprezentativnosti. Cilj je da se neke informacije prezentuju auditorijumu na atraktivniji način, nego što je to moguće monološkim novinarskim formama. Isticanjem „prezentativnosti“ uvodi se u definisanje intervjuja „auditorijum“, kao jednako važan učesnik govornog događaja, čijem informisanju intervju i jeste namenjen.

Klasična metodologija klasifikacije intervjuja svrstava intervjuje u tri velike grupe koje čine: klasični intervju (važne ličnosti kojima se pitanja uglavnom dostavljaju ranije), kombinovani intervju (intervju-portret, intervju-profil, intervju-reportaža) i improvizovani intervju (bez pripreme, iznenadni razgovor, izvan studija, samo u elektronskim medijima). Opisana klasifikacija jeste suviše generalna i nedostaju joj specifične karakteristike i osobine intervjuja.

9. IZJAVA

Izjava predstavlja posebnu podvrstu izveštaja, to je „intervju bez pitanja“. Najčešće, izjave daju samo javne ličnosti, koje su se našle u nekim izuzetnim situacijama i povodom značajnih događaja, kada bi trebalo brzo i

efikasno medijski reagovati. Izjava je označena kao najkraći dijaloški medijski žanr. Može se reći da to zapravo jeste izveštaj koji ne daje novinar, nego druga osoba koja može da priča o toj temi. U situaciji kada ta osoba pobija neki objavljeni izveštaj, reč je o demantiju, a ako se od više izvora traži izjava o istoj temi, onda je reč o anketi.

10. IZVEŠTAJ

Osnova izveštaja jeste događaj o čijem se toku informiše – kako i zašto se nešto dogodilo. Uz vest, to je najčešći novinarski žanr u dnevnom novinarstvu. Postoje razne definicije izveštaja, a veoma često se i ne tretira kao poseban žanr, već kao proširena vest. U svakom slučaju, treba istaći sledeće: „Piši tako da svako iz tvog izveštaja shvati što se zbililo na skupu kojem si prisustvovao, šta je odlučeno, zašto, kao i zašto su neki bili za i protiv, kako je događaj protekao, odnosno koja je njegova osnovna poruka“ D. Đurić (1975). Za razliku od vesti, izveštaj donosi i malo subjektivnosti, a tu do izražaja dolaze autorova veština i dinamika pripovedanja i opisivanja, ali i izbor činjenica koje će navesti. Izveštaj može biti napisan tako da prati hronološki tok zbivanja, a može i da istakne jednu ili više činjenica i detaljnije ih objasni. Novinar to može uraditi reporterski (opisujući pritom i ambijent i atmosferu događanja), ili komentatorski (tumačeći i analizirajući događaj). Razlike između vesti i izveštaja jesu sledeće: dobar izveštaj u sebi sadrži i dve, tri, pa i više posebnih vesti; vest javlja, a izveštaj informiše; vest saopštava činjenice, a izveštaj činjenice uklapa u šire celine; vest predstavlja celinu, a izveštaj je heterogena struktura koja teži harmoniji; vest „javlja“ samo rezultate, a izveštaj opisuje i tok, put do rezultata, ponekad i najvažnije događaje koji su prethodili rezultatu (rasprava, dileme, alternative). S obzirom na vreme izveštavanja, razlikujemo izveštaj uoči događanja, tokom i nakon događanja. Izveštavanje može biti individualno, ali i ekipno.

11. KOMENTAR

Komentar jeste zajedničko ime za niz analitičkih i angažovanih žanrova kojima novinarstvo ostvaruje svoju najvišu izražajnu vrednost. Osnovni značaj komentara ogleda se u tumačenju, objašnjavanju onoga što se ne vidi „na površini“. Za komentar jeste važna dobra argumentacija i snažan jezik. Smatra se najsloženijim novinarskim žanrom i uvek ima, bilo pozitivan, bilo negativan, ubeđivački predznak. Uobičajeno je da komentar u

novinama bude relativno kratak, do 84 reda (napisan na strane A4 formata duplog proreda sa 28 redova na strani), a u elektronskim medijima do dva minuta. U središnjem delu, komentator stvara zaplet, ređa argumente za i protiv teza iznetih u uvodu, navodi podatke, činjenice (mogu biti društveni odnosi, uzrok pojave koji treba pronaći, odgovornost koju treba tačno utvrditi), poredi i objašnjava. Važno je da nema mnogo opštih mesta i da se sve što je opštevažeće odnosi na nešto ili nekog konkretno. U suprotnom, sve predstavlja samo praznu priču. U ovom delu dolazi do izražaja komentatorovo znanje, opšta kultura i dobra obaveštenost. Komentator ovim delom pridobija publiku za svoje stavove. Zaključak komentara može imati samo jednu efektanu rečenicu, ili jedan pasus, ali ne više od toga. Dobro je da bude kategoričan, jasan, može biti i aforističan, ukoliko autor ima afiniteta prema toj formi izražavanja, ali ne da bude na silu duhovit, jer to ubija svaki komentar. Može da bude mobilizatorski (da se pokrene akcija koja bi doprinela saniranju stanja), ili da svodi račune nekog stanja; ili da se završi dobro odmerenim pitanjem. U svakom slučaju, ne bi trebalo da bude nametljiv i moralizatorski, a posebno da ne zaključuje mnogo ni iz čega. Najgore je kada komentator niti osuđuje, niti pohvaljuje, odnosno kad nema definisan stav. Pogubno za komentara jeste trijumfovanje jedne strane nad drugom, pretnja jednih drugima, podsmeh, nadmenost komentatora u iznošenju argumentacije. Komentar predstavlja zajednički imenitelj za podžanrove kao što su uvodnici, osvrti, beleške, kolumne poznatih novinara, glose, kritike, recenzije umetničkih dela (knjige, predstave, filmovi, izložbe). Različiti teoretičari navode različite klasifikacije komentara. Najubičajenija klasifikacija jeste ona koja ih deli na: polemički, analitički, humoristički, tumačeći, kritički, sintetički ili istraživački komentar. U polemičkom komentaru, nakon iznošenja uvoda komentator zauzima suprotan stav koji argumentacijom brani do kraja; a u zaključku potpuno osporava tezu iz uvoda. Analitički – komentator razlaže na segmente tezu koja je u uvodu izrečena i navodi argumente za i protiv, osvetljava problem sa nekoliko strana, traži uzroke, navodi posledice. Humoristički – nakon potpuno ozbiljno postavljelog „uvoda“ ironično i duhovito se opovrgava teza, dokazuje se sve suprotno do apsurdna. U tom tipu komentara najbitnije je odrediti granicu dobrog ukusa. Tumačeći komentar jeste zapravo prošireniji oblik prikaza. Novinar koristi postojeće dokumente (zakone, knjige, odluke, itd.) koje na popularan način treba objasniti široj javnosti. Teži oblik komentara jeste kritički, sintetički ili istraživački komentar za koji novinar mora da pronađe nove činjenice.

12. KRITIKA

Kritika (grč. kritein – suditi, prosuđivati) označava žanr koji je gotovo identičan komentaru, ali se uglavnom u praksi kritikom nazivaju komentari iz područja umetnosti i kulture, u užem smislu, tako da se danas pišu pozorišne kritike, literarne kritike, muzičke kritike i druge. Kritika spada u stručnu delatnost i zato je potrebno da novinar bude veoma obrazovan u području umetnosti o kojoj piše kritike.

13. LID

Lid čini najvažniji deo vesti. Mora biti informativan, jednostavan, direktan, razumljiv, zasnovan na novosti. Ima funkciju uvoda u priču i treba da odmah pruži čitaocu elementarnu informaciju o događaju o kojem govori ili da privuče pažnju čitaoca i motiviše ga da nastavi čitanje priče. Lidove informativnih formi (vesti i izveštaja) delimo na potpune i fokusirane lidove. Potpuni lid ima dominantno informativnu funkciju. U prvoj rečenici se odgovori na sva pitanja (ko, šta, gde, kada, kako i zašto), na koja se do momenta izveštavanja može odgovoriti. U lid se uključuju samo glavne informacije, jer ne sme biti predugačak i preopterećen detaljima. Fokusirani lid – klin glava: u prvoj rečenici se saopštava najinteresantniji aspekt događaja, detalj koji će privući pažnju čitaoca i navesti ga na dalje čitanje, zbog čega nije nužno da se u prvoj rečenici odgovori na sva novinarska pitanja (ko, šta, gde, kada, kako i zašto).

14. OSVRT

U osvrtu na neko umetničko delo, na primer, na pozorišnu predstavu, kao i u prikazu, piše se o sadržaju, glumcima, režiji i ostalom što je u vezi sa tim delom. Potrebno je, međutim, da postoji neki detalj (npr. scenografija, ili muzika u predstavi) kome će autor osvrtu posvetiti posebnu pažnju, kojem će dati nešto više prostora (rečenica), izneti više detalja. Može se osvrnuti i na reči nekog govornika, ili na neki neočekivani događaj. Važno je naglasiti da autor u osvrtu iznosi i svoje stavove, ličnu ocenu, a delom i komentariše ono što se dogodilo. Osvrt se zato nekada naziva i komentarom. Osnovna karakteristika osvrtu jeste u tome da stoji kao prelazni žanr između takozvanog deskriptivnog i analitičkog novinarstva. Za razliku od čistog opisa događaja, osvrt sadrži ocenu, odnosno subjektivni stav novinara baziran na iznetim argumentima.

15. PRIKAZ

Prikaz predstavlja informativnu novinarsku vrstu koja objektivno opisuje mrtve stvari (npr. izumi, naprave, knjige) bez ličnog stava novinara. Ukoliko se piše prikaz knjige, onda se navodi ono što knjiga sadrži, o čemu piše, nešto o autoru, njegovom dotadašnjem radu. Pritom se, međutim, ne ocenjuje kvalitet knjige, niti se daje lični komentar o knjizi. Nužno je da novinar ostane potpuno objektivan. Prikaz mora biti sadržajan, potpun, iscrpan, tako da čitaoci mogu dobiti približno tačnu sliku o predmetu koji se prikazuje. U slučaju da novinar daje prikaz umetničke izložbe, onda bi krajnji cilj bio da čitalac poseti tu izložbu.

16. RECENZIJA

Recenzijom se smatra ozbiljan prikaz knjige ili literarnog dela. Dublje se osvetljavaju temeljne karakteristike knjige, zbog čega recenzija ima ulogu da čitaoca uvede u svet naučne i umetničke literature, kako bi se ljudima pomoglo da izbegavaju šund, kič i manje vredna dela, a da vredna i teža dela lakše razumeju. Recenzije ne može pisati novinar početnik, jer ona traži veće iskustvo, solidno obrazovanje, poznavanje naučne aparature i argumentacije, kao i dobar stil.

17. REPORTAŽA

Reportaža spada u najzahtevniji i najsloženiji novinarski žanr. Događaj ili pojavu, reportaža donosi kao priču i predstavlja odraz doživljaja autora. U osnovi reportaže leži vest (izveštaj). Umetničkom – medijskom formom, reportažu čini umetničko saopštavanje i povezivanje podataka i činjenica. Za razliku od komentara, reportaža ne sme da deluje otvoreno ubeđivački, niti treba da bude mobilizatorska. Osnovna funkcija reportaže jeste u tome da izazove emocije publike prema različitim subjektima koji obično učestvuju u reportaži. Reportažu najčešće čujemo ili vidimo na radiju ili televiziji, bilo kao direktni prenos događanja (npr. otvaranje Olimpijskih igara), ili kao pripremljeni program, koji se postepeno stvara u studiju (npr. reportaža o srpskim sportistima koji su učestvovali na Olimpijskim igrama). U novinama je najčešće zastupljena putopisna reportaža. Reportaža zahteva vrlo temeljne pripreme, aktivno učestvovanje u događanju i detaljno zapažanje. Pravog reportera odlikuje veliko umeće prenošenja događaja, ili pojave, u obliku dinamične priče. Dobra reportaža bi trebalo da sadrži kompozicione elemente dramske radnje: uvod, zaplet, kulminaciju, obrt i rasplet i na kraju

poruku/pouku, ali nikako moralizaciju ili naravoučenije. Tematski, reportaža može biti iz najrazličitijih područja života (npr. ratna, socijalna, iz đlačkog i studentskog života) i povodom najraznovrsnijih događanja (neke nesreće, sportskog događaja, obeležavanja godišnjice). Neophodno je da reporter vodi računa o tome da ne ode u patetiku, ili melodramu, što predstavlja opasnost kod reportaže. Novinska reportaža može biti kombinovana fotografijama. Ukoliko dominiraju uspešno snimljene fotografije sa nekog događaja, a tek ispod njih stoji komentar onog što je fotografija u trenutku zabežila, reč je o foto-reportaži. Reportaža je jedini novinarski žanr koji ne nastaje u „stisci sa vremenom“, već se radi dugo i studiozno, istraživački.

18. SAOPŠTENJE

Posebnu vrstu izveštaja čini saopštenje (kominike). S pravom bi se moglo raspravljati o tome da li je zaista reč o podvrsti izveštaja ili izjave. Saopštenja „izdaju“ zvanične institucije, što znači da se ne proizvode u redakcijama, nego ih redakcije dobijaju uz zahtev da se objave tako kako su napisana, čega se redakcije ne pridržavaju strogo. Saopštenja izdaju, na primer, ministarstva, vlada, političke partije, razne druge organizacije, asocijacije, udruženja građana kada žele da saopšte javnosti svoj stav, mišljenje, da odbace nečije tvrdnje, ili se ograde od nekog stava, da izveste o zaključcima sastanaka zatvorenih za javnost. U međudržavnim odnosima, posebno kada je reč o posetama, saopštenja predstavljaju uobičajen način komuniciranja sa javnošću, mada ne i najbolji. U situacijama kada su spoljna i unutrašnja politika pune kontroverzi broj saopštenja raste. Saopštenja predstavljaju „zajednički“ stav koji daje „kolektiv“, a izjavu za javnost daje individua u ime „kolektiva“. Saopštenja su obično posebno označena, na primer, u nadnaslovu, tekstualno ili grafički tako da čitaoci mogu jasno da razdvoje novinarske od nenovinarskih tekstova. U audio-vizuelnim medijima, u tekstu koji čita spiker takođe se posebno istakne da je reč o nenovinarskom tekstu (neutralni, oficijelni govornik). Posebno saopštenje koje govori o međudržavnim odnosima, piše se veoma biranim, protokolarnim jezikom i takva saopštenja ne bi trebalo skraćivati bez konsultovanja sa spoljnopolitičkim komentatorima u redakciji.

19. SKICA (KRATKA ISTINITA PRIČA)

Skica se smatra kratkom reportažom. U skici se tretira jedna epizoda, jedan događaj, beletrističkim sredstvima izražavanja, za razliku od reporta-

že koja može sadržati nekoliko epizoda ili događaja. U kompozicionom smislu, predstavlja isto što i reportaža, ali su u skici svi elementi maksimalno zgusnuti. Uvod sadrži malo reči, potom se daje događaj, iz kojeg proizilazi zaključak – poenta. Upravo zato što treba da se sa malo reči kaže mnogo, skica zahteva ne samo sposobnost opisivanja, nego i visoku profesionalnost, ali i sposobnost da se o „velikim temama“ piše sažeto. U tematskom smislu, može biti raznovrsna. U novinama se može naći i koncept „feature“, što je engleski naziv za kratke tekstove, koji sadrže ne samo činjenice nego i atmosferu, zanimljive detalje, kratke opise. Novinari je označavaju raznim imenima.

20. VEST

Vest predstavlja osnovni oblik novinarskog izražavanja, definisan formulom pet V (5 W – Who, What, When, Where, Why – ko, šta, kada, gde, zašto). Kasnije je u pravilo ubačeno i šesto pitanje How - kako. Upravo zato, vest mora da pruži odgovore na šest pitanja: 1. KO, 2. ŠTA, 3. KADA, 4. GDE, 5. ZAŠTO i 6. KAKO. Potrebno je, uz to, navesti i izvor iz kojeg potiče vest. Od novinara se traži sažeto izražavanje, jer je to najkraći novinarski oblik i sadrži istinite, kratke, jasne i blagovremene podatke o nekom događaju.

Elementi koje mora da ima svaka vest jesu: istinitost, novost, aktuelnost (to znači objaviti vest što brže nakon događaja), zanimljivost, važnost, kratkoća, jasnoća i preciznost. Lični stav novinara nema šta da traži u vesti. Umesto toga, novinar treba da se trudi da dosegne objektivnost izveštavanja. Odvajanje vesti od mišljenja čini jednu od najvažnijih zapovesti informativnog novinarstva u skladu sa pravilom – činjenice su svete, komentar je slobodan.

U teoriji novinarstva do danas se razvilo nekoliko podvrsta tog elementarnog žanra, te se razlikuje: blic ili fleš vest, standardna vest i proširena vest. Blic ili fleš vest jeste uvek eliptična, skraćena, ali mora biti svakome prepoznatljiva i razumljiva. Standardna vest sadrži sva svoja strukturna obeležja. Proširena vest je prelazni oblik između vesti i izveštaja i prikaza.

U nastavku će biti navedeni pojmovi koji ne spadaju u oblike novinarskog izražavanja, ali je zbog razumevanja novinarske profesije i same uloge medija izuzetno važno navesti te pojmove i pojasniti njihovo značenje. Pojmovi su poređani po abecednom redu.

21. AUTOCENZURA (SAMOCENZURA)

Za razliku od državne cenzure, autocenzura označava ograničenja slobode izražavanja i slobode objavljivanja, koju mediji sami sebi nameću, bilo zbog pritiska vlasti, ili pritiska jakih interesnih grupa, zbog uticaja političkih i društvenih okolnosti, ili zbog straha od posledica. Najčešće je reč o tome da se svesno izbegava izveštavanje o temama koje bi mogle da naljute oglašivače, ili predstavnike vlasti, ili određenih interesnih grupa. Autocenzuri se pribegava kako bi se izbegle neprijatnosti, uključujući i mogući gubitak posla. Prema Kodeksu novinara Srbije, autocenzura se smatra kršenjem profesionalnih i etičkih normi.

22. CENZURA U MEDIJIMA

Cenzura predstavlja institucionalni mehanizam zabrane javno upotrebljene pisane, ili izgovorene reči ili slike, zbog opasnosti po vlast, društveni ili moralni poredak. Reč cenzura potiče iz latinskog jezika od glagola *cenere* što znači proceniti ili oceniti. Termin medijska cenzura počinje da se upotrebljava u 17. veku i tada se odnosio na institucionalno pravo cenzora koje propisuje sama država, kako bi mogla da kontroliše, zabranjuje, ili da dozvoljava objavljivanje pisane novinske reči. Teoretičari medija cenzuru najčešće dele na dve vrste: preventivnu i suspenzivnu. Preventivna cenzura se odnosi na pregledanje novinarskog materijala (tekstovi, audio-snimci ili video-snimci, fotografije) pre objavljivanja ili emitovanja sadržaja. Suspenzivna cenzura predstavlja reagovanje cenzora ili cenzorskih centara političke moći i stavljanje autora sadržaja pod udar zakona i pritisaka zbog objavljenog materijala. U Srbiji, cenzura, po zakonu, nije dozvoljena.

U današnje vreme, međutim, svedoci smo da globalni trend u oganičavanju slobode medija jeste takozvana meka cenzura, ili prikrivena kontrola, koja je indirektan, ali veoma efikasan način uticaja na medije i na ograničavanje medijskih sloboda. Ispoljava se na različite načine, poput nedozvoljenih uticaja vlasti, političkih elita, oglašivača i marketinških kompanija na izbor tema kojima će se novinari baviti, na način na koji će tema biti obrađena, na izbor sagovornika.

23. DEMANTI

Demanti predstavlja službeno i javno opovrgavanje ili pobijanje neke lažne vesti, tvrdnje ili optužbe. Demanti znači i poricanje nečega. Potiče od

francuske reči dementi – opovrgnuti. Za demanti se obično kaže da predstavlja flaster preko rane koja boli. Za demantovanje se, međutim, često kaže i da je posao sličan skupljanju perja iz punog jastuka bačenog sa vrha solitera, odnosno da je Sizifov posao. Pravno uobličavanje demanti dobija institutom „Odgovora na informaciju“ iz Zakona o javnom informisanju i medijima (videti i Odgovor na informaciju u Leksikonu pravnih pojmova).

24. DEREGULACIJA

Deregulacija, u najkraćem, označava proces ukidanja regulatornih stega za slobodan razvoj tržišta i postepeno povlačenje države iz određenih oblasti privredne delatnosti. Upečatljiva je u oblastima gde su bili primetni monopoli državnih preduzeća, poput telekomunikacija, železnica, elektroprivrede. U medijskoj sferi, deregulacija podrazumeva ukidanje monopola koji su imali javni mediji u Evropi, te otvaranje tržišta za privatne aktere uz unapred poznate, transparentne i nediskriminatorne uslove. Osim toga, primer deregulacije jeste i postepeni prelazak od toga da organi državne uprave regulišu tržište do nezavisnih regulatornih tela (poput REM-a u Srbiji). U našim uslovima, pod deregulacijom, u širem smislu, može se shvatiti i izlazak države iz vlasničke strukture u izdavačima medija (proces privatizacije).

25. DRUŠTVENE MREŽE

Društvene mreže se svrstavaju u jednu vrstu društvenih medija, vrstu internet servisa koji povezuje korisnike, a mogu se javljati u obliku platforme, prozora ili veb-stranice. Prema A. K. Kirtis, F. Karahan (2011), društvene mreže čine jednu mrežnu platformu za povezivanje ljudi širom sveta, omogućujući im neobavezan prenos informacija audio-vizuelnim, zvučnim i tekstualnim putem. Razvoju društvenih mreža najviše je doprineo razvoj tehnologije, a činjenica da su jednostavne za korišćenje i potpuno besplatne privukla je mnoštvo korisnika.

Danas postoji na stotine takvih servisa, a među najpoznatijima su: Facebook i Twitter, ali i Youtube, Google +, Skype, Instagram, LinkedIn, Pinterest. Sâm pojam društvenih mreža jeste nov, ali se o početku društvenih mreža i spajanju ljudi putem interneta na jedan sasvim nov i moderan način može govoriti i u periodu od pre nastanka Facebooka (2004. godine), ne uzimajući u obzir neke veb-stranice koje su imale sličan koncept,

ali nisu zaživele. Prva mreža koju možemo nazvati društvenom veb-stranicom nastala je 1997. godine pod nazivom SixDegrees.com. Danas, društvene mreže su postale najposećenije veb-stranice, komunikacijski fenomen koji povezuje milijarde aktivnih korisnika, od dece predškolskog uzrasta do penzionera.

Prema aktuelnom Zakonu o javnom informisanju i medijima Republike Srbije društvene mreže nisu mediji. Zakon precizira da mediji nisu: platforme, poput internet foruma, društvenih mreža i drugih platformi koje omogućavaju slobodnu razmenu informacija, ideja i mišljenja njenih članova, niti bilo koja druga samostalna elektronska publikacija, poput blogova, veb-prezentacija i sličnih elektronskih prezentacija, osim ako nisu registrovane u Registru medija, u skladu sa ovim zakonom. Navedeni subjekti su po svojoj pravnoj prirodi takozvani pružaoci usluga informacionog društva u skladu sa Zakonom o elektronskoj trgovini. Društvene mreže razlikuje od medija to što njihov sadržaj nije urednički oblikovan, odnosno što ne postoji čovek/urednik koji bira i oblikuje sadržaj koji će objaviti.

26. ETIČKI KODEKSI

Etički kodeksi javno definišu delatnost, prava i obaveze novinara i, na taj način, pružaju novinarima uputstva o tome kako da se na najbolji način bave svojom profesijom. Etika, pojam se izvodi od grčke reči ethos – običaj, predstavlja deo filozofije koji pokušava da opiše i objasni moralne osećaje, kao i kriterijume i merila za dobro i pravedno delovanje. Trebalo bi ga razlikovati od pojma moral (izvedeno od latinske reči mos – običaj, karakter), koji se odnosi na zahteve i norme ponašanja s kojima se pojedinac susreće.

Nazivi takvih kodeksa mogu biti različiti, poput etički standardi, etička povelja, kodeks ponašanja, kodeks profesije, etički kodeks. Svrha svih tih naziva je, međutim, slična: da štite autonomiju profesije i služe interesu javnosti. Novinarski kodeks sadrži univerzalna pravila koja se mogu primeniti u svim delovima sveta, jer novinarstvo, kao profesija, počiva na univerzalnom dobru, a to je istina. Novinari koji poštuju kodeks ne mogu pogrešiti u svom izveštavanju i oštetiti javnost kojoj se obraćaju. Novinarstvo je visokoetična profesija, a kodeks uspostavlja pravila novinarske etike. Novinarstvo koje nije etično teško da se uopšte može nazvati novinarstvom.

U Srbiji su 2006. godine dva najveća novinarska udruženja – Udruženje novinara Srbije (UNS) i Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) – zajednički usvojili Kodeks novinara Srbije. Kodeks je dopunjen 2013. godine,

a izveden je iz postojećih evropskih standarda novinarske prakse. Savet za štampu je 2016. godine doneo i Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u on-lajn medijima, koji daje tumačenja nekih dilema i nedoumica karakterističnih za nove medije, odnosno on-lajn okruženje.

27. GOVOR MRŽNJE

Govor mržnje spada u radikalni oblik neprihvatljivog izražavanja, koji otvoreno poziva na nasilje i/ili diskriminaciju određene grupe. Uređen je brojnim međunarodnim dokumentima koji se odnose na ljudska prava, pre svega Deklaracijom UN-a o ljudskim pravima, Paktom UN-a o građanskim i političkim pravima i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Naročito je značajno određenje pojma govora mržnje u praksi Evropskog suda za ljudska prava koji nadzire primenu Evropske konvencije. U praksi tog suda, govor mržnje se tretira ili kao dozvoljeno ograničenje prava na slobodu izražavanja (ako je takvo ograničenje propisano zakonom, neophodno u demokratskom društvu i neophodno radi zaštite osnovnih vrednosti takvog društva, gde je mera ograničenja proporcionalna cilju koji se želi postići), ili kao zloupotreba prava na slobodu izražavanja.¹

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), u svojoj preporuci br. 15: Borba protiv govora mržnje, iz marta 2016, daje sledeću definiciju govora mržnje: „on podrazumeva upotrebu jednog ili više posebnih oblika izražavanja – naime, zastupanje, promovisanje ili podsticanje na omalovažavanje, mržnju ili osudu nekog lica ili grupe lica, kao i uznemiravanje, uvrede, negativne stereotipe, stigmatizaciju ili pretnje tom licu ili licima i bilo kakvo opravdavanje svih ovih oblika izražavanja – koji se zasniva na ilustrativnom spisku ličnih svojstava ili statusa koji uključuju ‘rasu’, boju, jezik, veru ili uverenje, nacionalnost ili nacionalno, etničko ili drugo poreklo, starost, invaliditet, pol, rod, rodni identitet i seksualnu orijentaciju”².

Zabrana govora mržnje je u Srbiji propisana brojnim zakonima, od kojih bi trebalo izdvojiti Zakon o zabrani diskriminacije i medijske zakone (uključujući i Zakon o oglašavanju), te Kodeks novinara Srbije.

Član 11 Zakona o zabrani diskriminacije propisuje da je zabranjeno izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija,

1 Medijska regulatorna tela i govor mržnje (Savet Evrope/JUFREX, 2017), <http://rem.rs/uploads/files/PDF/Hate%20speech%20-%20Srpski.pdf>

2 Savet Evrope, ECRI, <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.15>

mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način. Član 13 istog zakona propisuje i teške oblike diskriminacije, od kojih su u kontekstu govora mržnje značajni izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta (član 13 tačka 1) i diskriminacija koja dovodi do teških posledica po diskriminisanog, druga lica ili imovinu, a naročito ako se radi o kažnjivom delu kod koga je pretežna ili isključiva pobuda za izvršenje bila mržnja, odnosno netrpeljivost prema oštećenom koja je zasnovana na njegovom ličnom svojstvu (član 13 tačka 7).

Zakon o javnom informisanju i medijima u članu 75 propisuje da se idejama, mišljenjem, odnosno informacijama, koje se objavljuju u medijima ne sme podsticati diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, polu, zbog njihove seksualne opredeljenosti ili drugog ličnog svojstva, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo.

Član 51 Zakona o elektronskim medijima propisuje da se Regulatorno telo za elektronske medije stara da programski sadržaj pružaoca medijske usluge ne sadrži informacije kojima se podstiče, na otvoren ili prikriven način, diskriminacija, mržnja ili nasilje zbog rase, boje kože, predaka, državljanstva, nacionalne pripadnosti, jezika, verskih ili političkih ubeđenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja, genetskih osobenosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog i porodičnog statusa, osuđivanosti, starosne dobi, izgleda, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugih stvarnih, odnosno pretpostavljenih ličnih svojstava.

Zakon o oglašavanju propisuje u članu 6 stav 2 da se oglasnom porukom, između ostalog, ne sme izazivati mržnja ili netolerancija, a u članu 8 istog zakona stoji da je zabranjeno da oglasna poruka, neposredno ili posredno, podstiče diskriminaciju po bilo kom osnovu, a posebno po osnovu uverenja, nacionalne, etničke, verske, rodne ili rasne pripadnosti, političkog, seksualnog ili drugog opredeljenja, društvenog porekla, imovinskog stanja, kulture, jezika, starosti, ili psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

Kodeks novinara Srbije, između ostalog, predviđa i obavezu novinara da se novinar suprotstavi svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govora mržnje i podsticanja nasilja.

28. GRAĐANSKO NOVINARSTVO

Građansko novinarstvo, ili kako se još zove, participativno novinarstvo označava tip novinarstva u kome građani igraju aktivnu ulogu u procesu prikupljanja, analiziranja i širenja vesti i informacija.³ Mark Glaser sugerira da je „ideja građanskog novinarstva da ljudi, bez profesionalne novinarske obuke mogu da koriste alate moderne tehnologije i globalne distribucije interneta, kako bi stvorili, povećali ili činjenično proverili medije sami ili u saradnji sa drugima“. Građani koji učestvuju u tom procesu imaju nameru da istraže neki događaj, ili da pruže informaciju direktno sa mesta događaja. Blogging, Vlogging (blogging videa), skupljanje vesti, deljenje članaka on-lajn ili sindiciranje sadržaja jesu samo neki od oblika novinarstva koje omogućava Web 2.0 inovativna tehnologija. Sve se to može smatrati novinarstvom, čak i ako ostaje na nivou jednostavnog promatranja važnog događaja na licu mesta.⁴

Brojne su, međutim, nedoumice u vezi sa tim da li mediji mogu prihvatiti građane novinare. Novinari su skeptični, jer „ne može građanin s makazama i skalpelom da bude hirurg“. Pomenuta pojava se ipak sve više prihvata u svetu i sve je više medija koji građane novinare uključuju u proces proizvodnje svojih vesti. Za Srbiju se može reći da je razvoj građanskog novinarstva u povoju. Možda je ovde potrebno napomenuti da u važećim propisima Srbije ne postoji definicija novinara, ili profesionalnog novinara, a u praksi se već dešavalo da policija i pravosuđe imaju problema kada treba utvrditi, recimo, ima li određena osoba pravo na zaštitu izvora, ako nije reč o profesionalnom novinaru. U dokumentima Saveta Evrope, tačnije u Preporuci R(2000)7 o pravu novinara da ne otkriju svoje izvore informacija precizirano je sledeće: „Izraz 'novinar' označava bilo koje fizičko ili pravno lice koje se redovno ili profesionalno bavi prikupljanjem i prenošenjem informacija za javnost putem bilo kojeg sredstva masovne komunikacije.“

3 Građansko novinarstvo nastaje kada ljudi, ranije nazivani publika, uzimaju u svoje ruke medijske alate, kako bi se međusobno obaveštavali (informisali)/ Jay Rosen, profesor novinarstva na NYU: Izvor: [http://www.media.ba/bs/tehnikeforme-novinarstvo-tehnike-i-forme/uslovi-za-gradansko-novinarstvo/Igor Brlek](http://www.media.ba/bs/tehnikeforme-novinarstvo-tehnike-i-forme/uslovi-za-gradansko-novinarstvo/Igor%20Brlek).

4 Krajem 1999. godine, Južnokorejanac Oh Yeon Ho, pozvao je građane na stalnu saradnju, a već početkom 2000. godine pokrenuo je veb-stranicu „OhmyNews“ (inspirisan uzrečicom Oh my God!). Već u 2002. godini „OhmyNews“ ima 6.230.000 posetilaca, a 2004. godine lansira internacionalno izdanje na engleskom jeziku i ima oko 40.000 građana novinara. Izvor: <http://imep.ba/2017/11/13/kako-je-na-stao-gradantin-novinar/>.

29. INTERNET

Internet se najčešće definiše kao „mreža svih mreža“, koja korisnicima omogućava pristup i razmenu informacija na globalnom nivou, gde god se nalaze. Budući da internet postoji već više od 40 godina, a World Wide Web (WWW) više od 20, internet se još smatra novom platformom i još nisu pronađeni svi odgovori na pitanja da li ga i kako regulisati. Složena priroda interneta podrazumeva regulaciju na tri nivoa: prvi – tehnički (telekomunikaciona infrastruktura koja služi za pristup internetu), drugi – sloj protokola IP adresa Protokola kontrole prenosa (TCP) i treći nivo – regulacija sadržaja.

30. IZVOR INFORMACIJA

Informacija predstavlja svaki materijal kojim se prenose činjenice, mišljenja, podaci ili bilo koji drugi sadržaj, uključujući svaku kopiju ili njen deo, bez obzira na oblik ili karakteristike, kao i na to kada je sačinjena i kako je klasifikovana. Novinari i mediji uživaju pravo na informaciju i ne mogu da rade bez izvora informacija. I u slučajevima kada novinari sami dođu do neke informacije, potrebni su im izvori, kako bi potvrdili ili opovrgnuli svoja saznanja. Novinar, da bi došao do informacija, mora da se posluži dokumentacijom, opažanjem i razgovorom, te tako njegovi izvori mogu biti institucije, organizacije, grupe ljudi ili pojedinci koji imaju javno ovlašćenje i zakonsku dužnost da daju zvanične podatke o nekom događaju. Izvori mogu biti i podaci iz dokumentacije, arhive, kao i informacije o iznenadnim situacijama (npr. nesreće, demonstracije). Izvor informacija mogu biti i očevici događaja.

Novinari, kada su u pitanju izvori informacija, moraju da poštuju profesionalne standarde izveštavanja kao temeljne elemente na kojima se gradi verodostojnost informacija, odnosno izvora na koje se novinari oslanjaju i koje citiraju. Osim što treba da odgovore na osnovna pitanja: ko, šta, gde, kada, kako ili zašto, moraju uključiti „drugu stranu“, stalno tražiti nove i međusobno nepovezane izvore, kako bi prikupili relevantne činjenice, obezbedili sagovornike, fotografije, izveštaje odgovarajućih organa i institucija i slično. Prilikom izveštavanja, novinari će se potruditi da saslušaju i predstave sve strane u sporu. Ukoliko jedna strana odbije da se stavi na raspolaganje novinaru, novinar može u svom izveštaju navesti to odbijanje. Poštujući profesionalne standarde, novinari, kad god je to moguće, treba da se oslanjaju na otvorene, identifikovane

izvore informacija, koji uvek treba da imaju prednost nad anonimnim izvorima. Vest i izveštaj, kao najčešći novinarski žanrovi u dnevnom novinarstvu u potrazi su za najmanje dva međusobno nepovezana izvora. Koristeći novinarske forme, poput komentara i osvrtu, pojedinac iznosi svoj vrednosni sud o nekoj pojavi, događaju, osobi, za koji je bitna dobra argumentacija⁵. Intervju, izjava i saopštenje ubrajaju se u novinarske forme u kojima sami učesnici predstavljaju izvore informacija, oni su dobrovoljno pristali da iskažu šta znaju i za šta smatraju da su kompetentni. Smisao saopštenja, izjava i intervju novinar ne sme menjati, ni direktno, niti izvlačenjem iz konteksta.

Važno je ovde napomenuti i to da novinari imaju obavezu da štite identitet onih koji daju informacije u poverenju. Pravo novinara da zaštiti svoj poverljiv izvor informacija spada u važan aspekt prava na slobodu izražavanja. Anonimnost, međutim, treba garantovati samo u slučaju da izvor ima materijalne dokaze o onome što tvrdi, jer, u suprotnom, novinar dovodi u pitanje i vlastiti kredibilitet i kredibilitet svoje profesije. Kodeks novinara Srbije generalno ne preporučuje korišćenje anonimnih izvora, osim kada ne postoji drugi način da se dođe do informacije, a izmišljanje anonimnih izvora predstavlja težak prekršaj standarda profesionalnog postupanja novinara. Kodeks, međutim, predviđa i da je novinar dužan da poštuje zahtev izvora za anonimnošću.

Izvor informacija jeste i pravno zaštićen i to, pre svega, odredbama Zakona o javnom informisanju i medijima koji, između ostalog propisuje da se ne sme ugrožavati slobodan protok informacija putem medija, kao ni uređivačka autonomija medija, a naročito vršenjem pritiska, pretnjom, odnosno učenom urednika, novinara ili izvora informacija (član 4 stav 3 ZJIM-a), kao i primenom instituta „novinarske tajne“ koji podrazumeva da novinar nije dužan da otkrije izvor informacije, osim podataka koji se odnose na krivično delo, odnosno učinioca krivičnog dela za koje je kao kazna propisan zatvor u trajanju od najmanje pet godina, ako se podaci za to krivično delo ne mogu pribaviti na drugi način (član 52 ZJIM-a).

Pravo građana na informaciju predstavlja jedno od temeljnih vrednosti demokratije, isto kao što je i dužnost državnih i svih drugih službi da stave sve bitne informacije na uvid javnosti (osim onih koje su zakonom zabranjene, kao moguće vojne ili poslovne tajne). Novinari polažu pravo na slobodan pristup svim izvorima informacija, kao i pravo da slobodno

5 Argument – latinski – „osnovni, dokaz“.

istražuju sve događaje koji imaju uticaja na javni život. Navedeno pravo je propisano brojnim odredbama Zakona o javnom informisanju i medijima, a pre svega članom 5 ZJIM-a koji propisuje da se putem medija objavljuju informacije, ideje i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su pribavljene informacije, u skladu sa odredbama ovog zakona, te da svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obavešten o pitanjima od javnog značaja i sredstva javnog obaveštavanja su dužna da to pravo poštuju. Potrebno je ovde pomenuti i Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, koji se pokazao kao značajno sredstvo u „otvaranju institucionalnih izvora informacija“, i „alat“ koji je pomagao novinarima da uspješnije rade svoj posao.

31. JAVNOST I JAVNO MNJENJE

Prema definiciji Herberta Blumera iz 1947. godine, i dalje aktuelnoj, javnost jeste skupina ljudi koji su: a) suočeni s problemom, b) podeljeni oko rešavanja problema i koji c) o problemu raspravljaju. Jedan od najpoznatijih teoretičara javnosti, Jirgen Habermas, u svom delu *Strukturne promene javnosti* (1989), javnost je odredio kao područje posredovanja između civilnog društva i države. Od devedesetih godina prošlog veka uobičajeno je mišljenje da učešće javnosti predstavlja jedan od glavnih komunikacijskih alata važnih i u donošenju krajnje odluke. Pojmu javnosti, dakle pripadaju svi građani i udruženja građana koji razmišljaju i razgovaraju o zajednici u kojoj žive i ta razmišljanja formulišu u kritiku i odbijanje, predloge i prihvatanje, koje javno izražavaju i zastupaju i tako pokušavaju da utiču na javno mišljenje. Na taj način, oni zapravo i formiraju javno mnjenje. Javno je suprotno od privatnog, to je ono što se odnosi na ljude, što pripada ljudima, odnosi se ili utiče na naciju, državu ili društvo. Javnost je dakle grupa ljudi koja ima zajednički interes u određenom subjektu.

Pod pojmom javnog mnjenja često se podrazumeva gomilanje pojedinačnih pogleda o nekoj temi. Budući da u pluralističkom društvu uvek postoje različita mišljenja o istoj stvari, ne može se govoriti o jednom javnom mnjenju, već o javnim mnjenjima.⁶

6 Istraživanje javnog mnjenja započelo je tridesetih godina 20. veka u SAD-u (G. H. Gallup), najčešće radi utvrđivanja političkih stajališta građana uoči izbora, a danas se njime političke stranke služe i pri definisanju svojih programa. Javno mišljenje ispituje se metodom ankete i uzorka. Izvor: <http://www.medijskapismenost.hr/pojmovnik/>.

Javno mnjenje predstavlja izraz moći, kako političke tako i društvene. Uslov svakog današnjeg modernog demokratskog društva jeste postojanje javnosti i javnog mnjenja, jer bez postojanja političke slobode ne može biti ni javnosti. Javno mnjenje je nastalo zajedno sa slobodom štampe, odnosno sa publicitetom. Svakako se može reći da javnost označava širi pojam od pojma javnog mnjenja, jer se mnjenje formira u središtu javnosti u kojoj se građani slobodno okupljaju i isto tako slobodno iznose svoje mišljenje. Javnost, prema tome, predstavlja društveni i politički prostor u kojem nastaje i deluje javno mnjenje.

32. KOMENTARI ČITALACA (KORISNIČKI OBLIKOVAN SADRŽAJ)

Prvenstveno se ovde misli na komentare kao na reakciju publike na objavljene novinarske sadržaje. U ovom slučaju, publika daje povratnu informaciju, šalje svoje poruke, reakcije. Način distribucije vesti u štampanim medijima, na primer pre samo tridesetak godina, bio je takav da je bilo gotovo nemoguće dobiti povratnu informaciju čitalaca, osim poznatih „reagovanja“ i rubrika u kojima su objavljivana pisma čitalaca. Razvoj tehnologije nepovratno menja i odnos između izdavača, novinara i korisnika medijskih sadržaja. Internet danas omogućuje povratnu informaciju u realnom vremenu, publika postaje ravnopravan učesnik u javnoj debati, a ne samo pasivan primalac informacija. Komentari čitalaca danas čine nezostavan deo on-lajn medija i omogućavaju publici da saopšti mišljenje o sadržaju članaka afirmativno, kritički i na svaki drugi način, čak i žestoko. Često, to znači i govor mržnje na veb-stranicama medija koji danas pokušavaju da to zaustave. Pojedini mediji čak pribegavaju i ukidanju komentisanja određenih ili svih sadržaja koje objavljuju, kada procene da ne mogu da se izbore sa uvredljivim, huškačkim, ili sa sadržajem koji poziva na mržnju i nasilje.

33. KONVERGENCIJA

Konvergencija ima više značenja od kojih bi, kao najznačajnija, trebalo izdvojiti sledeća.

- Konvergencija kao objedinjavanje više usluga u jednu, odnosno objedinjavanje medijskih, telekomunikacionih, te usluga informacionog društva. Konvergencija jeste posledica razvoja tehnologije (pre svega interneta velikih brzina i uređaja za pristup

internetu – pametni/smart uređaji). Pomoću pametnog mobilnog telefona, povezivanjem na mrežu putem mobilnog interneta (telekomunikaciona usluga) moguće je „skinuti“ aplikaciju (usluga informacionog društva) i pristupiti medijskim sadržajima (medijska usluga), što je iz ugla korisnika sve jedna usluga.

- Konvergencija kao objedinjavanje različitih tehnoloških platformi (poput satelita, zemaljskih, kablovskih mreža, itd.) i njihova migracija na internet.
- Konvergencija medijskih usluga, odnosno objedinjavanje tradicionalnih medijskih usluga u jednu. Danas, jedan on-lajn informativni portal može da objedini tekstualni sadržaj (ranije isključiva odlika štampanih medija), audio-sadržaj (ranije rezervisan za radio) i audio-vizuelne – video-sadržaje (koji su ranije bili odlika televizije), što sve zajedno čini multimedijalnu medijsku uslugu.

34. KOREGULACIJA

Koregulacija predstavlja kreiranje regulative saradnjom između države/regulatornih tela i industrije, kao i formiranje zajedničkog tela industrije i države/regulatornih tela u određenoj oblasti. Čini svojevrсни prelazni oblik od regulacije ka samoregulaciji, a u Srbiji se najčešće vezuje za prava potrošača i oglašavanje pojedinih proizvoda u cilju zaštite dece. Članovi 127 i 128 Zakona o zaštiti potrošača definišu poslove i sastav takozvanog Nacionalnog saveta za zaštitu potrošača. Pomenuto telo čine predstavnici resornog ministarstva (MTTT) i drugih državnih organa i nosilaca javnih ovlašćenja, evidentiranih udruženja i saveza, privrednih i profesionalnih komora i drugih učesnika na tržištu, kao i nezavisni stručnjaci iz oblasti zaštite potrošača, a koje, između ostalog: 1) učestvuje u izradi Strategije zaštite potrošača; 2) izveštava vladu o stanju u oblasti zaštite potrošača i sprovođenju akcionog plana za realizaciju Strategije; 3) predlaže mere i aktivnosti za unapređenje zaštite potrošača; 4) daje mišljenja i preporuke o pitanjima iz oblasti zaštite potrošača nosiocima zaštite potrošača; 5) obaveštava javnost o svom radu i pitanjima od značaja za zaštitu potrošača. Član 5a Zakona o oglašavanju propisuje utvrđivanje posebnih poslovnih pravila od strane prenosilaca oglasnih poruka koje spadaju pod elektronske medije uz saglasnost Regulatornog tela za elektronske medije, a u vezi sa neprikladnim oglašavanjem hrane ili pića koji sadrže sastojke sa prehrambenim ili fiziološkim dejstvom, čije se preterano konzumi-

ranje ne preporučuje, naročito masnoće, transmasne kiseline, so/natrijum ili šećer, a koje se emituje pre, u toku ili neposredno nakon programskih sadržaja koji su namenjeni deci ili specijalizovani za njih.

35. LAŽNE VESTI (ENGL. – FAKE NEWS)

Lažne vesti se definišu kao namerno izmišljene priče plasirane kao da su novinarske, kako bi čitaoci bili izmanipulisali, ili kao lažne, vrlo često senzacionalističke informacije koje se plasiraju pod maskom medijskog izveštavanja. Smatraju se oblikom propagande, nastale korišćenjem dezinformacija i masovne obmane plasiranih u javnost putem novina ili društvenih mreža. Najčešće se objavljuju u svrhu dezinformisanja i zastrašivanja javnosti ili u svrhu parodije, satire ili jednostavnog privlačenja pažnje (senzacionalizma). Kolinsonov rečnik je taj termin izabrao za reč godine u 2017. godini, sâm Kolinson je saopštio da je upotreba termina lažne vesti te godine povećana za 365 odsto. Kolinson definiše kao „lažnu, često senzacionalnu, informaciju koja se širi pod maskom novinskog izveštavanja“. Navedeni termin je dominirao i u kampanji za američke predsedničke izbore, a koristio ga je Donald Tramp koji je izveštaje u kojima je kritikovan nazivao „lažnim vestima“ u svojim tvitovima.

Poslednjih godina, lažne vesti šire se zabrinjavajućom brzinom i smatra se da ugrožavaju reputaciju medija i napredak demokratije. Zato je početkom 2018. godine Evropska unija formirala radnu grupu koja treba da doprinese identifikovanju lažnih vesti i koja će predložiti načine za rešavanje tog problema. Na temelju nezavisnog izveštaja koji je u martu 2018. objavila grupa za lažne vesti i dezinformisanje na internetu, kao i brojnih savetovanja, Evropska komisija definiše dezinformacije kao „proverljivo lažne ili zavaravajuće informacije koje se stvaraju, iznose i šire radi ekonomske koristi ili namernog obmanjivanja javnosti, koje mogu prouzrokovati javnu štetu“.⁷ U aprilu iste godine, Evropska komisija je predložila mere za borbu protiv dezinformisanja na internetu, uključujući kodeks prakse za borbu protiv dezinformisanja na nivou Evropske unije, pružanje podrške nezavisnoj mreži proveravalaca činjenica i niz mera za podsticanje kvalitetnog novinarstva i promociju medijske pismenosti.

Zaključeno je da dezinformisanje nije novo sredstvo političkog uticaja, ali da nove tehnologije, posebno digitalne, omogućuju njegovo širenje putem interneta na načine koji ugrožavaju evropske vrednosti i bezbednost.

7 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3370_en.htm.

U jesen 2017. godine Savet Evrope je objavio studiju pod naslovom: *Informacijski poremećaj: Ka interdisciplinarnom okviru za istraživanje i kreiranje sektorske politike* (Wardle i Derakhshan, 2017). U toj studiji se navodi da je sam izraz „lažne vesti“ neadekvatan, nejasan i dvosmislen da bi označio složenu pojavu informacionog zagađenja. Osim toga, kaže se dalje u Studiji, taj izraz su, takođe, počeli da koriste političari, kako bi opisali ili vesti koje im se ne dopadaju ili novinske organizacije sa čijim se postupcima ne slažu. Stoga autori Studije sugerišu da se umesto izraza „lažne vesti“ koristi izraz „informacijski poremećaj“, identifikujući tri njegova tipa: pogrešno informisanje (mis-information), dezinformisanje (dis-information) i zlonamerno ili maligno informisanje (mal-information).⁸ Studija, takođe, ukazuje na potrebu da se pruži podrška medijskim organizacijama koje predstavljaju javni servis, da se poboljša i osnaži kvalitetno novinarstvo i razvijaju lokalne vesti, kao i da se podrže programi koji će biti namenjeni edukaciji građana o bezbednosti na internetu. Konačno, mediji se ohrabruju da sarađuju sa organizacijama za proveru i kontrolu istinitosti činjenica, da primenjuju najbolju praksu i osnažuju svoje etičke i profesionalne standarde, kao i da u sve većoj meri obavestavaju svoje korisnike o problemu informacijskog poremećaja, da ne emituju izmišljene sadržaje i da poboljšavaju kvalitet informacija koje objavljuju.

36. MEDIJI

Reč medij vodi poreklo od latinskog izraza medium, što u bukvalnom prevodu znači nešto što se nalazi u sredini, odnosno nešto što predstavlja sredinu. Glavni zadatak medija sastoji se u prenošenju različitih vrsta informacija širokoj javnosti. Medij može biti opisan kao masovno komuniciranje, medij predstavlja komuniciranje sa ljudima putem različitih medijskih elemenata, kao što su: novine, televizija, internet i mnogi drugi. Zbog količine kvalitetnih i važnih informacija, mediji imaju veliki značaj u životu svakog čoveka. U svetu u kome danas živimo, od velike je važnosti biti informisan i aktivno učestvovati u javnom životu. Posmatra li se način na koji mediji utiču na život ljudi, moguće je shvatiti da postoje pozitivne i negativne strane uticaja medija. Pozitivne strane medija su vidljive u količini kvalitetnih i važnih informacija koje su od velikog značaja u životu svih ljudi. Na primer, ukoliko se u novinama može pročitati zanimljiva informacija iz oblasti nauke, ili ako se na televiziji može videti sportska

8 Regulatorna tela za elektronske medije i medijska pismenost, Upporedna analiza najboljih evropskih praksi (R. Tomljenović, Savet Evrope/JUFREX, 2018), <https://rm.coe.int/regulatory-authorities-for-electronic-media-serbian/168091f424>

emisija (utakmica), to svakako predstavlja pozitivnu stranu medija. Sa druge strane, postoje i izvesni negativni elementi, a to mogu biti različite manipulacije, zloupotrebe ili neistinite informacije, koje se pojavljuju u medijima.

Zakon o javnom informisanju i medijima pod medijima podrazumeva „sredstvo javnog obaveštavanja koje rečima, slikom, odnosno zvukom prenosi urednički oblikovane informacije, ideje i mišljenja i druge sadržaje namenjene javnoj distribuciji i neodređenom broju korisnika“. Pod medijem se, u smislu tog zakona, naročito podrazumevaju dnevne i periodične novine, servis novinske agencije, radio-program i televizijski program i elektronska izdanja tih medija, kao i samostalna elektronska izdanja (uređivački oblikovane internet stranice ili internet portali), a koji su registrovani u Registru medija. Ključna determinanta medija jeste urednički oblikovani sadržaj, što ga odvaja od sličnih formi javnog obaveštavanja (poput društvenih mreža).

37. MEDIJSKA PISMENOST

Čoveku današnjice se nameću brojna pitanja, poput sledećih: kako čitati i prihvatati informacije koje se nude, kako oceniti koja je stvarna, a koja lažna, da li je plasirana da se njome manipuliše zbog nečijih interesa, koje izvore koristiti, kome verovati. Kako bi odgovorio na postavljena pitanja, potrebno je da shvati te sadržaje, da ih kritički analizira, da analizira odakle informacija dolazi, čiji su interesi istaknuti i kako pronaći alternativu. Pojam medijske pismenosti definisan je na konferenciji o medijskoj pismenosti 1992. godine⁹, kao „sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija“. U osnovi medijske pismenosti leži ovladavanje znanjima i veštinama koji pomažu da se stalno postavljaju pitanja, prepoznaju pravi odgovori, da se razvija kritički stav prema medijima, da se razvija sposobnost kritičkog rasuđivanja na osnovu dostupnih informacija, da se razvija sposobnost za izbor adekvatnih medija, ali i sposobnost vlastitog izražavanja kreiranjem ili produkcijom vlastitih medijskih sadržaja. Zašto je to potrebno? Zbog izloženosti velikom broju medija, posebno internetu i talasu nepreglednih i različitih informacija, zbog preplavljenosti lažnim vestima, dezinformacijama i propagande na internetu i medijima, zbog društvenih i političkih posledica koje on nosi i kako bi se sprečili mogući štetni uticaji izloženosti tim informacijama i medijima.

9 National Leadership Conference on Media Literacy, Maryland: The Aspen Institute.

Unesco je još 1964. godine na međunarodnom nivou pokrenuo pitanje nove pismenosti – pismenosti za život s medijima. Savremeni pojam pismenosti mora uključiti i znanja o medijima, jer su mediji važan faktor socijalizacije, izvor informacija, smisao slobodnog vremena, kreator masovne kulture, izvor zabave, ali i frustracija različite vrste. Na Međunarodnom simpozijumu „Vaspitanja za medije“ 1982. godine u Grunvaldu (Grünvald) u Nemačkoj, 19 evropskih zemalja prihvatilo je Deklaraciju o medijskom obrazovanju, koja je definisala pojam i ciljeve medijskog obrazovanja. U Deklaraciji se naglašava značenje takvog obrazovanja koje bi pripremlilo mlade za odgovorne građane i povećalo kritičku svest medijskih korisnika¹⁰.

Postoje različite definicije medijske pismenosti.

Prema definiciji Stručne grupe za medijsku pismenost Evropske unije, medijska pismenost uključuje sve tehničke, kognitivne, društvene, građanske i kreativne sposobnosti koje građanima omogućuju pristup, kritičko razumevanje medija i interakciju s njima.

Holandska organizacija Mediawijzer.net, dobitnik Nagrade za medijsku edukaciju Evens fondacije 2015. godine, na primer, medijsku pismenost jasno definiše kao „skup veština koje su vam potrebne da biste aktivno i razumno učestvovali u medijskom društvu“, a one uključuju veštine razumevanja, korišćenja, komunikacije i strategije.

Rad koji međunarodne organizacije, kao što su Savet Evrope, UNESCO i Evropska komisija obavljaju u domenu medijske pismenosti presudno je važan za razvoj i podsticaj medijske pismenosti. Njihovi napori i dokumenti su važni zato što detaljno razrađuju pojam medijske pismenosti, iniciraju sveobuhvatne diskusije i omogućuju razmenu najbolje prakse, ali i zato što pružaju konkretan i praktičan materijal za uvođenje medijske pismenosti u nacionalne obrazovne sisteme.¹¹

Sonja Livingston (Sonia Livingstone), jedna od vodećih stručnjakinja za medijsku pismenost, opisuje je kao nepravolinijski, dinamičan proces učenja, u kojem svaka komponenta podržava ostale: „Učenje kako stvoriti sadržaj pomaže osobi da analizira i sadržaj koji su stvorili drugi; veštine analiziranja i vrednovanja otvaraju vrata novim načinima korišćenja interneta, širem pristupu i tako dalje.“ Reni Hobs i Ejmi Džensen (Renee Hobbs i Amy Jensen), takođe, poznate stručnjakinje na području medijske pi-

10 Zgrabljic Rotar, 2005.

11 Regulatorna tela za elektronske medije i medijska pismenost, Upporedna analiza najboljih evropskih praksi (R. Tomljenović, Savet Evrope/JUFREX, 2018), <https://rm.coe.int/regulatory-authorities-for-electronic-media-serbian/168091f424>

smenosti, kao važne životne veštine ističu sposobnost analiziranja vesti i oglasa, propitivanje društvene funkcije muzike, razlikovanje propagande, mišljenja i informacija, propitivanje prikaza roda, rase i klase u zabavnim i informativnim medijima, razumevanje uticaja ekonomije i vlasništva na medije, i istraživanje načina kako su nasilje i seksualnost prikazani u medijskim porukama.

Informatizacija i kompjuterizacija samo su deo medijske pismenosti. Uz njih, medijska pismenost¹² uključuje: učenje o različitim medijima – štampi, radiju i televiziji; istorijska, produkcijska i ekonomska načela funkcionisanja; ko poseduje i kontroliše medije, kakva je koncentracija medijskog vlasništva i njene posledice, te znanja i veštine kritičke analize koncentracije društvene moći, osiromašenja i komercijalizacije sadržaja.

Medijska pismenost predstavlja jedan od temeljnih elemenata građanske pismenosti, jer su mediji važan kanal informisanja, komunikacije između građana i tela javne vlasti i utiču na formiranje javnog mnjenja i stavova.¹³ Usled svega navedenog, medijska pismenost smatra se jednom od ključnih kompetencija 21. veka – prepoznata je važnost razvijanja sposobnosti kod građana ne samo njihovog pristupa medijima, već i njihovom razumevanju. Važnost medijske pismenosti istakao je Everet Denis (Everette Dennis), opisujući štetnost medijske nepismenosti. Rekao je da je medijska nepismenost za ljudski duh potencijalno štetna i otrovna, kao što su zagađena voda i hrana štetni za naše fizičko zdravlje.¹⁴

38. PUBLIKA

Publiku¹⁵ čini manja ili veća grupa ljudi koja prati¹⁶ neku predstavu, emisiju, koncert, umetničko delo, takmičenje, neku sportsku utakmicu, novine, magazine, časopise, on-lajn medije i tako dalje. U zavisnosti od interesovanja, publika može biti čitalačka, slušalačka, gledalačka, filmska, pozorišna, sportska. Publika jeste „konzument“ određenog (ili određenih) događaja. Ne karakteriše je organizovanost i mogu da je čine milioni ljudi koji se međusobno ne poznaju. Zato ne treba govoriti o publici u množini, jer množina podrazumeva različite grupe koje su međusobno podeljene, u

12 Peruško, 2003; prema Zgrabljic Rotar, 2005. Izvor: <http://www.kucaljudskihprava.hr/ipa->

13 http://www.gong.hr/media/uploads/med_pismenost_pub.pdf.

14 Potter, J. (2008): *Medijska pismenost*, Beograd, Multimedia, CLIO.

15 Ital. – pubblico, engl. – audience; fr. – public, nem. – Publikum.

16 Čitaoci, gledaoci, slušaoci, posetici ili učesnici.

zavisnosti od prihvatanja različitih medija i žanrova ili od njihove društvene i kulturne pozicije. Postoji manja ili veća grupa ljudi koji su pristalice neke ideje, nekog sportskog tima, neke političke stranke. Isto je to vrsta publike koja se naziva „simpatizeri“, „navijači“, „pristalice“. Postoji i druga vrsta publike, takozvana ciljana publika¹⁷ u marketingu i oglašavanju, što čini specifičnu grupu ljudi unutar ciljanog tržišta.

Najjednostavnija definicija publike, kada je reč o masovnim medijima kao što su štampa, film, radio, televizija, i danas internet, jeste ona prema kojoj publiku čine primaoci ili čitaoci nekog medijskog sadržaja.

Značajno je istaći da publika sedamdesetih godina 20. veka prestaje da bude pasivna i postaje aktivna, što predstavlja prekretnicu u razvoju medijske publike. Navedeni koncept ističe kritičnost, prilagodljivost i kreativnost medijske publike. Publike su se premestile u javnu sferu i postale su aktivne. Danas postoji niz medijskih programa u kojima publike zauzimaju centralnu poziciju i učešće, medija koji im omogućavaju da aktivno učestvuju u kreiranju medijskih sadržaja. Savremena istraživanja medijskih publika svedoče o tretmanu „publike kao mobilnog, interaktivnog i visokotehnologizovanog medijskog subjekta“. Posledično, diskurs o „publikama“ slabi i iščezava, a sve se češće govori o korisnicima, učesnicima, potrošačima, igračima, ciljnim metama.

39. REGULACIJA MEDIJA

Regulacija medija podrazumeva skup pravila koji uređuju oblast delovanja pružalaca medijskih usluga, kao i postupanje nadzornih, regulatornih, koregulatornih, samoregulatornih mehanizama u osiguravanju usklađenosti pružalaca medijskih usluga sa tim pravilima.

U Srbiji su mediji regulisani brojnim zakonima i podzakonskim aktima (regulacija u užem smislu), od kojih su najznačajniji: Zakon o javnom informisanju i medijima, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim medijskim servisima. Kontrolu usklađenosti u određenom segmentu obavlja Ministarstvo kulture i informisanja (npr. u oceni nedozvoljene medijske koncentracije), kao i Regulatorno telo za elektronske medije (REM) u odnosu na postupanje pružalaca medijskih usluga (skup najrazličitijih zadataka od izdavanja i oduzimanja dozvola, preko izricanja mera pružaocima medijskih usluga i pokretanja određenih postupaka, pa sve do donošenja podzakonskih akata koji bliže uređuju obaveze pružalaca medijskih usluga).

17 Engl. – target audience.

Potrebno je, takođe, pomenuti da je vid regulacije, u širem smislu, i samoregulacija koja, za razliku od regulacije, podrazumeva dobrovoljnost i nema element prinude, kao što ima regulacija. Predstavnici određene industrije naime kod samoregulacije dobrovoljno prihvataju određena etička pravila i nadležnost tela koja ta pravila primenjuju. Tipičan primer jeste delatnost Saveta za štampu koji vrši nadzor nad poštovanjem Kodeksa novinara Srbije (videti Samoregulacija i Savet za štampu).

Koregulacija, takođe, označava vid regulacije, gde zajedno učestvuju predstavnici državnih organa i regulatornih tela, na jednoj strani, i predstavnici industrije, na drugoj strani (videti, takođe, i pojam Koregulacija).

40. REGULATORNO TELO ZA ELEKTRONSKE MEDIJE (REM)

Regulatorno telo za elektronske medije¹⁸ predstavlja funkcionalno i finansijski nezavisno telo od državnih organa i pružalaca medijske usluge, koje se stara o primeni zakona koji se odnosi na elektronske medije i generalno reguliše ponašanje emitera na medijskom tržištu. Od nezavisnosti i integriteta tog tela zavisi kvalitet regulacije, a posredno i nezavisnost elektronskih medija (audio-vizuelnih medijskih usluga). U Srbiji, Regulatorno telo za elektronske medije postoji od 2003. godine, i to najpre kao Republička radiodifuzna organizacija (RRA), a od 2014. godine pod navedenim nazivom. Regulatorno telo za elektronske medije kontroliše pružaoce medijskih usluga radio i televizije (audio i audio-vizuelne medijske usluge) u odnosu na Zakon o elektronskim medijima (ZEM) i u odnosu na Zakon o oglašavanju. Ima, takođe, značajne ingerencije po Zakonu o javnim medijskim servisima (ZJMS) u odnosu na pružaoce medijskih usluga javnih medijskih servisa. Pomenute ingerencije (poslovi) odnose se na:

- donošenje podzakonskih akata (pravilnici i uputstva);
- donošenje preporuka (pravno neobavezujući akti koji se tiču usklađivanja prakse u primeni ZEM-a);
- izricanje mere pružaoциma medijskih usluga po ZEM-u (opomena, upozorenje, privremena zabrana objavljivanja određenih medijskih sadržaja i oduzimanje dozvole);
- nadzor nad izvršenjem obaveza PMU-a iz Zakona o oglašavanju
- sprovođenje analize tržišta medijskih usluga;

18 www.rem.rs

- predlaganje Strategije razvoja audio-vizuelnih medijskih usluga;
- izdavanje i oduzimanje dozvola;
- vođenje Registra pružalaca medijskih usluga;
- odlučivanje po zahtevu za davanjem mišljenja za uvođenje nove medijske usluge u javnim medijskim servisima i sprovođenje analize uticaja nove medijske usluge na tržište (zajedno sa Komisijom za zaštitu konkurencije);
- raspisivanje javnog konkursa, imenovanje i razrešavanje članova Upravnog odbora JMS-a;
- saradnja sa drugim državnim organima i regulatornim telima i međunarodna saradnja;
- davanje saglasnosti na Statut JMS-a;
- kontrola u pogledu unakrsnog subvencionisanja (zabrane da se sredstvima dobijenim iz takse i neto koristi finansira osnovna delatnost JMS-a);
- razmatranje izveštaja o radu JMS-a;
- kontrola operatora u odnosu na obaveze koje se tiču nediskriminatorne distribucije medijskih usluga i logičke numeracije kanala (LCN);
- pokretanje postupka u odnosu na obavezni prenos (Must Carry);
- vođenje postupka koji se tiče nedozvoljene medijske koncentracije;
- druge poslove propisane zakonom.

Većina navedenih poslova spada u takozvane poverene poslove državne uprave, u odnosu na koje Ministarstvo kulture i informisanja ima značajne ingerencije, što utiče na funkcionalnu nezavisnost Regulatornog tela za elektronske medije. Pored toga, i Skupština može da utiče na finansijsku nezavisnost pasivnošću ili odbijanjem da dâ saglasnost na finansijski plan regulatora. Regulatorno telo za elektronske medije ima Savet i predsednika Saveta, a pored tih organa ima i stručnu službu.

41. SAMOREGULACIJA

Medijska samoregulacija predstavlja zajednički napor medijskih profesionalaca na uspostavljanju dobrovoljnih uređivačkih smernica i njihovom

poštovanju kroz proces učenja koji je dostupan javnosti. Na taj način, „nezavisni mediji prihvataju svoj deo odgovornosti za kvalitet javne reči u zemlji, uz potpuno očuvanje njihove uredničke autonomije u njenom oblikovanju“ (Miklós Haraszti). Samoregulacija ne znači cenzuru, pa ni samocenzuru; ona se tiče uspostavljanja minimuma principa etičnosti, tačnosti, ličnih prava uz puno očuvanje uredničke slobode da sami biraju o kojim temama će izveštavati i koja će mišljenja izneti. Samoregulacija pomaže medijima da odgovore na legitimne pritužbe i isprave svoje greške; samoregulacija predstavlja čvrsto nastojanje medijskih profesionalaca kojima je stalo do kvaliteta u svom poslu da održe dijalog sa javnošću. Samoregulacija može da postoji na nivou celokupne medijske industrije ili u okviru pojedinačnih medijskih kuća.

Medijska samoregulacija pomaže da se javnost uveri da slobodni mediji nisu bez odgovornosti. U isto vreme, samoregulacija štiti prava novinara da budu nezavisni i nepristrasni, ali i da im za njihove profesionalne greške sude njihove kolege, a ne oni koji su na vlasti. Kada je reč o ispravljaju činjeničnih grešaka, ili o povredama ličnih prava u štampi, oštećena strana dobija zadovoljenje u obliku osude samoregulatornog tela, čime se smanjuje pritisak na pravosudni sistem, koji bi inače sankcionisao novinare. Etički kodeksi pružaju smernice za uređivačke principe, a žalbeni mehanizmi predstavljaju neku vrstu „garancije kvaliteta“.¹⁹ Pritužbe upućene samoregulatornim telima ne koštaju ništa, za razliku od sudskih postupaka. Za prosečnog građanina, to jeste značajna prednost, a imaće i to zadovoljstvo da vidi da mediji javno i dobrovoljno priznaju greške.

42. SAVET ZA ŠTAMPU

Savet za štampu²⁰ predstavlja nezavisno, samoregulatorno telo koje okuplja izdavače, vlasnike štampanih, on-lajn medija i novinskih agencija, i profesionalne novinare. Osnovan je da bi pratio poštovanje Kodeksa novinara Srbije u štampanim i on-lajn medijima, kao i u novinskim agencijama i rešavao žalbe pojedinaca i institucija na sadržaje tih medija. Savet za štampu jeste prvo i do sada jedino samoregulatorno telo na medijskoj sceni Srbije. Osnovana su ga krajem 2009. godine dva najveća novinarska

19 The Media Self-Regulation Guidebook, All questions and answers/Miklós Haraszti, predstavnik OEBS-a za slobodu medija/2008.

20 <http://www.savetzastampu.rs/>

udruženja – Udruženje novinara Srbije i Nezavisno udruženje novinara Srbije i dva udruženja izdavača – Asocijacija medija i Lokal pres, sa misijom da štiti građane Srbije od zloupotrebe u štampanim i on-lajn medijima i da podigne kvalitet novinarstva u Srbiji. Savet odlučuje o prekršajima Kodeksa novinara Srbije pod parolom: brzo, besplatno, pravično. Centralno telo Saveta za štampu jeste Komisija za žalbe, sastavljena od novinara, urednika i predstavnika javnosti, koja se svakog meseca sastaje da odlučuje o žalbama građana i institucija na tekstove, fotografije i druge sadržaje štampanih medija, njihovih veb-sajtova, internet portala i novinskih agencija. Usluge Saveta su besplatne, a odluke se donose najkasnije za 45 dana. U nadležnosti Saveta stoji i medijacija između oštećenih pojedinaca, odnosno institucija, i redakcija, kao i iznošenje javnih opomena za kršenje etičkih standarda utvrđenih Kodeksom novinara Srbije. Savet za štampu se bavi i edukacijom za postupanje u skladu sa Kodeksom novinara i radi na jačanju uloge medija u Srbiji, a povremeno radi i monitoringe medija na kršenje Kodeksa novinara.

43. SEDMA SILA

Sedma sila, ali i četvrta vlast, četvrti stalež, četvrta sila spadaju u izraze kojima se u najširem smislu slikovito označavaju uticaj i uloga masovnih medija na javnost, a preko njih i na politiku neke države. U užem smislu, pod tim se podrazumeva ideal medija koji služe kao svojevrsni korektiv državne vlasti. Izraz sedma sila se odnosi na Evropu 19. veka u kojoj je tada postojalo šest velesila – Velika Britanija, Francuska, Austrija, Pruska, Rusko i Otomansko carstvo. Štampa, koja je u nekim od tih država postala nezavisna, smatrala se toliko uticajnom da je prozvana sedmom (vele) silom. Izraz četvrti stalež je nastao kao referenca na tri staleža, odnosno na društvene grupe koje su bile zastupljene u organima vlasti Francuske pred revoluciju (prvi stalež – sveštenstvo; drugi stalež – plemstvo; treći stalež – obični građani). Pojam četvrta vlast se odnosi na medije kao na četvrtu granu vlasti, odnosno kao dodatak zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti u sistemima podele vlasti.

44. SLOBODA IZRAŽAVANJA

Sloboda izražavanja predstavlja pravo na izražavanje vlastitih stavova i razmišljanja, bez straha da će u tome pokušati da vas spreče ili kazne zbog toga.

Danas je sloboda govora gotovo univerzalno prihvaćena i formalno je zaštićena članom 19. Deklaracije o ljudskim pravima koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 10. decembra 1948. godine, kao pravo koje „obuhvata i pravo da se ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da se traže, primaju i šire obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice“. Navedeno pravo ugrađeno je i u sporazum koji je ratifikovalo 167 država u okviru Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, u obavezujući zakon u 19 član. Sporazum ponavlja reči Deklaracije o ljudskim pravima, ali ujedno dodaje i neke određene uslove u kojima to pravo može biti ograničeno.

Aktivnosti Saveta Evrope u pogledu slobode izražavanja²¹ utemeljene su na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima (Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda; ECHR; EKLJP) kao i brojnim preporukama, rezolucijama i deklaracijama Saveta Evrope²². Sve države članice Saveta Evrope potpisale su Evropsku konvenciju, sporazum čiji je cilj zaštita ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primenu Konvencije u državama članicama. Sedište ovog međunarodnog Suda je u Strazburu, on odlučuje o predstavkama u vezi sa navodnim povredama prava zajemčenih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Član 10 EKLJP-a štiti slobodu izražavanja.

U delu 10.1. stoji: „Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.“

Član 10 Evropske konvencije ne pominje izričito štampu, medije ili novinare, ali je Evropski sud za ljudska prava često isticao važnu ulogu medija u promovisanju javne rasprave, ulogu osiguravanja pristupa javnosti informacijama od javnog interesa, kao i u razotkrivanju službenih prestupa i nesposobnosti: „Sloboda štampe nadalje nudi javnosti jedno od najboljih sredstava za otkrivanje i formiranje mišljenja o idejama i stavovima političkih lidera.“ Sud je spreman, kao rezultat toga, da medijskim aktivnostima dâ veliku meru zaštite na temelju člana 10 Konvencije.

Sloboda izražavanja tako poprima opštu društvenu korist, a to pravo se smatra ključnim za funkcionisanje demokratije uopšte; to je sredstvo koje osigurava otvoreni protok mišljenja i poziva vlast na odgovornost. Evrop-

21 Savet Evrope, <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression>

22 Poznata kao EKLJP, odnosno Evropska konvencija o ljudskim pravima.

ski sud za ljudska prava naglasio je takav stav u više navrata: „Sloboda izražavanja predstavlja jedan od bitnih temelja demokratskog društva, jedan je od osnovnih uslova za njegov napredak i razvoj svakog čoveka. Ona se ne odnosi samo na informacije ili ideje koje su pozitivno primljene ili se smatraju bezazlenim ili na pitanja o kojima postoji ravnodušan stav javnosti, nego i na one informacije i ideje koje vređaju, šokiraju ili uznemiravaju državu ili bilo koji segment stanovništva. To su zahtevi pluralizma, tolerancije i slobodoumlja bez kojih nema demokratskog društva. To znači, između ostalog, da svaka ‘formalnost’, ‘uslov’, ‘ograničenje’ ili ‘kazna’ izrečena u ovoj oblasti mora biti srazmerna legitimnom cilju kojem se teži” (Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 7. decembra 1976. godine, član 49).

Evropski sud za ljudska prava naglasio je važnost masovnih medija nazivajući ih „javnim čuvarom demokratije“ u nizu presuda: Ne samo da [štampa] ima zadatak širenja informacija i ideja: javnost isto tako ima pravo da ih primi. Kad bi bilo drukčije, štampa bi bila onemogućena u obavljanju svoje uloge „javnog čuvara“.

Evropski sud za ljudska prava i nacionalni sudovi u Evropi ističu da pravo na slobodu štampe ne pripada samo pojedinačnim novinarima. Francuski Upravni savet (Conseil constitutionnel) smatra da to pravo podjednako pripada onima koji pišu, uređuju i izdaju ali i onima koji čitaju. Kada je povređena sloboda izražavanja ... to nije samo kršenje prava te osobe [novinara] već se time krši i pravo drugih da „prime“ informacije i ideje.

Sloboda medija, međutim, nije apsolutna. Naročito je „uslovljena odredbom koja nalaže da mediji moraju delovati u dobroj veri i pružati tačne i pouzdane informacije u skladu sa novinarskom etikom“. U suštini, to znači da novinari uživaju zaštitu člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), sve dok postupaju u skladu sa profesionalnim standardima, čak i kada upućuju snažnu kritiku. „Granice prihvatljive kritike su ... šire kada je u pitanju političar, kao takav, nego kada je u pitanju privatno lice“. Pored političara, principu veće kritike podležu i vlade, korporacije i javne ličnosti. Sud je spreman, kao rezultat toga, da medijskim aktivnostima dâ veliku meru zaštite u okviru člana 10, ali sve dok novinari „deluju u dobroj veri i u skladu sa novinarskom etikom“.

Većina zemalja potpisnica ugovora ugradila je Evropsku konvenciju direktno u svoj domaći pravni sistem, kako bi Konvencija postala deo njihovih internih pravnih propisa i, na taj način, direktno obavezujuća. Ustavna zaštita slobode izražavanja, takođe, postoji gotovo u svim evropskim drža-

vama. Sve zajedno predstavlja važan način za unapređenje usklađenosti domaćih i međunarodnih pravnih sistema.²³

Srbija je, kao članica Saveta Evrope, ratifikovala Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Dodala je tome i ustavne garancije prava na slobodu izražavanja. Pre svega, tu treba pomenuti član 18 Ustava Srbije koji, između ostalog, propisuje da se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Opšta garancija, takođe, važi i za pravo na slobodu izražavanja. Pored toga, Ustav Srbije u članovima 46 i 50 propisuje slične garancije kao i član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, te ostali međunarodni dokumenti koji su ratifikacijom postali deo pravnog poretka Republike Srbije, a koji se tiču prava na slobodu izražavanja (i medijskih sloboda).

45. SUD ČASTI

Sud časti jeste samostalni organ novinarskog udruženja koji uglavnom odlučuje o predstavkama protiv članova tog udruženja, koji je poštuju etički kodeks profesije, i iziće im mere, ukoliko utvrdi da su se ogrešili o pravila struke. Mere su različite, od ukora ili opomene, do isključenja iz udruženja. Reč je, takođe, o samoregulatornom mehanizmu, a UNS i NUNS, dva najveća novinarska udruženja u Srbiji, imaju svoje sudove časti koji odlučuju na osnovu Kodeska novinara Srbije. Za razliku od Saveta za štampu, oni utvrđuju pojedinačnu odgovornost novinara ili urednika, a ne odgovornost medija za objavljivanje određenog sadržaja.

23 Formulacija tih ustavnih garancija varira i često je drugačija od one koja je data u članu 10 Evropske konvencije. U isto vreme, državni organi strana ugovornica, uključujući i sudove, dužni su, u meri u kojoj je to razumno, tumačiti i primenjivati ustavne zaštite na način koji najbolje osigurava ispunjavanje njihovih međunarodnih pravnih obaveza, što predstavlja važan način za unapređenje usklađenosti domaćih i međunarodnih pravnih sistema. Izvor, knjiga: Sloboda izražavanja, Vodič za tumačenje člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i njegovog konteksta / Toby Mendel, 2013, Savet Evrope.

III Leksikon pravnih pojmova

U nastavku su prezentovani pojmovi koji su pravne prirode, a koji mogu biti od značaja novinarima i medijima u boljem razumevanju pravnih instituta i koji mogu biti od pomoći u obavljanju njihove redovne delatnosti. Pravni pojmovi su, takođe, dati abecednim redom.

1. ABOLICIJA (VIDETI: AMNESTIJA)

2. ADVOKAT

Advokatura predstavlja nezavisnu i samostalnu službu pružanja pravne pomoći fizičkim i pravnim licima. Advokat jeste lice koje je upisano u takozvani imenik advokata i koje je položilo advokatsku zakletvu i profesionalno se bavi advokaturom. Pružanje pravne pomoći obuhvata: 1) davanje usmenih i pismenih pravnih saveta i mišljenja; 2) sastavljanje tužbi, zahteva, predloga, molbi, pravnih lekova, predstavki i drugih podnesaka; 3) sastavljanje ugovora, zaveštanja, poravnanja, izjava, opštih i pojedinačnih akata i drugih isprava; 4) zastupanje i odbranu fizičkih i pravnih lica; 5) posredovanje u cilju zaključenja pravnog posla, ili mirnog rešavanja sporova i spornih odnosa; 6) obavljanje drugih poslova pravne pomoći u ime i za račun domaćeg, ili stranog, fizičkog ili pravnog lica, na osnovu kojih se ostvaruju prava ili štite slobode i drugi interesi. Pravo na bavljenje advokaturom stiče se donošenjem odluke o upisu u imenik advokata i polaganjem advokatske zakletve.

3. AKCIJA

Akcija označava hartiju od vrednosti koju izdaje akcionarsko društvo sa određenom nominalnom ili računovodstvenom vrednošću koja predstav-

lja deo njegovog osnovnog kapitala. Akcije se vode u elektronskoj formi u takozvanim centralnim registrima u skladu sa principom dematerijalizacije akcija. Označavaju, takođe, procentualni udeo u vlasništvu, a svojim nosiocima daju članska prava i obaveze u akcionarskom društvu. Članska prava i obaveze su jednaka visini učešća u osnovnom kapitalu društva.

4. AKCIONARSKO DRUŠTVO

Akcionarsko društvo čini privredno društvo koje spada, pored društva sa ograničenom odgovornošću, u društva kapitala, što podrazumeva da je imovina društva odvojena od lične imovine njegovih članova. Stoga, članovi načelno ne odgovaraju za obaveze društva svojom ličnom imovinom, kao što je to slučaj kod društava lica (izuzetak je jedino kod tzv. Probijanja pravne ličnosti u slučaju zloupotrebe forme AD). Akcionarsko društvo osniva jedno ili više pravnih i/ili fizičkih lica u svojstvu akcionara radi obavljanja određene delatnosti, pod zajedničkim poslovnim imenom, čiji je osnovni kapital (imovina) utvrđen i podeljen na akcije. Akcionarsko društvo odgovara za svoje obaveze celokupnom svojom imovinom.

5. ALIMENTACIJA (IZDRŽAVANJE)

Alimentacija, po pravilu, predstavlja pravni odnos između dve određene strane u kome jedna strana (poverilac izdržavanja) ima pravo da zahteva od druge strane (dužnik izdržavanja) određeno davanje, koje se najčešće sastoji u obezbeđenju sredstava za zadovoljenje osnovnih životnih potreba. Obaveza izdržavanja može nastati iz različitih izvora: ugovora o doživotnom izdržavanju, ugovora o ustupanju i raspodeli imovine za života, na osnovu jednostranog pravnog posla (isporuke predviđene zaveštanjem), delikta (kao obaveza štetnika prema srodnicima oštećenog) i na osnovu zakona (tj. na osnovu činjenice srodstva, postojanja bračne ili vanbračne zajednice). Alimentacija je imperativnog karaktera, te je nedozvoljeno sporazumevanje dužnika i poverilaca o uslovima za nastanak tog prava, ali je dopušten sporazum u pogledu visine alimentacije i načinu ispunjenja te obaveze.

6. AMNESTIJA

Amnestija spada u akt zakonodavnog organa kojim se u formi zakona poimenično neodređenom krugu lica daje oslobođenje od krivičnog go-

njenja (abolucija), potpuno ili delimično oslobađanje od izvršenja kazne, zamena izrečene kazne blažom kaznom, rehabilitacija, ukidaju pravne posledice osude ili ukidaju određene mere bezbednosti.

7. APELACIONI SUD

Vrsta suda koji, po pravilu, odlučuje po redovnim pravnim lekovima (žalbama) na odluke osnovnih sudova, u slučajevima u kojima za odlučivanje nije nadležan viši sud, i o žalbama na odluke viših sudova – instancioni, drugostepeni sud (videti još: Nadležnost sudova Republike Srbije). Nadležnost sudova regulisana je Zakonom o uređenju sudova i Zakonom o sedištim i područjima sudova i tužilaštava. Sedišta apelacionih sudova su u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu.

8. APSOLUTNA PRAVA

Apsolutna prava označavaju prava koja deluju prema svim trećim licima (*erga omnes*), koja nisu pojedinačno određena, pri čemu je njihova obaveza uvek negativna (sastoji se u nečinjenju, pasivnosti). Za razliku od njih, relativna prava (obligaciona) prava koja deluju samo između dve strane koje su u pravnom odnosu, a ne i prema trećim licima, i koja mogu da podrazumevaju činjenje ili nečinjenje. Na primer, vlasništvo nad stanom jeste pravo koje deluje prema svim trećim neodređenim licima, vlasnik ima pravo da vrši pravo svojine, a sva ostala lica moraju da se uzdržavaju od bilo kakvih akata koji bi to pravo ugrozili. Na drugoj strani, kupac automobila jeste u odnosu isključivo sa prodavcem, prodavac prodaje auto, a kupac taj auto kupuje, te odnose regulišu ugovorom o kupoprodaji koji deluje isključivo između ta dva lica.

9. ARBITRAŽA

Arbitraža predstavlja svojevrsni „nedržavni“ sud kome stranke poveravaju rešenje spora. Bitne karakteristike arbitraže jesu: dobrovoljnost (same stranke ugovaraju njenu nadležnost i toj nadležnosti se podvrgavaju); odnos poverenja između arbitara i stranaka (stranke, po pravilu, same imenuju arbitre); brže rešavanje spora nego u postupku pred redovnim sudom; i, u našem pravu, jednostепенost. Arbitraže se dele na stalne (institucionalne) i na *ad hoc* arbitraže. Značaj tog razlikovanja leži uglavnom u tome što stalne arbitraže imaju unapred propisana pravila postupka,

dok kod *ad hoc* arbitraže, pravila procedure određuju arbitri, ukoliko to stranke ne učine.

10. BITNO SMANJENA URAČUNLJIVOST

Bitno smanjena uračunljivost ubraja se u oblik uračunljivosti učinioca krivičnog dela u vreme njegovog izvršenja i podrazumeva stanje smanjene sposobnosti za rasuđivanje i odlučivanje, odnosno smanjenu sposobnost učinioca krivičnog dela da shvati značaj svog dela i da upravlja svojim postupcima, usled duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili druge teže duševne poremećenosti. Predstavlja fakultativni osnov za ublažavanje kazne učiniocu krivičnog dela, ali i osnov za primenu medicinskih mera bezbednosti (videti i: Krivica, Krivična odgovornost, Neuračunljivost, Uračunljivost, Ublažavanje kazne).

11. BLANKETNA KRIVIČNA DELA (KRIVIČNA DELA SA BLANKETNOM DISPOZICIJOM)

Krivična dela kod kojih zakonski opis tog krivičnog dela ne sadrži sve elemente, već u pogledu nekog od elemenata upućuje na neki drugi zakon koji taj element krivičnog dela opisuje (npr. krivično delo povreda prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja, član 163 KZ-a). Da li će i kada postojati to krivično delo odlučiće se nakon konsultovanja propisa koji se tiču radnog prava i prava penzijskog i socijalnog osiguranja, jer će se upravo iz odredaba tih propisa upotpuniti biće navedenog krivičnog dela.

12. BLAŽI KRIVIČNI ZAKON

U krivičnom pravu, opšte je pravilo da se na učinioca krivičnog dela primenjuje zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela. Predviđen je, međutim, izuzetak koji podrazumeva obaveznu retroaktivnu primenu zakona koji je blaži za učinioca. Ukoliko je novi zakon stroži za učinioca, on se ni u kom slučaju ne može primeniti. Prilikom procenjivanja da li je novi zakon blaži, može doći do više situacija. Novi zakon može dekriminalizovati delo (kao što je bio slučaj sa dekriminalizacijom krivičnog dela klevete), propisati novi osnov isključenja krivičnog dela, propisati nove osnove za oslobođenje od kazne, propisati blažu kaznu i slično.

13. BRAČNI SPOROVI

Bračni sporovi se svrstavaju u sporove koji nastaju u bračnim odnosima ili povodom bračnih odnosa (razvod braka, poništenje braka, deoba zajedničke imovine, postupak za lišenje roditeljskog prava). Upravo zbog prirode tih sporova javnost je uvek isključena sa rasprave pred sudom. U bračnom sporu nije dozvoljeno doneti presudu na osnovu propuštanja, ili na osnovu priznanja ili odricanja. Presudom u bračnom sporu sud mora da odluči o vršenju roditeljskog prava, a može da odluči i o lišenju roditeljskog prava i o merama zaštite od nasilja u porodici (videti i: Izdržavanje).

14. BRANILAC

Okrivljeni se u krivičnom postupku može braniti sam (lična odbrana) ili uz pomoć branioca (stručna odbrana). Branilac može biti isključivo advokat. Pravni osnov za pojavu branioca u krivičnom postupku može biti dvojak: 1) punomoćje, kada se radi o izabranom braniocu i 2) rešenje organa krivičnog postupka, kada je u pitanju takozvani branilac po službenoj dužnosti (videti i: Advokat, Obavezna stručna odbrana).

15. CESIJA

Ustupanje potraživanja trećem licu naziva se cesija. Ustupanje ili prenos potraživanja obavlja se na osnovu ugovora o ustupanju, ili cesiji, koji se zaključuje između poverioca (ustupilac ili cedent) i trećeg lica (primalac ili cesionar). Ugovor o ustupanju proizvodi pravno dejstvo prema dužniku koji je obavezan da ispuni tražbinu, dužnik ostaje isti i njegov pristanak nije potreban. Prema dužniku ovaj ugovor nema dejstva ako su on, dužnik i poverilac ugovorili da ovaj poverilac neće moći da prenese potraživanje na drugoga ili da ga neće moći preneti bez dužnikovog pristanka. Od momenta kada je obavешten o prenosu potraživanja, dužnik svoju obavezu može ispuniti samo prema licu na koje je potraživanje preneto. Ustupilac odgovara prijemniku za postojanje potraživanja kao i za njegovu naplativost.

16. ČAST

Čast predstavlja mišljenje koje određeno lice ima o sebi kao pripadniku ljudskog društva ili uže zajednice, čiji sistem vrednosti prihvata. U literaturi se čast ponekad neopravdano poistovećuje sa ugledom koji odražava

objektivizovano mišljenje ostalih pripradnika određene društvene zajednice o pojedincu ili užoj grupi ljudi (videti: Uvreda, Ugled).

17. ČINJENIČNO STANJE

Činjenično stanje podrazumeva elemente procesne građe, to jest skup činjenica koje su od značaja da bi se određeni spor pravilno rešio. Prilikom podvođenja činjeničnog stanja pod odgovarajuću pravnu normu koja se ima primeniti, nadležni organ mora tačno i potpuno utvrditi činjenično stanje. Odluka koja je doneta na temelju netačnog i nepotpunog činjeničnog stanja, nužno vodi i povredi materijalnopravnog propisa, što predstavlja jedan od zakonskih razloga za izjavljivanje žalbe, te se takva odluka mora ukinuti.

18. DAVANJE DOZVOLE ZA STUPANJE U BRAK (SUĐSKA EMANCIPACIJA)

Opšte pravilo jeste to da samo punoletna lica mogu da zaključe brak. Izuzetno, sud može u vanparničnom postupku dozvoliti zaključenje braka maloletnom licu koje je navršilo šesnaest godina, ukoliko je dostiglo telesnu i duševnu zrelost potrebnu za vršenje prava i dužnosti u braku. Zaključenjem braka na osnovu sudske emancipacije maloletnik stiče potpunu poslovnu sposobnost (videti i: Poslovna sposobnost).

19. DEKLARATORNA TUŽBA (TUŽBA ZA UTVRĐENJE)

Deklaratorna tužba se svrstava u tužbu kojom tužilac zahteva da sud u parničnom postupku utvrdi postojanje, odnosno nepostojanje nekog prava ili pravnog odnosa ili istinitost ili neistinitost neke isprave (videti i: Kondemnatorna tužba, Konstitutivna tužba).

20. DEKLARATORNA (UTVRĐUJUĆA) PRESUDA

Deklaratorna presuda spada u presudu parničnog suda kojom se utvrđuje postojanje, odnosno nepostojanje nekog prava ili pravnog odnosa, ili istinitost ili neistinitost neke isprave (videti: Kondemnatorna presuda, Konstitutivna presuda).

21. DELIKT

Delikt označava svaku ljudsku radnju (u smislu voljne telesne delatnosti – činjenja ili nečinjenja) koja je protivna pravu (odnosno normama pravnog poretka, pozitivnopravnim normama). Spada u ponašanja koja su zabranjena i kažnjiva. Pravni propisi za delikte propisuju određene vrste sankcije, organe koji ih izriču u određenom, propisanom postupku pod određenim uslovima. Osnovna je podela delikata na: 1) privatne, građanske, civilne delikte koji povlače građanskopravnu odgovornost i građanskopravne sankcije (kao što su naknada štete, povraćaj imovine) i 2) javne ili javnopravne delikte koji predstavljaju takva ponašanja koja su protivna normama javnopravnih propisa. Pomenuti delikti se najčešće nazivaju deliktima kaznenog prava u koja spadaju krivična dela, privredni prestupi i prekršaji.

22. DELIMIČNA PRESUDA

Delimičnom presudom parnični sud odstupa od načela po kome presudom odlučuje o svim istaknutim tužbenim zahtevima. Prema odredbama Zakona o praničnom postupku, delimična presuda se može doneti u sledećim slučajevima: 1) kada je usled priznanja, ili odricanja ili rezultata rasprave samo deo kvantitativno deljivog tužbenog zahteva zreo za odlučivanje; 2) kada su samo neki od više zahteva pod navedenim uslovima zreli za odlučivanje; 3) kada je za odlučivanje sazreo samo zahtev tužbe ili protivtužbe, ali jedino pod uslovom da su u pitanju zahtevi koji se međusobno ne isključuju. U pogledu pravnih lekova i eventualnog izvršenja, smatra se samostalnom.

23. DELINKVENCIJA

Pod pojmom delinkvencija se podrazumeva ukupnost kažnjivih ponašanja u jednom društvu, odnosno ponašanja koja su suprotna zakonu (krivična dela, prekršaji, privredni prestupi, disciplinski prestupi).

24. DELO MALOG ZNAČAJA

Delo malog značaja predstavlja opšti osnov koji isključuje protivpravnost, a samim tim i postojanje krivičnog dela. Osnovna pretpostavka za primenu instituta dela malog značaja jeste da su ostvarena sva bitna obeležja bića krivičnog dela u konkretnom slučaju. Elementi krivičnog dela jesu

radnja, predviđenost u zakonu protivpravnost i krivica. Krivični zakonik zahteva kumulativno ostvarenje tri uslova za isključenje postojanja krivičnog dela po osnovu dela malog značaja: 1) da je stepen krivice učinioca nizak; 2) da su štetne posledice odsutne ili da su neznatne; 3) da opšta svrha krivičnih sankcija ne zahteva izricanje krivične sankcije. Institut dela malog značaja se može primeniti na krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna.

25. DEOBA

Deobom se naziva prestanak (razvrgnuće) imovinskopravne zajednice (zajedničke imovine, susvojine) koja između određenih lica postoji povodom jednog ili više nepodeljenih imovinskih prava, odnosno povodom jednog ili više nepodeljenih objekata prava svojine. Pravo na deobu čini pravo svakog titulara imovinskopravne zajednice da svojom izjavom volje izazove njeno razvrgnuće. Deoba zajedničke imovine jeste pravni akt kojim se vrši kvantitativna deoba zajedničkih i nepodeljenih prava iz sastava zajedničke imovine i time ukida režim zajedničke imovine. U trenutku deobe, svaki zajedničar stiče određeni alikvotni deo stvarnih i obligacionih prava iz sastava zajedničke imovine (udeo) koji se, na primer, iskazuje razlomkom, procentualno i slično. Veličina uдела u zajedničkoj imovini supružnika se tako, primera radi, određuje prema njihovom doprinosu u sticanju zajedničke imovine, dok se udeli sanaslednika u pravima iz sastava zaostavštine određuju srazmerno njihovom naslednom delu.

26. DIREKTNI UMIŠLJAJ

Direktni umišljaj predstavlja najviši stepen krivice. Delo je izvršeno sa direktnim umišljajem kada je učinilac krivičnog dela bio svestan svog dela i hteo je njegovo izvršenje. Stepenn intenziteta elementa svesti i volje u tom slučaju jeste visok. Učinilac zna da svojom radnjom ostvaruje sve bitne elemente bića krivičnog dela, uključujući i posledicu čije nastupanje shvata kao realnu mogućnost.

27. DOKAZ

Dokaz se svrstava u činjenicu kojom se potvrđuje (ne)postojanje neke druge činjenice. Dokazivanjem se utvrđuje istinitost tvrdnji stranaka o postojanju činjenica od kojih zavisi donošenje određenih odluka u postupku.

28. DOKAZNI POSTUPAK

Dokazni postupak označava fazu postupka u kojoj postupajući organ, na osnovu izvedenih dokaza, utvrđuje postojanje ili nepostojanje, odnosno istinitost ili neistinitost činjenica, bitnih za donošenje odluke u konkretnom postupku.

29. DOKAZNA SREDSTVA

Dokazna sredstva jesu informacije o postojanju činjenica koje su predmet dokazivanja, a koje sud ili drugi organ pribavlja putem dokaznih sredstava. U dokazna sredstva ubrajaju se lica i predmeti koji se u parničnom ili drugom postupku koriste u cilju dobijanja informacija o činjenicama koje su predmet dokazivanja. Prema svojoj prirodi, dokazna sredstva se dele na lična i realna. U lična dokazna sredstva spadaju svedoci, veštaci, stranke u postupku, dok se, sa druge strane, u realna dokazna sredstva svrstavaju uviđaj i isprave.

30. DOVOĐENJE

Dovođenje predstavlja vid procesne prinude, to jest meru za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom i prekršajnom postupku. Za dovođenje se moraju ispuniti određeni materijalni i formalni uslovi. Materijalni uslov se sastoji u neophodnosti postojanja određenog zakonom propisanog uslova za dovođenje, a formalni uslov se ogleda u odluci nadležnog državnog organa u formi naredbe, protiv koje nije dozvoljena žalba. Javni tužilac ili sud može izdati naredbu da se okrivljeni dovede kada postoji neki od sledećih alternativno propisanih razloga: 1) ako uredno pozvani okrivljeni ne dođe, a svoj izostanak ne opravda; 2) ako se nije moglo izvršiti uredno dostavljanje poziva, a iz okolnosti očigledno proizlazi da okrivljeni izbegava prijem poziva; 3) ako je done-to rešenje o pritvoru.

31. DRUŠTVENA OPASNOST

Društvena opasnost označava uslov (povreda ili ugrožavanje nekog dobra ili interesa), koji bi svako ponašanje trebalo da ispunjava, kako bi bilo propisano kao krivično delo, prekršaj ili privredni prestup.

32. DRŽAVINA

Državinom se naziva pravno zaštićena faktička vlast nekog lica na stvari. Faktička vlast na stvari jeste nezavisna od postojanja imovinskog subjektivnog prava na stvar i ona se razlikuje od pravne vlasti koju ima titular subjektivnog prava. Za postojanje državine nije potrebna volja držaoca da stvar drži kao da je njegova. Najčešće se pravna i faktička vlast poklapaju – pretpostavka je da ko ima državinu stvari ima i subjektivno pravo na stvar (pravo svojine). Na primer, kod iznajmljivanja automobila, vozač jeste držalac tog automobila, ali nije istovremeno i vlasnik.

33. DRŽAVINSKE TUŽBE

Sudska zaštita državine se u našem pravu ostvaruje podnošenjem tužbe zbog uznemiravanja ili tužbe zbog oduzimanja državine. Tužilac jeste držalac stvari ili prava, a tuženi je lice koje je izvršilo ili vrši smetanje državine držaoca. Sud pruža zaštitu prema poslednjem stanju državine i nastalom smetanju, pri čemu nije od uticaja pravo na državinu, pravni osnov državine i savesnost držaoca. Prema tome, pravo na zaštitu ima i držalac koji je državinu stekao silom, potajno ili zloupotrebom poverenja, osim prema licu od koga je na takav način došao do državine. Tužilac može da bude i sudržalac u odnosu na drugog sudržaoca ili sudržaoce. Sudska zaštita od uznemiravanja, odnosno oduzimanja državine se može tražiti u roku od 30 dana od dana saznanja za smetanje i učinioca, a najkasnije u roku od godinu dana od nastalog smetanja. Protekom godinu dana od nastalog smetanja, ova zaštita se ne može više sa uspehom tražiti.

34. DRŽAVNO PRAVOBRANIŠTVO

Državno pravobranilaštvo jeste samostalni državni organ koji se stara o zaštiti imovinskih i drugih građanskopravnih interesa Republike Srbije, koji zastupa Republiku Srbiju u pravnim postupcima pred sudovima, arbitražama, organima uprave i drugim nadležnim organima, kada Republika Srbija ima položaj stranke ili umešača o čijim pravima i obavezama se odlučuje u tom postupku, uključujući tu i postupke pred Evropskim sudom za ljudska prava.

35. DRŽAVNO VEĆE TUŽILACA

Državno veće tužilaca spada u samostalan organ koji obezbeđuje i garantuje samostalnost javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca. Državno veće tužilaca: utvrđuje listu kandidata za izbor republičkog javnog tužioca i javnih tužilaca koju dostavlja Vladi Republike Srbije; predlaže Narodnoj skupštini kandidate za prvi izbor za zamenika javnog tužioca; odlučuje o prestanku funkcije zamenika javnih tužilaca; utvrđuje razloge za razrešenje javnog tužioca i zamenika javnog tužioca; određuje javno tužilaštvo u kojem će javni tužilac i zamenici javnog tužioca nastaviti da vrše funkciju; daje mišljenje o izmenama postojećih ili donošenju novih zakona koji uređuju položaj i postupanje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca, organizaciju javnog tužilaštva, kao i drugih zakona koje javna tužilaštva primenjuju; donosi etički kodeks; donosi pravilnik o merilima za vrednovanje rada javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca; obavlja poslove u vezi sa sprovođenjem Nacionalne strategije reforme pravosuđa i i tako dalje.

36. DUŠEVNA POREMEĆENOST

Duševna poremećenost označava osnov za isključenje ili umanjeње uračunljivosti kod nekog lica. Spada u takvo duševno stanje čoveka u kome ne mogu pravilno, normalno i potpuno da se odvijaju psihički procesi, tako da se javlja poremećaj nagona, mišljenja, rasuđivanja, i čovek nije više u mogućnosti da pravilno rasuđuje i odlučuje. Uzroci duševne poremećenosti mogu biti različiti: spoljašnji (egzogeni) i unutrašnji (endogeni). Najčešće se, kao spoljašnji uzroci javljaju povrede i oboljenja pojedinih organa, naročito mozga, dejstvo psihičkih faktora i okolnosti (strah, duševni potresi, prepadi), dejstvo socijalnih faktora, ali i intoksikacija (otrovima, opojnim drogama, alkoholom). Unutrašnji uzroci duševne poremećenosti javljaju se kao nasledni faktori, povreda zametka i začetka, oboljenja endokrinih žlezda ili autointoksikacija. Naše krivično zakonodavstvo poznaje četiri oblika ispoljavanja duševne poremećenosti: trajna ili privremena duševna oboljenja, privremena duševna poremećenost, druga teža duševna poremećenost i zaostali duševni razvoj (videti: Neuračunljivost).

37. DUŽNIK

Strana u obligacionom odnosu naspram poverioca, koja duguje izvršenje određene obaveze naziva se dužnik. Nekada u jednom pravnom odnosu

dve strane mogu istovremeno da budu i dužnici i poverioci. Na primer, kupac duguje isplatu cene, a prodavac stvar koja je predmet kupoprodaje (videti: Poverilac).

38. EKSPROPRIJACIJA

Eksproprijacija, to jest prinudno oduzimanje ili ograničenje prava svojine vlasnika nepokretnosti, motivisano opštim interesom, uz pripadajuću pravičnu naknadu ili naturalnu restituciju i obeštećenje, sprovedeno u upravnom, parničnom ili vanparničnom postupku (videti: Određivanje naknade za ekspropisanu nepokretnost).

39. EKSTRADICIJA

Ekstradicija okrivljenih i osuđenih lica predstavlja poseban vid međunarodne krivičnopravne pomoći čiji je cilj da onemogućí učiniocima krivičnih dela da bekstvom iz jedne u drugu državu izbegnu krivično gonjenje ili izdržavanje kazne zatvora. Reč je o vrsti međunarodnopravnog akta koji se sastoji u predaji okrivljenog ili osuđenog lica iz jedne države drugoj državi, radi dovršenja krivičnog postupka protiv njega, ili izvršenja kazne zatvora, odnosno druge sankcije koja se sastoji u oduzimanju slobode. Drugim rečima, ekstradicija predstavlja akt međunarodne krivičnopravne pomoći izručenja stranaca, ili lica bez državljanstva stranoj državi na njen zahtev, radi suđenja za učinjeno krivično delo ili radi izdržavanja kazne.

40. EVENTUALNI UMIŠLJAJ

Drugi oblik umišljaja kao najizrazitijeg oblika krivice jeste eventualni umišljaj. Krivično delo učinjeno sa eventualnim umišljajem postoji kada je učinilac svestan da može učiniti krivično delo, pa je na to pristao. Intenzitet elementa svesti, a naročito volje, slabije je izražen nego kod direktnog umišljaja. Učinilac je svestan da postoji mogućnost da učini krivično delo, ali nije siguran da će do toga doći. Postoje dva elementa eventualnog umišljaja: 1) svest o mogućnosti nastupanja posledice i 2) pristajanje na posledicu, kao izraz voljne usmerenosti učinioca krivičnog dela prema ostvarenoj posledici.

41. FUNKCIONALNA NADLEŽNOST SUDA

Pravilima o funkcionalnoj nadležnosti suda određuje se koji će sudovi postupati u određenim fazama postupka u istoj pravnoj stvari povodom pravnih lekova, preduzimanja određenih parničnih radnji ili rešavanja određenih pitanja koja se pojavljuju tokom postupka i uslovljavaju njegovo dalje odvijanje. Primera radi, po Zakonu o uređenju sudova, viši sudovi odlučuju po žalbi na rešenja doneta u građanskopravnim sporovima, po žalbi protiv presude u sporovima male vrednosti, po žalbi na odluke donete u vanparničnim postupcima. Apelacioni sudovi odlučuju o žalbama na presude osnovnih i viših sudova, a Vrhovni kasacioni sud o vanrednim pravnim lekovima, izuzimajući predlog za ponavljanje postupka.

42. GENERALNA (OPŠTA) PREVENCIJA

Generalna prevencija predstavlja intenciju zakonodavca da se propisivanjem krivičnih dela, prekršaja i privrednih prestupa preventivno utiče na potencijalne učinioce pomenutih dela da se uzdrže od vršenja kažnjivih dela. Naziva se opšta, zato što cilj jeste odvratanje svih potencijalnih učinoca od izvršenja krivičnih dela.

43. GLAVNA RASPRAVA

Glavna rasprava jeste glavna faza parničnog postupka u kojoj se izlaganjem dokaza utvrđuju činjenice na osnovu kojih sud odlučuje o postavljenom tužbenom zahtevu, odnosno donosi odluku u konkretnom slučaju. Sud svoju odluku ne može zasnovati na činjenicama koje nisu bile predmet raspravljanja na glavnoj raspravi (videti: Dokaz, Parnični postupak, Tužba, Tužbeni zahtev).

44. GLAVNI PRETRES

Glavni pretres označava glavnu fazu krivičnog (prekršajnog) postupka pred prvostepenim sudom u kojoj se neposredno, usmeno i javno, izvođenjem dokaza utvrđuju činjenice na osnovu kojih sud odlučuje o postojanju krivičnog dela (prekršaja), krivičnoj odgovornosti učinoca dela i krivičnoj sankciji. Zadatak je da se u toj fazi dođe do potpunog, pravilnog i svestranog rasvetljenja i razrešenja krivične stvari i, na taj način, do donošenja sudske odluke (videti: Krivično delo, Krivične sankcije).

45. GLAVNI UMEŠAČ

Lice koje u celini ili delimično traži stvar ili pravo koje smatra da mu pripada, a o kojem između drugih lica već teče parnica naziva se glavni umešač. Glavni umešač jednom tužbom tuži obe stranke zahtevajući da se zaštiti ili utvrdi neko njegovo pravo na spornoj stvari ili pravu (videti: Umešač).

46. GRAĐANSKO PRAVO

Građansko pravo čini deo pravnog sistema koji uređuje subjektivna građanska prava (građanskopravne odnose). S obzirom na veliku brojnost i raznovrsnost tih prava, sve građanskopravne norme svrstavaju se u nekoliko celina, koje imaju svoje nazive, poput: opšti deo, obligaciono pravo, stvarno pravo, porodično pravo, pravo intelektualne svojine, nasledno pravo. Opšti deo građanskog prava sadrži norme koje su zajedničke i kojima se uređuju građanskopravni odnosi i po kojima se sudi u slučaju spora, o imaoima subjektivnih građanskih prava o činjenicama iz kojih ta prava nastaju, o njihovom vršenju i zaštiti i tako dalje. Obligaciono pravo uređuje odnose u kojima imalac prava može zahtevati od drugog lica (dužnika) predaju neke stvari, isplatu sume novca, neko činjenje ili nečinjenje. Stvarno pravo uređuje pravo svojine i druga prava koja za svoj objekat imaju stvar (službenosti, založno pravo). Porodično pravo sadrži pravila o imovinskim i neimovinskim odnosima u porodici. Pravo intelektualne svojine uređuje umnu i industrijsku svojinu, to jest prava koja za svoj objekat imaju intelektualnu tvorevinu, pseudotvorevinu ili oznaku (npr. autorsko i srodna prava, pravo žiga). Nasledno pravo uređuje nasleđivanje, to jest prelaz prava i obaveza umrlog lica (ostavioca) na njegove naslednike.

47. HIPOTEKA

Založno pravo na nepokretnoj stvari na osnovu koga hipotekarni poverilac može naplatiti svoje potraživanje iz vrednosti hipotekovane nepokretnosti (ako dužnik ne ispuni obavezu o dospelosti) pre docnijih hipotekarnih poverilaca i pre svih običnih poverilaca. Hipoteka se stiče upisom poveriočevog prava u zemljišne knjige, a hipotekom opterećena nepokretnost ostaje u državini hipotekarnog dužnika.

48. IDEALNI STICAJ KRIVIČNIH DELA (VIDETI: STICAJ KRIVIČNIH DELA)

49. IMOVINSKA KORIST

Imovinska korist označava dobro svake vrste, materijalno ili nematerijalno, pokretno ili nepokretno, procenjivo ili neprocenjivo i isprave u bilo kom obliku kojim se dokazuje pravo ili interes u odnosu na takvo dobro. Imovinom se smatra i prihod ili druga korist ostvarena, neposredno ili posredno, iz krivičnog dela, kao i dobro u koje je ona pretvorena ili sa kojim je pomešana.

50. IMUNITET

Opšte je pravilo da se krivični zakon jedne države primenjuje na sva lica koja na njenoj teritoriji izvrše krivično delo predviđeno zakonom te države. Postoje, međutim, i izuzeci od tog opšteg pravila, postoje izvesna lica koja iako učine krivično delo na teritoriji jedne države, ne mogu biti kažnjena po zakonima te države. Tada se kaže da takva lica uživaju imunitet. Imunitet u krivičnom pravu može biti dvojak: apsolutni i relativni. Apsolutni imunitet se sastoji u nemogućnosti kažnjavanja određenih lica za krivična dela koja su učinjena u vršenju određene funkcije, ili u vezi sa vršenjem te funkcije. Pomenuti imunitet se najčešće odnosi na verbalna krivična dela, ili na dela učinjena u okviru skupštinskog rada i imunitet ove vrste uživaju poslanici Narodne skupštine i odbornici gradskih i i opštinskih skupština, te taj imunitet isključuje odgovornost i kažnjivost za tačno određena krivična dela trajno, kako za vreme obavljanja funkcije koja je zaštićena imunitetom tako i nakon prestanka te funkcije. Relativni imunitet se sastoji u nemogućnosti pritvaranja i krivičnog gonjenja određenih lica za krivična dela izvršena u vreme dok uživaju imunitet. Za vreme trajanja funkcije koja se štiti procesnim imunitetom određena lica ne mogu biti pritvorena bez saglasnosti nadležnog skupštinskog organa čiji su oni članovi (izuzev ukoliko je poslanik ili odbornik zatečen u vršenju krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna). I u tom slučaju, međutim, organ koji je lišio slobode lice koje uživa imunitet dužan je da o tome obavesti predsednika skupštine, čiji je poslanik ili odbornik uhapšen, radi davanja odobrenja za krivično gonjenje. U svakom slučaju, nadležno skupštinsko telo može odlučiti o primeni imuniteta prema poslaniku ili odborniku, čak i kada se on nije pozvao na imunitet prilikom preduzimanja krivičnog gonjenja.

51. INDICIJA

Činjenice ili okolnosti koje na posredan, indirektan način ukazuju na to da je izvršeno određeno krivično delo ili na njegovog učinioca nazivaju se indicije.

52. ISKAZ SVEDOKA

Iskaz svedoka predstavlja iskaz koji daje svedok u odgovarajućem postupku, a na okolnosti koje su relevantne za rešavanje određenog pravnog pitanja. Predstavlja vrstu dokaznog sredstva (videti: Dokazno sredstvo, Dokazni postupak).

53. ISPRAVE

Dokazna sredstva, stvari na kojima je pisanim znacima izrečen podatak o određenoj činjenici. S obzirom na izdavaoca, razlikuju se javne i nejavne isprave. Javne isprave jesu one isprave koje je u granicama svoje nadležnosti izdao državni organ ili jedinica lokalne samouprave, odnosno koje je izdalo preduzeće ili ustanova, u vršenju javnog ovlašćenja koje im je povereno zakonom. Nejavne isprave spadaju u isprave koje je izdao pojedinac ili udruženja građana (privatne isprave), ali i one koje je izdao državni organ izvan granica svoje nadležnosti. Dokazna snaga isprave zavisi od toga da li je javna ili nejavna (videti: Javna isprava, Privatna isprava).

54. ISTRAGA

Istraga predstavlja prvu formalnu fazu krivičnog postupka koja prethodi suđenju i čija je osnovna svrha prikupljanje dokaza potrebnih za optuženje, ili obratno, konstatovanje da nema uslova za podizanje optužnice, te ulazak u narednu procesnu fazu. U krivičnom postupku, istraga jeste jedna od dve „istražne“ faze, jer vođenju istrage prethodi (neformalni) predistražni postupak. Istraga stoji u nadležnosti javnog tužioca koji je pokreće naredbom, te protiv odluke na osnovu koje se pokreće istraga nije dozvoljena žalba. Istraga se vodi na nivou relativno niskog stepena sumnje, to jest kada postoje osnovi sumnje da je konkretno lice učinilo krivično delo ili osnovi sumnje da je učinjeno krivično delo. Istraga se vodi samo kada se radi o delima koja se gone po službenoj dužnosti.

55. IZVRŠNA ISPRAVA

Izvršna isprava jeste isprava u kojoj je sadržano, konstatovano jedno potraživanje i koja je osnov za njeno prinudno izvršenje. Koje će izvršne isprave biti osnov u kojima je „zapisano“ jedno potraživanje zavisi od pravno-političkog stava zakonodavca. Prema Zakonu o izvršenju i obezbeđenju izvršne isprave jesu: presuda, rešenje, sudsko poravnanje, izvod iz Registra zaloge i izvod iz Registra finansijskog lizinga, ugovor o hipoteci i založna izjava, plan reorganizacije u stečajnom postupku čije je usvajanje rešenjem potvrdio sud, javnobeležničke isprave koje imaju snagu izvršne isprave, sporazum o rešavanju spora posredovanjem (videti: Izvršni postupak).

56. IZVRŠNI POSTUPAK

Budući da je samopomoć u pravnoj državi zabranjena, izvršni postupak predstavlja omogućavanje prinudnog ostvarenja materijalnopравnih zahteva posredstvom uređenog postupka. Izvršni postupak je uređeni metod prinudnog ostvarenja zahteva, sa ciljem namirenja izvršnog poverioca. Izvršni postupak i postupak obezbeđenja pokreću se tako što izvršni poverilac podnosi predlog za izvršenje na osnovu izvršne ili verodostojne isprave ili predlog za obezbeđenje, a po službenoj dužnosti pokreću se samo ako je zakonom određeno.

57. IZVRŠNOST

Samo postojanje izvršne isprave ne znači da je ona postala osnov za izvršenje. Nužno je da budu ispunjeni i ostali uslovi. Izvršnost nastupa različito za pojedine izvršne isprave. Primera radi, autoritativne isprave (odluke), stiču svojstvo izvršnosti po pravilu pravnosnažnosti ili konačnosti i protekom roka za ispunjenje obaveze koji se određuje u samoj odluci (tzv. paricioni rok). Ukoliko je zakonom određeno da pravni lek protiv odluke ne odlaže izvršenje, onda se za nastupanje izvršnosti ne traži pravnosnažnost, odnosno konačnost odluke.

58. IZUZEĆE

Izuzeće označava pravni institut koji treba da obezbedi objektivnost suda. U *parničnom* postupku, sudija je dužan da se uzdrži od suđenja ako postoje razlozi koji dovode u sumnju njegovu nepristrasnost. Sudija ne

može da vrši sudijsku dužnost (isključenje): 1) ako je sam stranka, zakonski zastupnik ili punomoćnik stranke, ako je sa strankom u odnosu saovlašćenika, saobveznika ili regresnog obveznika ili ako je u istom predmetu saslušan kao svedok ili veštak; 2) ako je kao akcionar vlasnik više od tri posto (3) akcija u ukupnom kapitalu pravnog lica, član privrednog društva ili član zadruge, ako je jedna od stranaka njegov poverilac ili dužnik; 3) ako je njemu stranka ili zakonski zastupnik ili punomoćnik stranke srodnik po krvi u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do četvrtog stepena ili mu je supružnik, odnosno vanbračni partner, srodnik po tazbini do drugog stepena, bez obzira na to da li je brak prestao ili nije; 4) ako je staratelj, usvojitelj ili usvojenik stranke, njenog zakonskog zastupnika ili punomoćnika ili ako između njega i stranke, njenog zakonskog zastupnika ili punomoćnika stranke postoji zajedničko domaćinstvo; 5) ako između sudije i stranke teče neka druga parnica; 6) ako je u istom predmetu učestvovao u postupku medijacije ili u zaključenju sudskog poravnanja koje se pobija u parnici ili je doneo odluku koja se pobija ili je zastupao stranku kao advokat; 7) ako je u stečajnom postupku kao stečajni sudija ili član stečajnog veća doneo odluku povodom koje je došlo do spora. Sudija može da bude izuzet ako postoje okolnosti koje dovode u sumnju njegovu nepristrasnost (izuzeće). Sa druge strane, u *krivičnom* postupku, sudija ili sudija porotnik biće izuzet od sudijske dužnosti u određenom predmetu: 1) ako je oštećen krivičnim delom; 2) ako mu je okrivljeni, njegov branilac, tužilac, oštećeni, njihov zakonski zastupnik ili punomoćnik, bračni drug ili lice sa kojim živi u vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života ili srodnik po krvi u pravoj liniji do bilo kog stepena, u pobočnoj liniji do četvrtog stepena, a po tazbini do drugog stepena; 3) ako je sa okrivljenim, njegovim braniocem, tužiocem ili oštećenim u odnosu staratelja, šticećenika, usvojitelja, usvojenika, hranitelja ili hranjenika; 4) ako je u istom predmetu postupao kao sudija za prethodni postupak ili je odlučivao o potvrđivanju optužnice ili je učestvovao u donošenju meritorne odluke o optužbi koja se pobija žalbom ili vanrednim pravnim lekom ili je učestvovao u postupku kao tužilac, branilac, zakonski zastupnik ili punomoćnik oštećenog, odnosno tužioca, ili je saslušan kao svedok ili kao veštak, ako ovim zakonikom nije drugačije propisano. Sudija ili sudija porotnik može biti izuzet od sudijske dužnosti u određenom predmetu ako postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepristrasnost.

59. JAVNA ISPRAVA

Javna isprava predstavlja ispravu koju je u propisanom obliku i u okviru svojih nadležnosti izdao državni organ ili imalac javnih ovlašćenja. Jav-

na isprava služi radi dokazivanja činjenica o kojima je reč u njoj (primeri javnih isprava: uverenje poreske uprave da je određeno lice platilo porez, uverenje da je određeno lice završilo školovanje, izvod iz matične knjige rođenih, izvod iz katastra nepokretnosti i druge slične isprave).

60. JAVNI TUŽILAC

Javni tužilac je primarno ovlašćen za krivično gonjenje u pogledu krivičnih dela za koja se po zakonu goni po službenoj dužnosti. Rukovodi predistražnim postupkom, odlučuje o preduzimanju ili odlaganju krivičnog gonjenja, sprovodi istragu, zaključuje sporazum o priznanju krivičnog dela i sporazum o svedočenju, podiže i zastupa optužnicu, odustaje od optužbe, izjavljuje žalbe, predlaže mere pritvora, podnosi žalbe na presude, podnosi zahtev za preispitivanje pravnosnažne presude u parničnom postupku i preduzima druge radnje u upravnom, vanparničnom i drugom postupku prema posebnom zakonu.

61. JAVNO TUŽILAŠTVO

Javno tužilaštvo jeste samostalni državni organ koji goni učinioce krivičnih dela i drugih kažnjivih dela i preduzima mere za zaštitu ustavnosti i zakonitosti i svoju funkciju vrši na osnovu Ustava Srbije, zakona, potvrđenog međunarodnog ugovora i propisa donetih na osnovu zakona. Republičko javno tužilaštvo je najviše javno tužilaštvo sa sedištem u Beogradu. Javno tužilaštvo Republike Srbije čine: 1) Republičko javno tužilaštvo; 2) apelaciona javna tužilaštva; 3) viša javna tužilaštva; 4) osnovna javna tužilaštva i 5) javna tužilaštva posebne nadležnosti (Tužilaštvo za organizovani kriminal i Tužilaštvo za ratne zločine). Javno tužilaštvo čine javni tužilac, zamenici javnog tužioca i osoblje javnog tužilaštva. Svi u javnom tužilaštvu su podređeni javnom tužiocu, što predstavlja načelo monokratskog uređenja ili načelo jednovlasti. Između tužilaštva različitog ranga postoji odgovarajući hijerarhijski odnos koji se, pre svega, ogleda u mogućnosti davanja obaveznih uputstava višeg javnog tužioca nižem.

62. JEMSTVO

U najopštijem smislu, jemstvo predstavlja sredstvo obezbeđenja potraživanja. U građanskopravnom smislu, treće lice u ulozi jemca garantuje po-

verioocu pravilno ispunjenje dužnikove obaveze; u krivičnopravnom smislu jeste mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku koja ima supstitutivni karakter u odnosu na pritvor, koji bi se mogao odrediti iz sledećih razloga: 1) zbog opasnosti od bekstva okrivljenog – kada se okrivljeni krije, ili se ne može utvrditi njegova istovetnost, ili u svojstvu optuženog očigledno izbegava da dođe na glavni pretres, ili ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bekstva, ili 2) zbog težine krivičnog dela i posebnih okolnosti – ako je za krivično delo koje se okrivljenom stavlja na teret propisana kazna zatvora preko deset godina, odnosno kazna zatvora preko pet godina za krivično delo sa elementom nasilja, ili je okrivljenom, presudom prvostepenog suda, izrečena kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a način izvršenja ili težina posledice krivičnog dela su doveli do uznemirenja javnosti koje može ugroziti nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka. Saglasno tome, okrivljeni koji treba da bude stavljen u pritvor ili je već u pritvoru zbog postojanja nekog od tih razloga za određivanje pritvora može se ostaviti na slobodi, gde jemstvo predstavlja prethodnu supstituciju pritvora, odnosno može se pustiti na slobodu (jemstvo kao naknadna supstitucija pritvora) ako on lično ili neko drugi za njega, pruži jemstvo da do kraja postupka neće pobeći i ako sam okrivljeni, pred sudom pred kojim se vodi postupak, da obećanje da se neće kriti i da bez odobrenja suda neće napustiti boravište. Jemstvo se polaže u gotovom novcu, hartijama od vrednosti, dragocenostima ili drugim pokretnim stvarima veće vrednosti koje se lako mogu unovčiti i čuvati ili u stavljanju hipoteke.

63. KATASTAR NEPOKRETNOSTI

Aktuelni sistem evidencije nepokretnosti, vlasnika nepokretnosti, prava i tereta na nepokretnosti naziva se katastar nepokretnosti. Sistem karakterišu objedinjavanje evidencije o nepokretnostima, obaveznost upisa, poveravanje evidencije Republičkom geodetskom zavodu, te elektronska obrada podataka.

64. KAZNA

Kazna je zakonom predviđena represivna mera koja se u cilju suzbijanja kriminaliteta primenjuje prema učiniocu krivičnog dela, prekršaja ili pri-

vrednog prestupa na osnovu odluke suda nakon sprovedenog odgovarajućeg postupka. Ustavom Republike Srbije je propisano da se niko ne može oglasiti krivim za delo koje, pre nego što je učinjeno, zakonom ili drugim propisom zasnovanim na zakonu nije bilo predviđeno kao kažnjivo, niti mu se može izreći kazna koja za to delo nije bila predviđena. Kaznom se prinudno oduzimaju ili ograničavaju određene slobode i prava učinioca. Sistem kazni u našem krivičnom zakonodavstvu obuhvata četiri kazne, i to: 1) zatvor; 2) novčana kazna; 3) rad u javnom interesu i 4) novčana kazna. U prekršajnom postupku i u postupku u vezi sa privrednim prestupima izriče se novčana kazna.

65. KAZNENA EVIDENCIJA

Sve osude koje donese krivični sud vode se u određenim kaznenim evidencijama. Krivični zakonik propisuje koje podatke sadrži kaznena evidencija i kome se, odnosno pod kojim uslovima se ti podaci mogu dati. Kaznena evidencija sadrži: lične podatke o učiniocu krivičnog dela, o krivičnom delu za koje je osuđen, podatke o kazni, uslovnoj osudi, sudskoj opomeni, oslobođenju od kazne i oproštenoj kazni, kao i podatke o pravnim posledicama osude. U kaznenu evidenciju se unose i kasnije izmene podataka sadržanih u kaznenoj evidenciji, podaci o izdržavanju kazne, kao i poništenje evidencije o pogrešnoj osudi. Podaci iz kaznene evidencije mogu se dati samo sudu, javnom tužiocu i policiji u vezi sa krivičnim postupkom koji se vodi protiv lica koje je ranije bilo osuđeno, organu za izvršenje krivičnih sankcija i organu koji učestvuje u postupku davanja amnestije, pomilovanja, rehabilitacije ili odlučivanja o prestanku pravnih posledica osude, kao i organima starateljstva, kad je to potrebno za vršenje poslova iz njihove nadležnosti. Podaci iz kaznene evidencije mogu se dati i drugim državnim organima koji su nadležni za otkrivanje i sprečavanje izvršenja krivičnih dela, kada je to posebnim zakonom propisano.

66. KAZNENA POLITIKA

Sistem mera i aktivnosti koje državni organi preduzimaju s ciljem da se generalnom prevencijom i kažnjavanjem učinilaca kažnjivih radnji (krivičnih dela, prekršaja i privrednih prestupa) suzbije kriminalitet (videti: Svrha kažnjavanja).

67. KLEVETA

Klevetom se naziva saopštavanje sopstvene ili pronošenje tuđe neistinite činjenične tvrdnje koja može narušiti čast ili ugled određenog lica. Obeležja klevete imaju saopštenja sa neistinitom sadržinom koja se odnose na postojanje određenih činjenica. Istinite uvredljive tvrdnje i vrednosni sudovi koji inače ne podležu oceni istinitosti predstavljaju uvredu. Kleveta je bila propisana krivičnim zakonikom kao krivično delo do dekriminalizacije 2012. godine.

68. KONAČNOST UPRAVNOG AKTA

Konačnost upravnog akta nastupa kada protiv rešenja uopšte nema mesta žalbi (*a priori* je nedopuštena), ili nema više mesta žalbi (iskorišćena je, ili je rok za žalbu protekao), kao redovnom pravnom sredstvu u upravnom postupku. Konačni upravni akti mogu da se napadaju samo tužbom u upravnom sporu. Na primer, konačna pojedinačna rešenja kojim se dodeljuju sredstva po osnovu projektnog sufinansiranja, kao i pojedinačne odluke Regulatornog tela za elektronske medije.

69. KONDEMNATORNA PRESUDA

Kondemnatorna presuda označava presudu kojom parnični sud obavezuje tuženog da nešto učini, odnosno da nešto ne učini, ili da se od nečega uzdrži (videti: Deklaratorna presuda, Konstitutivna presuda).

70. KONDEMNATORNA TUŽBA (TUŽBA ZA OSUDU NA ČINIDBU)

Kondemnatorna tužba jeste tužba u parničnom postupku kojom tužilac od suda traži da se tuženi obaveže da nešto učini, odnosno da nešto ne učini, ili da se od nečega uzdrži (videti: Deklaratorna tužba, Konstitutivna tužba).

71. KONSTITUTIVNA (PREOBRAŽAJNA) PRESUDA

Konstitutivnom presudom parnični sud menja, preobražava neki postojeći pravni odnos (razvodi brak i slično) (videti: Deklaratorna presuda, Kondemnatorna presuda).

72. KONSTITUTIVNA (PREOBRAŽAJNA) TUŽBA

Konstitutivna tužba čini tužbu u parničnom postupku kojom se zahteva promena (preobražaj) nekog pravnog odnosa (razvod braka, promena odluke o izdržavanju) (videti: Deklaratorna tužba, Kondemnatorna tužba).

73. KOPIJA

Kopija predstavlja preslikavanje originala ili matrice, uključujući uvećanja i umanjenja, mehaničkim ili elektronskim presnimavanjem, hemijskom reprodukcijom ili nekom drugom ekvivalentnom tehnikom kojom se precizno reprodukuje, odnosno preslikava original.

74. KORUPCIJA

Korupcija, u najširem smislu, predstavlja akt nelegalnog sticanja koristi na bilo koji način, te je sankcionisana brojnim krivičnim delima. U osnovna krivična dela koja imaju obeležja korupcije spadaju primanje mita, davanje mita, trgovina uticajem, pranje novca, zloupotreba službenog položaja, pronevera i tako dalje.

75. KRAJNJA NUŽDA

Krajnja nužda isključuje, kao i nužna odbrana, postojanje protivpravnosti, to jest predstavlja opšti osnov za isključenje postojanja krivičnog dela. Najvažnija razlika između ta dva instituta jeste u tome što se kod krajnje nužde u cilju spasavanja sopstvenog dobra koje je ugroženo dozvoljava žrtvovanje dobra drugog lica koje ne postupa protivpravno, koje se često i samo nalazi u istoj situaciji opasnosti. Za razliku od napadača kod nužne odbrane, kod krajnje nužde nema objektivne, niti subjektivne veze između zla koje nekome preti i lica čije se dobro žrtvuje radi otklanjanja tog zla. Krajnja nužda postoji kada je delo učinjeno radi toga da učinilac otkloni od svog dobra ili dobra drugog istovremenu neskrivljenu opasnost koja se na drugi način nije mogla otkloniti, a pritom učinjeno zlo nije veće od zla koje je pretilo.

76. KRIMINALISTIKA

Nauka koja proučava, pronalazi i usavršava naučne i na praktičnom iskustvu zasnovane metode, odnosno načine, koji su najpogodniji za otkriva-

nje i razjašnjenje krivičnih dela, kao i metode sprečavanja nastanka budućih krivičnih dela.

77. KRIMINALITET

Ukupnost krivičnih dela u jednom društvu u određenom periodu (videti: Delinkvencija).

78. KRIMINOLOGIJA

Nauka koja se bavi proučavanjem uzroka kriminaliteta.

79. KRIVICA

Krivica predstavlja jedan o četiri obavezna elementa u opštem pojmu krivičnog dela. Neophodno je, da bi neka radnja bila okarakterisana kao krivično delo, da se ta radnja može učiniocu pripisati u krivicu. Pripisati određeno delo nekome u krivicu istovremeno znači i to da mu se pripisuje odgovornost za to delo. Krivično je odgovoran onaj učinilac koji je izvršio radnju koja je u zakonu predviđena kao krivično delo, koja je protivpravna i koja mu se može pripisati u krivicu. Strukturu krivice čine tri komponente: 1) uračunljivost; 2) umišljaj ili nehat; 3) svest (ili dužnost i mogućnost svesti) o protivpravnosti krivičnog dela.

80. KRIVIČNA ODGOVORNOST

Krivična odgovornost podrazumeva odgovornost za učinjeno krivično delo i predstavlja konstataciju, to jest utvrđivanje da neko ispunjava uslove za krivičnu odgovornost. Krivična odgovornost jeste posledica vršenja krivičnog dela i predstavlja termin koji pretežno ima deklarativan karakter, ono suštinsko se rešava na nivou postojanja konstitutivnih elemenata krivičnog dela (radnja, predviđenost u zakonu, protivpravnost i krivica). Primera radi, krivična odgovornost postoji ako je učinilac u vreme izvršenja krivičnog dela bio svestan svojih radnji koje predstavljaju krivično delo i pri tome postupao s umišljajem. Krivična odgovornost, takođe, postoji i ako je učinilac postupao iz nehata, ako je to zakonom izričito predviđeno.

81. KRIVIČNA PRIJAVA

Krivična prijava nije optužni akt, niti ona sama po sebi predstavlja dokaz da je krivično delo učinjeno, već predstavlja odgovarajući manje ili više formalan način, ili čak pretežno neformalan način na koji se nadležni organ, a to je pre svega javni tužilac, obaveštava o učinjenom krivičnom delu za koje se počinitelj goni po službenoj dužnosti, odnosno određenom stepenu verovatnoće da je takvo delo učinjeno. Krivična prijava se može podneti usmeno, pismeno ili u bilo kojoj drugoj formi (npr. telefonom, usmeno). Javni tužilac može postupiti na sledeće opcione načine, u zavisnosti od iznesene dokazne građe: doneti naredbu o sprovođenju istrage, podneti optužnicu, sam prikupiti dodatne potrebne podatke, angažovati policiju radi prikupljanja obaveštenja, odbaciti krivičnu prijavu ili postupiti prema načelu oportuniteta krivičnog gonjenja.

82. KRIVIČNE SANKCIJE

Krivične sankcije su zakonom predviđene represivne mere koje se s ciljem suzbijanja kriminaliteta primenjuju prema učiniocu protivpravnog dela koje je u zakonu predviđeno kao krivično delo na osnovu odluke suda, donete nakon sprovedenog krivičnog postupka. Vrste krivičnih sankcija jesu: 1) kazne (zatvor, novčana kazna, rad u javnom interesu, oduzimanje vozačke dozvole); 2) mere upozorenja (uslovna osuda i sudska opomena); 3) mere bezbednosti i 4) vaspitne mere (videti: Vaspitne mere, Zatvor, Kazna, Mere bezbednosti, Novčana kazna, Sudska opomena, Uslovna osuda).

83. KRIVIČNI POSTUPAK

Krivični postupak predstavlja postupak u kojem se utvrđuje postojanje ili nepostojanje krivičnog dela, postojanje odgovornosti učinioca krivičnog dela i određivanje sankcije za učinjeno krivično delo (videti: Krivično delo, Krivična sankcija).

84. KRIVIČNO DELO

Krivično delo označava radnju koja je u zakonu predviđena kao krivično delo, koja je protivpravna i koja je skrivljena. Pojam krivičnog dela ima četiri konstitutivna elementa, pri čemu se radnja, propisanost u zakonu i

protivpravnost smatraju objektivnim, a krivica subjektivnim elementom. Nema krivičnog dela ukoliko je isključena protivpravnost ili krivica, iako postoje sva obeležja krivičnog dela određena zakonom.

85. KRIVIČNO DELO UČINJENO NEČINJENJEM

Radnja krivičnog dela predstavlja prvi od četiri elemenata krivičnog dela. Radnja se može ispoljiti u aktivnom delanju, to jest činjenjem, a može predstavljati i pasivno držanje, to jest nečinjenje. Naš zakonodavac posebno propisuje izvršenje krivičnog dela i nečinjenjem. S obzirom na to, postoji podela svih krivičnih dela na krivična dela činjenja (komisivni delikti) i krivična dela nečinjenja ili propuštanja (omisivni delikt). Primera radi, radnja krivičnog dela ubistva može predstavljati radnju činjenja (ubistvo vatrenim oružjem), odnosno radnju nečinjenja u slučaju da između žrtve (pasivnog subjekta) i učinioca postoji garantni odnos.

86. KRIVIČNO PRAVO

Krivično pravo jeste grana pozitivnog prava čija je osnovna funkcija zaštitna funkcija, to jest funkcija suzbijanja kriminaliteta i tu svoju funkciju krivično pravo ostvaruje propisivanjem određenih ponašanja kao krivičnih dela i krivičnih sankcija za ta dela, kao i uslova za njihovu primenu prema učiniocima krivičnih dela. Time, ono pruža zaštitu najznačajnijim dobrima i vrednostima od ponašanja koja ih povređuju ili ugrožavaju.

87. KVALIFIKATORNE OKOLNOSTI

Kvalifikatorne okolnosti jesu vrsta okolnosti objektivnog ili subjektivnog karaktera koje učinjenom krivičnom delu daju teži vid, viši stepen težine i opasnosti što zahteva teže kažnjavanje. Prilikom odmeravanja kazne za konkretno izvršeno krivično delo sud je dužan da uzme obavezno u obzir i okolnosti koje dovode do stvaranja novog, težeg vida krivičnog dela u odnosu na osnovno delo, zbog čega zakon za isto predviđa strože, teže kažnjavanje. U te okolnosti spadaju: stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, njegovo držanje nakon učinjenog krivičnog dela, odnos prema žrtvi kao i sve druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca.

Suštinska razlika između kvalifikatornih i otežavajućih okolnosti jeste u tome što kvalifikatorne okolnosti predstavljaju bitna obeležja bića krivičnog dela (dakle, obuhvaćene su njegovim zakonskim opisom), dok otežavajuće okolnosti stoje van bića krivičnog dela i služe sudu kao jedan od osnovnih kriterijuma za odmeravanje (teže) kazne (npr. ranija osuđivanost).

88. KVALIFIKOVANO KRIVIČNO DELO

Uobičajena je podela obeležja (elemenata) bića krivičnog dela na osnovna i dopunska. Podsećanja radi, biće krivičnog dela predstavlja zakonski opis krivičnog dela i ono se sastoji od objektivnih obeležja (posledica, predmet radnje, sredstvo izvršenja, način izvršenja, lično svojstvo, mesto i vreme izvršenja krivičnog dela) i subjektivnih obeležja (stepeni krivice – umišljaj i nehat). Osnovna obeležja krivičnog dela čini osnovni oblik nekog krivičnog dela (npr. krađa – oduzimanje tuđe pokretne stvari u nameri da njenim prisvajanjem sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist). Dopunska obeležja su kvalifikatorne okolnosti, kojima zakonodavac propisuje strožu kaznu za određeno krivično delo (npr. ugrožavanje bezbednosti pretnjom da će se napasti na život i telo lica koje obavlja poslove od značaja za javno informisanje u vezi sa tim poslovima ili njemu/njoj bliskog lica – član 138 stav 3 KZ-a).

89. LIČNA PRAVA

Subjektivna prava nad ličnim dobrima (npr. pravo na život, na telesni integritet, na čast i ugled, na ljudsko dostojanstvo, na privatnost). Objekti ličnih prava su neraskidivo povezani sa subjektom prava. Lična prava ovlašćuju titulara da uživa svoje lično dobro. Broj ličnih prava nije unapred definisan zakonom; ona su apsolutna i nastaju sa nastankom ličnog dobra i traju dok to dobro traje.

90. LIKVIDACIJA PRIVREDNOG DRUŠTVA

Likvidacija predstavlja institut prestanka solventnog privrednog društva, to jest kada društvo ima dovoljno sredstava za namirenje svih svojih obaveza. Likvidacija može biti dobrovoljna (tj. može je pokrenuti vlasnik), odnosno prinudna (pokreće je sud).

91. LIKVIDACIONI UPRAVNIK

Likvidacioni upravnik zastupa društvo u likvidaciji i odgovoran je za zakonitost poslovanja društva. Ovlašćen je da vrši radnje na okončanju poslova započetih pre početka likvidacije, radnje potrebne za sprovođenje likvidacije, kao što su prodaja imovine, isplata poverilaca i naplata potraživanja kao i da vrši druge poslove neophodne radi sprovođenja likvidacije društva. Društvo imenuje likvidacionog upravnika u odluci o pokretanju likvidacije, te njegovim imenovanjem svim zastupnicima društva prestaju prava zastupanja društva.

92. LIŠENJE POSLOVNE SPOSOBNOSTI

Poslovna sposobnost jeste sposobnost zaključivanja pravnih poslova, izjavljivanja volje koja ima građanskopravna dejstva, to jest nastanak, prenos, promenu ili prestanak subjektivnih građanskih prava. Potpuna poslovna sposobnost traje do smrti fizičkog lica. Punoletno lice, međutim, može biti potpuno lišeno poslovne sposobnosti – ako bolest ili smetnje u psihofizičkom razvoju imaju za posledicu nesposobnost punoletnog lica za normalno rasuđivanje, koje zbog toga nije u stanju da se samo stara o sebi i o zaštiti svojih prava i interesa i tada se izjednačava sa poslovnom sposobnošću mlađeg maloletnika (lice mlađe od 14 godina). Punoletno lice može biti i delimično lišeno poslovne sposobnosti – ako usled bolesti ili smetnji u psihofizičkom razvoju, punoletno lice svojim postupcima neposredno ugrožava sopstvena prava i interese ili prava i interese drugih lica. Izjednačava se tada sa poslovnom sposobnošću starijeg maloletnika (lice između 14 i 18 godina).

93. LIŠENJE RODITELJSKOG PRAVA

Lišenje roditeljskog prava predstavlja vanparnični postupak u kojem sud u potpunosti ili delimično lišava roditelje roditeljskog prava u slučajevima zloupotrebe prava ili grubog zanemarivanja roditeljskih obaveza. Roditelj koji zloupotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava može biti potpuno lišen roditeljskog prava, ukoliko fizički, seksualno ili emocionalno zlostavlja dete; izrabljuje dete sileći ga na preterani rad, ili na rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje deteta, odnosno na rad koji je zabranjen zakonom; podstiče dete na vršenje krivičnih dela; ako navikava dete na odavanje rđavim sklonostima; ako na drugi način zloupotrebljava prava iz sadržine roditeljskog prava. Sa druge

strane, roditelj grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava ukoliko je napustio dete; ukoliko se uopšte ne stara o detetu sa kojim živi; izbegava da izdržava dete ili da održava lične odnose sa detetom sa kojim ne živi, odnosno ako sprečava održavanje ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim dete ne živi; s namerom i neopravdano izbegava da stvori uslove za zajednički život sa detetom koje se nalazi u ustanovi socijalne zaštite za smeštaj korisnika; ako na drugi način grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.

94. LITISPENDENCIJA POSLE LIŠENJA RODITELJSKOG PRAVA

Litispendencija predstavlja skup pravnih posledica koje nastaju dostavljanjem tužbe tuženom, čime se uspostavlja procesnopravni odnos stranaka i suda. Momentom dostavljanja tužbe tuženom parnica počinje da teče. Osnovna pravna posledica se ogleda u tome da dok parnica teče, ne može se u pogledu istog zahteva pokrenuti nova parnica među istim strankama, a ako takva parnica bude pokrenuta, sud će tužbu odbaciti. Važeći Zakon o parničnom postupku relativizira to pravilo i dovodi do bitno drugačijih posledica, jer prestaje smatrati povredu pravila o zabrani dvostruke litispendingije apsolutno bitnom povredom odredaba parničnog postupka. U slučaju donošenja odluke (presude) u kasnije pokrenutoj parnici postaje naime irelevantna okolnost da se već vodi identičan parnični postupak, to jest zabrana dvostruke litispendingije gubi procesni značaj nastupanjem pravnosnažnosti presude u kasnije pokrenutoj parnici.

95. MALOLETNIČKI ZATVOR

Jedina kazna koja se može izreći maloletniku jeste kazna maloletničkog zatvora. Do kažnjavanja maloletnika dolazi samo izuzetno, jer se, po pravilu, prema njemu primenjuju vaspitne mere. Kazniti se može samo stariji maloletnik (16–18 godina) koji je učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna teža od pet godina zatvora, ako zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru.

96. MATERIJALNO PRAVO

Materijalno pravo uređuje odnose, prava i obaveze u njima, a procesno (formalno) pravo – postupak (proces) u kojem se te norme sprovode. Zato

porodice materijalnog prava – porodicu građanskog prava, upravnog, krivičnog i drugog – prati odgovarajuće procesno pravo – građansko procesno pravo, upravno procesno pravo, krivično procesno pravo i druga.

97. MEĐUPRESUDA

U parničnom postupku, ukoliko je tuženi osporio i osnov tužbenog zahteva i visinu tužbenog zahteva, a u pogledu osnova stvar ispunjava uslove za donošenje odluke, sud može iz razloga celishodnosti presudom samo da utvrdi postojanje osnova tužbenog zahteva (međupresuda). Do pravnosnažnosti međupresude sud će da zastane sa raspravljanjem o iznosu tužbenog zahteva. Međupresuda ima dejstvo samo u postupku u kome je doneta i ona predstavlja deklaratornu presudu kojom se utvrđuje postojanje pravnog odnosa, koje je od prejudicijelnog značaja za donošenje odluke o glavnom zahtevu.

98. MERE BEZBEDNOSTI

Mere bezbednosti spadaju u vrstu krivičnih sankcija usmerenih na otklanjanje stanja ili uslova koji mogu biti od uticaja na to da učinilac ubuduće vrši krivična dela. Mera bezbednosti zapravo predstavlja sankciju zasnovanu na opasnosti učinioca od ponovnog vršenja krivičnog dela i ona je posvećena isključivo specijalnoj prevenciji konkretnog lica. Naše krivično pravo propisuje jedanaest mera bezbednosti: 1) obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi; 2) obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi; 3) obavezno lečenje narkomana; 4) obavezno lečenje alkoholičara; 5) zabrana vršenja poziva, delatnosti i dužnosti; 6) zabrana upravljanja motornim vozilom; 7) oduzimanje predmeta; 8) proterivanje stranca iz zemlje; 9) javno objavljivanje presude; 10) zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim; 11) zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama.

99. MERE UPOZORENJA

Mere upozorenja se svrstavaju u vrstu krivičnih sankcija koje krivični sud izriče odgovornom učiniocu krivičnog dela kod lakših krivičnih dela u situacijama kada na osnovu svih okolnosti proceni da će i pretnjom kažnjavanja postići svrhu kažnjavanja. Mere upozorenja predstavljaju sudsku opomenu i uslovnu osudu. Uslovnom osudom sud učiniocu krivičnog

dela utvrđuje kaznu i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti, ako osuđeni za vreme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne godine, niti duže od pet (vreme proveravanja) ne učini novo krivično delo. Sudska opomena može se izreći za krivična dela za koja je propisan zatvor do jedne godine ili novčana kazna, a učinjena su pod takvim olakšavajućim okolnostima koje ih čine naročito lakim.

100. MERITORNA SUDSKA ODLUKA

Meritorna sudska odluka se donosi u parničnom postupku i to je odluka o predmetu spora, koja odgovara na pitanje da li je tužbeni zahtev osnovan ili nije. Tužbeni zahtev se odbija ili usvaja tom odlukom. Najčešće je reč o presudi, mada u pojedinim postupcima sud o predmetu spora odlučuje i rešenjem, te je tada i rešenje meritorna odluka (spor o smetanju poseda). Nasuprot meritornim odlukama postoje sudske odluke (rešenja) kojima se upravlja postupkom i kojima se okončava postupak (rešenje o odbacivanju tužbe).

101. MERITUM

U parničnom postupku, meritum predstavlja materijalnopravnu suštinu spora. U krivičnom postupku, glavni predmet odlučivanja (postojanje krivičnog dela, krivične odgovornosti i odlučivanje o krivičnoj sankciji). U parničnom postupku odlučivanje u meritumu predstavlja odlučivanje o osnovanosti tužbenog zahteva.

102. MESNA NADLEŽNOST SUDA

Određuje koji će stvarnonadležan sud suditi u nekoj pravnoj stvari i tu nadležnost u parničnom postupku određuje Zakon o parničnom postupku, ali se ona, u skladu sa tim zakonom, može odrediti sporazumom strana ili odlukom suda. Načelno je pravilo da se opšta mesna nadležnost određuje prema prebivalištu ili sedištu tuženog. Posebne mesne nadležnosti obuhvataju tri načina određivanja nadležnosti: isključivu nadležnost, nadležnost po izboru tužioca i pomoćnu mesnu nadležnost. Zajedničko za sva tri tipa određivanja nadležnosti jeste to da se u njima u manoj ili većoj meri odstupa od pravila opšte mesne nadležnosti. Primera radi, isključiva mesna nadležnost je propisana za suđenje u sporovima o pravu svojine i drugim stvarnim pravima na nepokretnosti, sporovima zbog

smetanja državine na nepokretnosti, kao i u sporovima iz zakupnih odnosa na nepokretnosti, te je isključivo mesno nadležan sud na čijem području se nalazi nepokretnost. Nadalje, nadležnost po izboru tužioca je određena za suđenje zbog povrede prava ličnosti, te pored suda opšte mesne nadležnosti jeste nadležan i sud na čijem je području štetna radnja izvršena, ili sud na čijem području tužilac ima prebivalište ili boravište. Pomoćna mesna nadležnost predstavlja odgovor na situaciju kada se na osnovu pravila o opštoj mesnoj nadležnosti ne može odrediti mesno nadležan sud, a postoji jurisdikcija sudstva Republike Srbije. U krivičnom postupku, saglasno opštem pravilu, mesna nadležnost suda se određuje prema mestu izvršenja krivičnog dela. Postoje i dopunski kriterijumi na osnovu kojih se može odrediti mesna nadležnost suda. Na primer, u slučaju izvršenja krivičnog dela putem sredstava javnog obaveštavanja – ako je krivično delo izvršeno putem sredstava javnog informisanja, nadležan je sud na čijem području se nalazi sedište javnog glasila, a ako to mesto nije poznato ili se nalazi u inostranstvu, nadležan je sud na čijem je području objavljena informacija, a ako po zakonu odgovara autor informacije, nadležan je i sud mesta u kome autor ima prebivalište ili boravište ili sud mesta gde se desio događaj na koji se odnosi informacija (videti: Stvarna nadležnost, Funkcionalna nadležnost).

103. NADLEŽNOST OSNOVNIH SUDOVA

Osnovni sudovi osnivaju se za teritoriju grada, odnosno područje jedne ili više opština. Osnovni sud nadležan je da u prvom stepenu sudi u *krivičnim* predmetima: 1) za krivična dela za koja je zakonom propisana kao glavna kazna – novčana kazna ili kazna zatvora do deset godina, ako posebnim zakonom nije određena nadležnost drugog suda; 2) odlučuje o molbi za prestanak mere bezbednosti ili pravne posledice osude za krivična dela iz svoje nadležnosti. U *građanskim* predmetima u prvom stepenu sudi ako za pojedine od njih nije nadležan drugi sud i vodi izvršne i vanparnične postupke za koje nije nadležan neki drugi sud. Osnovni sud u prvom stepenu sudi u stambenim sporovima; sporovima povodom zasnivanja, postojanja i prestanka radnog odnosa; o pravima, obavezama i odgovornostima iz radnog odnosa; o naknadi štete koju zaposleni pretrpi na radu ili u vezi sa radom; sporovima povodom zadovoljavanja stambenih potreba na osnovu rada. Osnovni sud pruža građanima pravnu pomoć, međunarodnu pravnu pomoć ako nije nadležan drugi sud i vrši druge poslove određene zakonom.

104. NADLEŽNOST PREKRŠAJNOG SUDA

Prekršajni sud sudi u prekršajnom postupku za učinjene prekršaje predviđene zakonom. Prekršajni postupak u prvom stepenu vode prekršajni sudovi, dok prekršajni postupak po žalbama na odluke prekršajnih sudova i komisije vodi Prekršajni apelacioni sud. Prekršajni apelacioni sud odlučuje i o sukobu i prenošenju mesne nadležnosti sudova i vrši druge poslove određene zakonom; pregleda i prati rad sudova, pribavlja od sudova podatke i izveštaje potrebne za praćenje prekršajne prakse, primenu zakona i drugih propisa, praćenje i proučavanje društvenih odnosa i pojava i podatke o drugim pitanjima od interesa za ostvarivanje njihove funkcije. Za vođenje prekršajnog postupka u prvom stepenu mesno je nadležan sud na čijem području je prekršaj učinjen ili pokušan.

105. NADLEŽNOST PRIVREDNIH SUDOVA

Privredni sud u prvom stepenu sudi: 1) u sporovima između domaćih i stranih privrednih društava, preduzeća, zadruga i preduzetnika i njihovih asocijacija (privredni subjekti), u sporovima koji nastanu između privrednih subjekata i drugih pravnih lica u obavljanju delatnosti privrednih subjekata, kao i kad je u navedenim sporovima jedna od strana fizičko lice ako je sa strankom u odnosu materijalnog suparničarstva; 2) u sporovima o autorskim i srodnim pravima i zaštiti i upotrebi pronalazaka, industrijskog dizajna, modela, uzoraka, žigova, oznaka geografskog porekla, topografije integrisanih kola, odnosno topografije poluprovodničkih proizvoda i oplemenjivača biljnih sorti koji nastanu između privrednih subjekata; u sporovima povodom izvršenja i obezbeđenja iz nadležnosti privrednih sudova, a u sporovima povodom odluka izabranih sudova samo kad su donete u sporovima između privrednih subjekata; 3) u sporovima koji proizlaze iz primene Zakona o privrednim društvima ili primene drugih propisa o organizaciji i statusu privrednih subjekata, kao i u sporovima o primeni propisa o privatizaciji i hartijama od vrednosti; 4) u sporovima o stranim ulaganjima; o brodovima i vazduhoplovima, plovidbi na moru i unutrašnjim vodama i sporovima u kojima se primenjuju plovidbeno i vazduhoplovno pravo, izuzev sporova o prevozu putnika; o zaštiti firme; povodom upisa u sudski registar; povodom reorganizacije, sudske i dobrovoljne likvidacije i stečaja osim sporova za utvrđenje postojanja zasnivanja i prestanka radnog odnosa koji su pokrenuti pre otvaranja stečaja. Privredni sud u prvom stepenu

vodi postupak za upis u sudski registar pravnih lica i drugih subjekata, ako za to nije nadležan drugi organ; vodi postupak stečaja i reorganizacije; određuje i sprovodi izvršenje na osnovu izvršnih i verodostojnih isprava kada se odnose na privredne subjekte, određuje i sprovodi izvršenje i obezbeđenje odluka privrednih sudova, a odluka izabranih sudova samo kad su donete u sporovima između privrednih subjekata; odlučuje o priznanju i izvršenju stranih sudskih i arbitražnih odluka donetih u sporovima između privrednih subjekata; određuje i sprovodi izvršenje i obezbeđenje na brodovima i vazduhoplovima; vodi vanparnične postupke koji proizlaze iz primene Zakona o privrednim društvima. Privredni sud u prvom stepenu odlučuje o privrednim prestupima i s tim u vezi o prestanku zaštitne mere ili pravne posledice osude. Privredni sud pruža međunarodnu pravnu pomoć za pitanja iz svoje nadležnosti i vrši i druge poslove određene zakonom.

106. NADLEŽNOST SUDA

Sudska nadležnost označava delokrug poslova određenog suda. Pravila o sudskoj nadležnosti imaju dvojaku funkciju. U prvoj komponenti, služe da razgraniče nadležnost sudstva određene države prema organima i sudovima drugih država (međunarodna nadležnost), kao i da razgraniče nadležnosti sudova u odnosu na druge državne organe (nadležnost sudstva). Nadležnost suda se može odrediti neposredno na osnovu zakona, ali se ne isključuje određeni vid disponiranja stranaka putem prorogacije (ugovaranja) nadležnosti, ili to može učiniti najviša sudska instanca (Vrhovni kasacioni sud) (videti: Mesna nadležnost, Stvarna nadležnost, Funkcionalna nadležnost).

107. NADLEŽNOSTI SUDOVA REPUBLIKE SRBIJE

Osnivanje osnovnih, viših, apelacionih i privrednih sudova, određivanje njihovih sedišta i područja na kojima ti sudovi vrše nadležnost određeno je Zakonom o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava. Sudsku funkciju vrše sudovi opšte nadležnosti i sudovi posebne nadležnosti (specijalizovani sudovi). Sudove opšte nadležnosti čine: osnovi sudovi, viši sudovi, apelacioni sudovi i Vrhovni kasacioni sud. Specijalizovani sudovi jesu: privredni sudovi, Privredni apelacioni sud, prekršajni sudovi, Prekršajni apelacioni sud i Upravni sud Srbije.

108. NADLEŽNOST UPRAVNOG SUDA

Upravni sud sudi u upravnim sporovima i vrši druge poslove određene zakonom. U postupku po zahtevu za preispitivanje sudske odluke protiv odluke Upravnog suda odlučuje Vrhovni kasacioni sud. U upravnom sporu sud odlučuje o zakonitosti konačnih pojedinačnih akata kojima se rešava o pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu, u pogledu kojih u određenom slučaju zakonom nije predviđena drugačija sudska zaštita. Upravni sud, takođe, odlučuje protiv konačnih odluka koje donose nezavisna regulatorna tela (Regulatorno telo za elektronske medije, Komisija za zaštitu konkurencije, Republička agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge i drugi).

109. NADLEŽNOST USTAVNOG SUDA

Prema Ustavu Republike Srbije Ustavni sud odlučuje o:

1. saglasnosti zakona i drugih opštih akata sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima
2. saglasnosti potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom
3. saglasnosti drugih opštih akata sa zakonom
4. saglasnosti statuta i opštih akata autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave sa Ustavom i zakonom
5. saglasnosti opštih akata organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, političkih stranaka, sindikata, udruženja građana i kolektivnih ugovora sa Ustavom i zakonom
6. sukobu nadležnosti između:
 - sudova i drugih državnih organa
 - republičkih organa i pokrajinskih organa ili organa jedinica lokalne samouprave
 - pokrajinskih organa i organa jedinica lokalne samouprave
 - organa različitih autonomnih pokrajina ili različitih jedinica lokalne samouprave
7. izbornim sporovima za koje zakonom nije određena nadležnost sudova

8. zabrani rada političke stranke, sindikalne organizacije ili udruženja građana i zabrani verske zajednice, pod uslovima utvrđenim Ustavom
9. postojanju povrede Ustava od strane predsednika Republike
10. žalbi na odluku donetu u vezi sa potvrđivanjem mandata narodnih poslanika
11. žalbi na odluku Visokog saveta sudstva o prestanku sudijske funkcije i žalbi protiv odluke Visokog saveta sudstva, u slučajevima propisanim zakonom
12. žalbi protiv odluke o prestanku funkcije javnog tužioca i zamenika javnog tužioca
13. ustavnoj žalbi
14. odlaganju stupanja na snagu osporene odluke organa autonomne pokrajine
15. žalbi organa određenog statutom autonomne pokrajine
16. žalbi organa određenog statutom opštine
17. vrši i druge poslove određene Ustavom i zakonom.

110. NADLEŽNOST VIŠEG I APELACIONOG SUDA

U krivičnom postupku, Viši sud u prvom stepenu: 1) sudi za krivična dela za koja je kao glavna kazna predviđena kazna zatvora preko deset godina; za krivična dela: protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom; protiv Vojske Srbije; za odavanje državne tajne; odavanje službene tajne; krivično delo propisano zakonom koji uređuje tajnost podataka; pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja; izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti; povredu teritorijalnog suvereniteta; udruživanje radi protivustavne delatnosti; povredu ugleda Republike Srbije; povredu ugleda strane države ili međunarodne organizacije; pranje novca; kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca i njegovog zamenika; ugrožavanje bezbednosti vazdušnog saobraćaja; ubistvo na mah; silovanje; obljubu nad nemoćnim licem; obljubu zloupotrebom položaja; otmicu; trgovinu maloletnim licima radi usvojenja; nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi i javnom skupu; primanje mita; zloupotrebu položaja odgovornog lica i krivična dela za koja je posebnim zakonom utvrđena nadležnost višeg suda; zloupotrebu u javnim nabavkama; u krivičnom postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih

dela; odlučuje o molbi za prestanak mere bezbednosti ili pravne posledice osude za krivična dela iz svoje nadležnosti; odlučuje o zahtevima za rehabilitaciju; odlučuje o zabrani rasturanja štampe i širenja informacija sredstvima javnog informisanja. U parničnom postupku, Viši sud u prvom stepenu sudi: kad vrednost predmeta spora u građanskom pravu omogućuje izjavljivanje revizije; u sporovima o autorskim i srodnim pravima i zaštiti i upotrebi pronalazaka, industrijskog dizajna, modela, uzoraka, žigova, oznaka geografskog porekla, topografije integrisanih kola, odnosno topografije poluprovodničkih proizvoda i oplemenjivača biljnih sorti ako nije nadležan drugi sud; u sporovima o osporavanju ili utvrđivanju očinstva i materinstva; u sporovima za zaštitu od diskriminacije i zlostavljanja na radu; u sporovima o objavljivanju ispravke informacije i odgovora na informaciju zbog povrede zabrane govora mržnje, zaštite prava na privatni život, odnosno prava na lični zapis, propuštanja objavljivanja informacije i naknade štete u vezi sa objavljivanjem informacije; sudi u sporovima povodom štrajka; povodom kolektivnih ugovora ako spor nije rešen pred arbitražom; povodom obaveznog socijalnog osiguranja ako nije nadležan drugi sud; povodom matične evidencije; povodom izbora i razrešenja organa pravnih lica ako nije nadležan drugi sud. Viši sud u drugom stepenu odlučuje o žalbama na odluke osnovnih sudova: 1) o merama za obezbeđenje prisustva okrivljenog; 2) za krivična dela za koje je propisana novčana kazna i kazna zatvora do pet godina; 3) na rešenja u građanskopravnim sporovima; na presude u sporovima male vrednosti; u izvršnim postupcima i postupcima obezbeđenja; u vanparničnim postupcima. Apelacioni sud odlučuje o žalbama: 1) na odluke viših sudova; 2) na odluke osnovnih sudova u krivičnom postupku, ako za odlučivanje o žalbi nije nadležan viši sud; 3) na presude osnovnih sudova u građanskopravnim sporovima, ako za odlučivanje o žalbi nije nadležan viši sud. Apelacioni sud odlučuje o sukobu nadležnosti nižih sudova sa svog područja ako za odlučivanje nije nadležan viši sud, o prenošenju nadležnosti osnovnih i viših sudova kad su sprečeni ili ne mogu da postupaju u nekoj pravnoj stvari i vrši druge poslove određene zakonom. Apelacioni sudovi održavaju zajedničke sednice i obaveštavaju Vrhovni kasacioni sud o spornim pitanjima od značaja za funkcionisanje sudova u Republici Srbiji i ujednačavanje sudske prakse.

111. NAČELO LEGALITETA

Načelo legaliteta (načelo zakonitosti) predstavlja osnovno načelo krivičnog prava, koje ima rang ustavnog načela. Ustavom Srbije propisano je

da se niko ne može oglasiti krivim za delo koje, pre nego što je učinjeno, zakonom ili propisom zasnovanim na zakonu nije bilo predviđeno kao kažnjivo delo, niti mu se može izreći kazna koja za to delo nije bila predviđena. Pomenuta odredba se odnosi na sva tri delikta kaznenog prava u najširem smislu (krivično delo, privredni prestup i prekršaj). Izražava se i latinskom formulacijom *nullum crimen, nulla poena sine lege*, koja se pripisuje nemačkom pravniku A. Foerbachu.

112. NASILNA SMRT

Nasilna oštećenja zdravlja, odnosno povrede koje ne nastaju spontano, odnosno prirodnim putem, a uzrokovane su isključivo spoljašnjim (egzogenim) uzrocima. Smrt koja nastaje kao posledica povrede smatra se nasilnom smrću (*mors violenta*), koja po poreklu može biti: smrt od nesrećnog slučaja, samoubilačka, ubilačka. Ukoliko postoji osnovana sumnja da je nastupila nasilna smrt, sprovodi se obdukcija i istraga.

113. NASLEDNIK

Naslednikom se smatra ono lice na koje u trenutku ostaviočeve smrti prelazi zaostavština, odnosno alikvotni deo zaostavštine. Pojašnjenja radi, u srpskom pravu važi sistem *ipso iure* nasleđivanja, što podrazumeva da zaostavština prelazi po sili zakona na njegove naslednike u trenutku ostaviočeve smrti. Kada ostavilac umre, istog trenutka pretendent na nasledstvo stiče pravni položaj ostaviočevog naslednika. Pri tome se ne traži da to lice dâ bilo kakvu izjavu, ili da preduzme bilo kakvu radnju. Za sticanje svojstva naslednika nužno je postojanje pravne kvalifikovanosti, to jest da to 1) jeste lice koje postoji u trenutku ostaviočeve smrti; 2) koje nije nesposobno za nasleđivanje; 3) koje nije nedostojno za nasleđivanje i 4) koje se nije odreklo nasledstva, dajući negativnu naslednu izjavu.

114. NASLEDNO PRAVO

Nasledno pravo označava skup pravnih normi koje uređuju imovinsko-pravne posledice smrti fizičkog lica. Najvažniji zadatak naslednog prava jeste da uredi prelazak subjektivnih građanskih prava i obaveza nakon smrti njihovog imaooca, to jest da reguliše građanskopravno stupanje (sukcesiju) u prava i obaveze ostavioca (videti: Građansko pravo).

115. NE BIS IN IDEM

Osnovno načelo krivičnog postupka kojim je propisano da niko ne može biti gonjen za krivično delo za koje je odlukom suda pravnosnažno oslobođen ili osuđen, ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena, ili je postupak pravnosnažno obustavljen. Načelo *ne bis in idem* važi apsolutno u korist okrivljenog, odnosno njime se potpuno onemogućava napadanje vanrednim pravnim lekovima, odluke suda koja je povoljna za okrivljenog, s tim što ono istovremeno ne ograničava mogućnost pobijanja i neke pravnosnažne sudske odluke, ali samo u korist okrivljenog, i u takvom slučaju ima relativno dejstvo.

116. NEHAT

Nehat spada u oblik krivice koji, u odnosu na umišljaj, predstavlja niži stepen krivice. Dovoljan je za postojanje krivičnog dela samo kada to zakon kod pojedinih krivičnih dela izričito propisuje. Prema tome, kao oblik krivice umišljaj predstavlja pravilo i on se posebno ne propisuje u biću svakog krivičnog dela (propisan je odredbom opšteg dela krivičnog zakonika), dok nehat jeste izuzetak koji mora biti posebno propisan u biću krivičnog dela. Propisana kazna za nehat je uvek blaža u odnosu na umišljajni oblik. Postoje dve vrste nehata: svesni i nesvesni. Radi se o dve vrste nehata koje se ne mogu stepenovati po težini, već je svrha razlikovanje, da se izvrši razgraničenje sa umišljajem, kao i da se postavi donja granica krivice, to jest odnos nesvesnog nehata i slučaja. Svesni nehat postoji onda kada je učinilac svestan da svojom radnjom može učiniti delo, ali olako drži da do toga neće doći, ili da će to moći da spreči. Kod nesvesnog nehata ne postoji psihička veza između učinioca i dela, što znači da je odsutan i element svesti i element volje. Krivica se, međutim, kod nesvesnog nehata uspostavlja na dužnosti i mogućnosti učinioca da predvidi nastupanje posledice krivičnog dela (videti: Nesvesni nehat, Svesni nehat, Direktni umišljaj, Eventualni umišljaj, Krivica).

117. NEMATERIJALNA ŠTETA

Nematerijalnom štetom naziva se šteta koja je nastala povredom ličnih prava – psihičkog ili fizičkog integriteta ličnosti. Prema odredbama člana 155 Zakona o obligacionim odnosima, tu štetu prouzrokuje nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha. Naknada štete može

se ostvariti za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjena životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica, kao i za strah, ako sud nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava (član 200 Zakona o obligacionim odnosima).

118. NEPOKRETNE STVARI

Nepokretne stvari jesu stvari koje se ne mogu premeštati s jednog mesta na drugo bez oštećenja njihove suštine. Nepokretnosti, u pravnom smislu, jesu: zemljište (poljoprivredno, građevinsko, šume i šumsko zemljište), zgrade (poslovne, stambene, stambeno-poslovne, ekonomske i dr.) i drugi građevinski objekti, kao i posebni delovi zgrada (stanovi, poslovne prostorije, garaže i garažna mesta) na kojima može postojati zasebno pravo svojine.

119. NESVESNI NEHAT (VIDETI: NEHAT)

120. NEURAČUNLJIVOST

Neuračunljivost predstavlja osnov za isključenje postojanja krivice, samim tim i krivične odgovornosti; neuračunljiva osoba je ona osoba koja u vreme vršenja krivičnog dela nije mogla shvatiti značaj svog dela, ili nije mogla upravljati svojim postupcima zbog trajne ili privremene duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti ili zaostalog duševnog razvoja. Neuračunljivom učiniocu krivičnog dela ne izriče se kazna, već mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja, ili čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, ili obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi. Za postojanje neuračunljivosti u našem krivičnom pravu (član 23 stav 2 KZ-a) zahteva se postojanje kako biološkog, tako i psihološkog osnova. 1) Biološki osnov se može ispoljiti u četiri oblika: duševna bolest, privremena duševna poremećenost, zaostali duševni razvoj, druga teža duševna poremećenost. 2) Psihološki osnov se može manifestovati ili u obliku nemogućnosti shvatanja značaja svoga dela (odsustvo moći rasuđivanja, tj. svesti) ili u nemogućnosti upravljanja svojim postupcima (odsustvo moći odlučivanja, tj. volje) (videti: Mere bezbednosti, Obavezno psihijatrijsko lečenje ili čuvanje u zdravstvenoj ustanovi, Obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi).

121. NEZNATNA DRUŠTVENA ŠTETNOST

Neznatna društvena štetnost označava osnov isključenja postojanja privrednog prestupa. U slučaju postojanja okolnosti koje jednom delu daju karakter neznatno društveno štetnog dela, nema uopšte privrednog prestupa kao posebnog oblika kažnjivog ponašanja. Nije privredni prestup ona povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja, iako sadrži obeležja privrednog prestupa određena propisom, predstavlja neznatnu društvenu štetnost zbog malog značaja i zbog neznatnosti ili odsutnosti štetnih posledica.

122. NOVČANA KAZNA

Vrsta kazne koja se sastoji u obavezi učinioca krivičnog dela, prekršaja ili privrednog prestupa da u korist države, u određenom roku, plati određeni novčani iznos.

123. NUŽNA ODBRANA

Nužna odbrana jeste osnov isključenja postojanja krivičnog dela, to jest delo koje je učinjeno u nužnoj odbrani nije krivično delo. Nužna odbrana jeste ona odbrana koja je neophodno potrebna da učinilac od svog dobra ili od dobra drugog odbije istovremeni protivpravni napad (videti: Krajnja nužda).

124. OBAVEZNA STRUČNA ODBRANA

Odnosi se na slučajeve kada okrivljeni mora imati branioca pre ili u toku krivičnog postupka i te situacije su propisane Zakonikom o krivičnom postupku.

125. OBAVEZNO LEČENJE ALKOHOLIČARA I NARKOMANA

Mera bezbednosti koja se izriče učiniocu krivičnog dela koji je to delo izvršio usled zavisnosti od stalne upotrebe alkohola ili opojnih droga i kod koga postoji opasnost da će usled te zavisnosti i dalje vršiti krivična dela (videti: Mera bezbednosti).

126. OBAVEZNO PSIHIJATRIJSKO LEČENJE I ČUVANJE U ZDRAVSTVENOJ USTANOVU

Mera bezbednosti koja se izriče učiniocu krivičnog dela koji je to delo izvršio u stanju neuračunljivosti i postoji opasnost od ponovnog izvršenja, ali težeg krivičnog dela, te je, za otklanjanje opasnosti, neophodan smeštaj u zdravstvenoj ustanovi radi lečenja (videti: Neuračunljivost).

127. OBAVEZNO PSIHIJATRIJSKO LEČENJE NA SLOBODI

Mera bezbednosti koja se izriče učiniocu krivičnog dela koji je to delo izvršio u stanju neuračunljivosti i postoji opasnost od ponovnog izvršenja krivičnog dela, s tim što je za otklanjanje opasnosti dovoljno i lečenje na slobodi.

128. OBLIGACIONI ODNOS

Građanskopravni odnos između dva lica, poverioca i dužnika, koji podrazumeva pravo poverioca da od dužnika zahteva neko činjenje, nečinjenje, propuštanje ili trpljenje, a dužnik ima obavezu da to učini. Izvori obligacionog odnosa mogu biti ugovor, prouzrokovanje štete, jednostrana izjava volje, sticanje bez osnova, poslovodstvo bez naloga i zakonska obligacija.

129. OBLIGACIONO PRAVO

Obligacionim pravom naziva se skup pravnih normi koje regulišu obligacione odnose (videti: Obligacioni odnos).

130. OBUSTAVA KRIVIČNOG POSTUPKA

Odluka koja ima suštinski značaj za optužbu u krivičnom postupku jeste obustava krivičnog postupka. Rešenje o obustavi krivičnog postupka se naime donosi nakon ispitivanja optužnice, ukoliko vanpretresno veće ustanovi da nema mesta optužbi i da se krivični postupak obustavlja ako to veće ustanovi da postoji neki od sledećih alternativno propisanih razloga: 1) razlog koji se odnosi na predmet optuženja – kada delo koje je predmet optužbe nije krivično delo, a nema uslova za primenu mera bezbednosti; 2) postojanje trajnih procesnih smetnji i delovanje načela *ne*

bis in idem – ukoliko je krivično gonjenje zastarelo ili je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem, ili ako postoje druge okolnosti koje trajno isključuju krivično gonjenje, kao i ukoliko je okrivljeni za isto krivično delo već pravosnažno osuđen, oslobođen od optužbe ili je optužba protiv njega pravosnažno odbijena ili je postupak protiv njega pravosnažno obustavljen; 3) postojanje dokaznog deficita – ako nema dovoljno dokaza za opravdanu sumnju da je okrivljeni učinio delo koje je predmet optužbe, do čega će doći i ako je nakon ispitivanja optužnice podnesene bez sprovođenja istrage, sprovedena istraga, a vanpretresno veće, po sprovedenoj istrazi, nađe da nema opravdane sumnje da je okrivljeni učinio krivično delo za koje se optužuje (videti: Amnestija, Pomilovanje, Optužnica).

131. OCENA DOKAZA

Ocena dokaza spada u aktivnost suda ili upravnog organa i sastoji se u vrednovanju izvedenih dokaza u odnosu na činjenice koje su predmet dokazivanja, a od kojih zavisi rešenje konkretne pravne stvari.

132. ODBIJAJUĆA PRESUDA

U *krivičnom* postupku, sud će doneti odbijajuću presudu, to jest presudu kojom se optužnica odbija i izreći će je ako je: 1) tužilac od započinjanja do završetka glavnog pretresa odustao od optužbe ili je oštećeni odustao od predloga za gonjenje; 2) optuženi za isto krivično delo već pravosnažno osuđen, oslobođen od optužbe ili je optužba protiv njega pravosnažno odbijena, ili je protiv njega postupak obustavljen pravosnažnom odlukom suda; 3) optuženi aktom amnestije ili pomilovanja oslobođen od krivičnog gonjenja, ili se gonjenje ne može preduzeti zbog zastarelosti ili neke druge okolnosti koje trajno isključuju krivično gonjenje. U *parničnom* postupku sud će doneti odbijajuću presudu ukoliko utvrdi da tužilac nije dokazao osnovanost postavljenog tužbenog zahteva.

133. ODGOVOR NA INFORMACIJU

Zakonom o javnom informisanju i medijima propisano je da lice na koje se odnosi informacija, koja može da povredi njegovu pravo ili interes, može od odgovornog urednika zahtevati da, bez naknade, objavi odgovor (demanti) u kome ono tvrdi da informacija nije istinita, da nije potpuna ili nije tačno preneti. U slučaju da odgovorni urednik ne objavi

odgovor, a za to ne postoji neki od razloga za neobjavlivanje određen ovim zakonom, kao i ako odgovor objavi na nepropisan način, imalac prava na odgovor može protiv odgovornog urednika podneti tužbu za objavljivanje odgovora.

134. ODGOVOR NA TUŽBU

Odgovor na tužbu označava parničnu radnju tuženog kojom se izjašnjava na navode iz tužbe, predlažući dokaze radi utvrđivanja činjenica koje mu idu u korist. Tuženi je dužan da u odgovoru na tužbu istakne procesne prigovore i da se izjasni da li priznaje ili osporava istaknuti tužbeni zahtev. Odgovor na tužbu mora da sadrži i druge podatke koje mora sadržati svaki podnesak. Podnesci moraju da budu razumljivi, da sadrže sve ono što je potrebno da bi po njima moglo da se postupi, a naročito: označenje suda, ime i prezime, poslovno ime privrednog društva ili drugog subjekta, prebivalište ili boravište, odnosno sedište stranaka, njihovih zakonskih zastupnika i punomoćnika ako ih imaju, predmet spora, sadržinu izjave i potpis podnosioca. Ukoliko tuženi osporava tužbeni zahtev, odgovor na tužbu mora da sadrži i činjenice na kojima tuženi zasniva svoje navode i dokaze kojima se utvrđuju te činjenice. Po pravilu, rok za dostavljanje suda odgovora na tužbu iznosi 30 dana od dana prijema tužbe. Izuzetno, rok za odgovor na tužbu u sporovima koji se vode po Zakonu o javnom informisanju i medijima jeste osam dana.

135. ODGOVORNO LICE U PRAVNOM LICU

Odgovornim licem smatra se lice kojem su u pravnom licu povereni određeni poslovi koji se odnose na upravljanje, poslovanje ili proces rada, kao i lice koje u državnom organu, organu teritorijalne autonomije ili jedinice lokalne samouprave vrši određene dužnosti. Pojam odgovornog lica se stoga može podeliti na dve potkategorije: odgovorno lice u pravnom licu i odgovorno lice u državnom organu, organu teritorijalne autonomije ili jedinice lokalne samouprave. Odgovorno lice, kao fizičko lice, odgovara za prekršaj samo na temelju svoje krivice, što znači da učinjeni prekršaj može da mu se pripiše samo ako je odgovorno lice bilo uračunljivo i učinilo prekršaj sa umišljajem ili iz nehata, a bilo je svesno, ili je bilo dužno i moglo biti svesno da je takav postupak zabranjen. Odgovorno lice je odgovorno za privredni prestup ako je privredni prestup izvršen njegovom radnjom ili njegovim propuštanjem dužnog nadzora, iako je ono pritom postupilo sa umišljajem ili iz nehata, ako propisom kojim je određen pri-

vredni prestup nije predviđeno da se privredni prestup može učiniti samo sa umišljajem.

136. ODMERAVANJE KAZNE

Određivanje vrste i mere, odnosno obima kazne koja se izriče učiniocu delikta (krivičnog dela, prekršaja ili privrednog prestupa) predstavlja odmeravanje kazne. Odmeravanje kazne može biti u okviru kazne propisane za određeni delikt ili odmeravanje blaže kazne od propisane (ublažavanje kazne). Kada je reč o redovnom odmeravanju kazne (u propisanim okvirima) osnovni kriterijumi jesu propisana kazna, svrha kažnjavanja i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti.

137. ODREĐIVANJE PRITVORA

Pritvor predstavlja poseban oblik preventivnog lišenja slobode u toku krivičnog postupka. Pritvor nije kazna i predstavlja meru za obezbeđenje prisustva okrivljenog tokom krivičnog postupka. Pritvor se može odrediti protiv lica za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo, ako uz to postoji i neki od sledećih alternativno propisanih uslova: 1) obezbeđenje prisustva okrivljenog – kada se okrivljeni krije ili se ne može utvrditi njegova istovetnost, ili u svojstvu optuženog očigledno izbegava da dođe na glavni pretres, ili ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bekstva; 2) sprečavanje dokazne opstrukcije, koja postoji u dva oblika: a) u odnosu na materijalne dokaze – ukoliko postoje okolnosti koje ukazuju na to da će okrivljeni uništiti, sakriti, izmeniti ili falsifikovati dokaze ili tragove krivičnog dela, ili b) u odnosu na takozvane lične izvore dokaza – ako osobite okolnosti ukazuju na to da će okrivljeni ometati postupak uticanjem na svedoke, saučesnike ili prikriivače; 3) preventivni razlozi – ukoliko osobite okolnosti ukazuju na to da će u kratkom vremenskom periodu ponoviti krivično delo, ili dovršiti pokušano krivično delo, ili učiniti krivično delo kojim preti; 4) sprečavanje ometanja krivičnog postupka zbog težine krivičnog dela – ako je za krivično delo koje se okrivljenom stavlja na teret propisana kazna preko 10 godina, odnosno kazna zatvora preko pet godina za krivično delo sa elementima nasilja, ili mu je presudom prvostepenog suda izrečena kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a način izvršenja ili težina posledice krivičnog dela su doveli do uznemirenja javnosti koje može ugroziti nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka. Odlučivanje o određivanju pritvora uvek stoji i

nadležnosti suda, na predlog javnog tužioca, a posle potvrđivanja optužnice i po službenoj dužnosti.

138. ODUZIMANJE PREDMETA

Oduzimanje predmeta predstavlja dokaznu radnju u krivičnom postupku koja se sastoji u privremenom oduzimanju predmeta, njihovom predavanju sudu, odnosno obezbeđivanju da se oni čuvaju na drugi način. Materijalni uslov za privremeno oduzimanje predmeta je utvrđen alternativno i odnosi se na 1) predmete koji se po krivičnom zakonu imaju oduzeti, te 2) predmete koji mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku. Prema pravilima krivičnog zakonika oduzimaju se sledeći predmeti: 1) predmeti koji su upotrebljeni za izvršenje krivičnog dela; 2) predmeti koji su bili namenjeni izvršenju krivičnog dela i 3) predmeti koji su nastali izvršenjem krivičnog dela. Formalni uslov za privremeno oduzimanje predmeta jeste postojanje zahteva organa postupka.

139. OLAKŠAVAJUĆE OKOLNOSTI

Prilikom odmeravanja kazne, sud mora uzeti u obzir i otežavajuće i olakšavajuće okolnosti. U zavisnosti od toga kako je ostvarena u konkretnom slučaju, jedna ista okolnost može biti ili otežavajuća ili olakšavajuća i tu spadaju sledeće okolnosti: stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela (naročito njegov odnos prema žrtvi), kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca. Na osnovu navedenih okolnosti sud može odmeriti i izreći kaznu koja je u granicama propisanim za krivično delo za koje se kazna odmerava.

140. OPOMENA U PREKRŠAJNOM POSTUPKU

Umesto novčane kazne za prekršaj može se izreći opomena ako postoje okolnosti koje u znatnoj meri umanjuju odgovornost učinioca, tako da se može očekivati da će se ubuduće kloniti vršenja prekršaja i bez izricanja kazne. Opomena se može izreći i ako se prekršaj ogleda u neispunjavanju propisane obaveze ili je prekršajem nanesena šteta, a učinilac je posle pokretanja postupka, a pre donošenja presude, ispunio propisanu obavezu, odnosno otklonio ili nadoknadio nanесenu штetu.

141. OPOZIV USLOVNE OSUDE

U slučaju opozivanja uslovne osude realizuje se pretnja kaznom, to jest realizuje se uslovna osuda. Uslovnom osudom naime, sud učiniocu krivičnog dela utvrđuje kaznu i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti, ako osuđeni za vreme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne niti duže od pet godina (vreme proveravanja) ne učini novo krivično delo. Sud može u uslovnoj osudi odrediti da će se kazna izvršiti i ako osuđeni u određenom roku ne vrati imovinsku korist pribavljenu izvršenjem krivičnog dela, ne naknadi štetu koju je prouzrokovao krivičnim delom ili ne ispuni druge obaveze predviđene u krivičnopravnim odredbama. Rok za ispunjenje tih obaveza utvrđuje sud u okviru određenog vremena proveravanja. Uslovna osuda se može izreći kad je učiniocu utvrđena kazna zatvora u trajanju kraćem od dve godine, dok za krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od deset godina ili teža kazna ne može se izreći uslovna osuda. Sud će opozvati uslovnu osudu, ako osuđeni u vreme proveravanja učini jedno ili više krivičnih dela za koja je izrečena kazna zatvora od dve godine ili u dužem trajanju.

142. OPTUŽENI

U Zakoniku o krivičnom postupku, kada je u pitanju lice protiv koga se vodi krivični postupak, odnosno lice protiv koga se preduzimaju određene radnje od strane službenih aktera kao što su krivične procedure ili predistražni postupak, razlikuju se sledeći pojmovi: 1) osumnjičeni; 2) okrivljeni (u užem smislu); 3) optuženi; 4) osuđeni i 5) okrivljeni kao opšti pojam. Osumnjičeni jeste lice prema kome je zbog postojanja osnova sumnje da je učinilo krivično delo nadležni državni organ u predistražnom postupku preduzeo radnju propisanu Zakonikom o krivičnom postupku, kao i lice protiv koga se vodi istraga. Okrivljeni jeste lice protiv koga je podignuta optužnica koja još nije potvrđena ili protiv koga je podnet optužni predlog, privatna tužba ili predlog za izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja, a glavni pretres ili ročište za izricanje krivične sankcije još nije određeno, odnosno izraz koji služi kao opšti naziv za osumnjičenog, okrivljenog, optuženog i osuđenog. Optuženi jeste lice protiv koga je optužnica potvrđena i lice za koje je povodom optužnog predloga, privatne tužbe ili predloga za izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja određen glavni pretres ili ročište za izricanje krivične sankcije u skraćenom krivičnom postupku.

Osuđeni jeste lice za koje je pravnosnažnom odlukom suda utvrđeno da je učinilac krivičnog dela ili protivpravnog dela određenog u zakonu kao krivično delo, osim ako se na osnovu odredaba Krivičnog zakonika konkretno lice smatra neosuđivanim.

143. OPTUŽNICA

Nakon što je istraga završena, sledeća faza krivičnog postupka jeste optuženje. Ukoliko istraga u skladu sa Zakonikom nije određena, onda kada prikupljeni podaci o krivičnom delu i učiniocu pružaju dovoljno osnova za optuženje, optužnica se podiže neposredno, što znači da se može podići bez sprovođenja istrage. Do podizanja optužnice dolazi samo u redovnom krivičnom postupku, dok se u skraćenom postupku umesto optužnice podnosi optužni predlog, a posebni optužni akti postoje za pojedine posebne krivične postupke, kao što je postupak prema maloletnicima. Kao materijalni uslov za podizanje optužnice potrebna je opravdana sumnja, kao najviši procesni stepen sumnje. Podnesena optužnica je obavezno i svakako predmet sudske kontrole, što znači da je preispituje vanpretresno veće, potpuno nezavisno i od stava same odbrane.

144. ORGAN STARATELJSTVA

Organ starateljstva može biti državni organ ili društvena stručna služba kojoj je zakonom ili drugim opštim aktom povereno obavljanje poslova starateljstva. Funkciju organa starateljstva u Republici Srbiji vrši Centar za socijalni rad.

145. ORGANIZOVANA KRIMINALNA GRUPA

Organizovana kriminalna grupa jeste grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi.

146. OTEŽAVAJUĆE OKOLNOSTI (VIDETI: OLAKŠAVAJUĆE OKOLNOSTI)

147. OSLOBAĐAJUĆA PRESUDA

Presuda kojom se okrivljeni oslobađa od optužbe izriče se kada postoji neki od sledećih alternativno propisanih razloga: 1) ako delo koje je predmet optužbe po zakonu nije krivično delo, a nema uslova za primenu mera bezbednosti; 2) ako nije dokazano da je optuženi učinio delo za koje je optužen.

148. OSUĐENI (VIDETI: OPTUŽENI)

149. OSUĐUJUĆA PRESUDA

Osudjuća presuda jeste presuda kojom se optuženi proglašava krivim za krivično delo koje je predmet optužbe. Donosi se onda kada sud nije ustanovio postojanje bilo koje trajne procesne smetnje koja bi bila razlog za odbijanje optužbe, odnosno privremene smetnje usled koje bi optužnicu trebalo odbaciti, niti postoji bilo koji razlog za donošenje oslobađajuće presude, već je obrnuto, sud je na temelju svih izvedenih dokaza koje je ocenio prema svojoj slobodnoj oceni i slobodnom uverenju, našao da postoji krivica optuženog, to jest da delo koje je predmet optužbe jeste krivično delo.

150. OSUMNJIČENI (VIDETI: OPTUŽENI)

151. OSLOBOĐENJE OD KAZNE

U opštem delu krivičnog zakonika predviđeno je više osnova za oslobođenje od kazne i svi osnovi su fakultativnog karaktera. U te osnove spadaju: 1) prekoračenje granice nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom; 2) prekoračenje granica krajnje nužde učinjeno pod naročito olakšavajućim okolnostima; 3) nepodoban pokušaj; 4) dobrovoljni odustanak i 5) dobrovoljno sprečavanje izvršenja krivičnog dela. Sa druge strane, u posebnom delu krivičnog zakonika, to jest prilikom propisivanja svakog krivičnog dela, propisani su kod pojedinih krivičnih dela fakultativni osnovi za oslobođenje od kazne. Primera radi, učinilac krivičnog dela davanja mita koji je delo prijavio pre nego što je saznao da je ono otkriveno, može se osloboditi od kazne. Oslobođenjem od kazne

se ne dira u postojanje krivičnog dela, to jest krivično delo sa svim svojim elementima postoji i to jeste bitna razlika u odnosu na situacije gde ne može doći do kažnjavanja zato što postoji neki od opštih osnova koji isključuje krivično delo (protivpravnost ili krivicu). U slučaju oslobođenja od kazne donosi se osuđujuća presuda kojom se učinilac proglašava odgovornim za učinjeno krivično delo, ali se oslobodja od kazne.

152. OSNOVANA SUMNJA

Zakonikom o krivičnom postupku propisana su tri pravno relevantna stepena sumnje. Osnov sumnje jeste skup činjenica koje posredno ukazuju na to da je učinjeno krivično delo ili da je određeno lice učinilac krivičnog dela. Osnovana sumnja predstavlja skup činjenica koje neposredno ukazuju na to da određeno lice jeste učinilac krivičnog dela. Opravdana sumnja označava skup činjenica koje neposredno potkrepljuju osnovanu sumnju i opravdavaju podizanje optužbe.

Osnovi sumnje su karakteristični za predistražni postupak i istragu, osnovana sumnja za dalji tok postupka, odnosno pojedine situacije koje u njemu nastaju – kao što je određivanje pritvora, dok je opravdana sumnja potrebna za optuženje.

153. OSNOVNO ISPITIVANJE

U krivičnom postupku, osnovno ispitivanje predstavlja postavljanje pitanja svedoku, veštaku ili drugom ispitivanom licu od strane stranke, branioca ili oštećenog koji je predložio ispitivanje. Svedok se ispituje ponaosob i bez prisustva ostalih svedoka. Svedok je dužan da svedoči usmeno. Posle opštih pitanja, svedok se poziva da iznese sve što mu je o predmetu poznato. Kad svedok završi svoj iskaz, a potrebno je da se njegov iskaz proveri, dopuni ili razjasni, postaviće mu se pitanja koja moraju biti jasna, određena i razumljiva, ne smeju sadržati obmanu, niti se zasnivati na pretpostavci da je izjavio nešto što nije izjavio, i ne smeju predstavljati navođenje na odgovor, osim ako se radi o unakrsnom ispitivanju na glavnom pretresu. Svedok će uvek biti pitan odakle mu je poznato ono o čemu svedoči.

154. OŠTEĆENI

Oštećeni označava lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo. Oštećeni ima pravo da: 1) podnese predlog i dokaze

za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva i da predloži privremene mere za njegovo obezbeđenje; 2) ukaže na činjenice i da predlaže dokaze koji su od važnosti za predmet dokazivanja; 3) angažuje punomoćnika iz reda advokata; 4) razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz; 5) bude obavješten o odbacivanju krivične prijave ili o odustanku javnog tužioca od krivičnog gonjenja; 6) podnese prigovor protiv odluke javnog tužioca da ne preduzme ili da odustane od krivičnog gonjenja; 7) bude poučen o mogućnosti da preuzme krivično gonjenje i zastupa optužbu; 8) prisustvuje pripremnom ročištu; 9) prisustvuje glavnom pretresu i učestvuje u izvođenju dokaza; 10) podnese žalbu protiv odluke o troškovima krivičnog postupka i dosuđenom imovinskopravnom zahtevu; 11) bude obavješten o ishodu postupka i da mu se dostavi pravnosnažna presuda; 12) preduzima druge radnje kada je to određeno ovim zakonikom. Oštećenom se može uskratiti pravo da razmatra spise i razgleda predmete dok ne bude ispitan kao svedok.

155. PARICIONI ROK

Rok za dobrovoljno izvršenje obaveze koji određuje sud u izreci sudske odluke ili koji određuju stranke u sudskom poravnanju naziva se paricioni rok. Istekom paricionog roka nastupa izvršnost sudske odluke ili poravnania. Izjavljivanjem redovnog pravnog leka (žalbe), po pravilu, prekida se paricioni rok, a počinje iznova u celosti da teče od dana dostavljanja nove sudske odluke. Nakon isteka paricionog roka, poverilac može sudskim putem, odnosno prinudno da namiri svoje potraživanje.

156. PARNIČNA SPOSOBNOST

Parnična sposobnost jeste sposobnost stranke u postupku da punovažno preduzima procesne radnje i da prema njoj te radnje budu punovažno preduzete.

157. PARNIČNI POSTUPAK

Parnični postupak predstavlja metod pružanja pravne zaštite povređenih ili ugroženih subjektivnih građanskih prava. Bitno obeležje tog vida pravne zaštite jeste u tome da pretpostavlja jedno pretprocesno stanje, postojanje spora (činjeničnog ili pravnog) o povredi i ugrožavanju subjektivnog prava. Postupak se, saglasno načelu dispozicije, pokreće radnjom

(tužbom) lica koje tvrdi da mu je pravo povređeno ili ugroženo radnjama drugog lica, zahtevajući od suda određen sadržaj. Odlučivanje o zahtevu za pravnu zaštitu koja se ostvaruje u ovom postupku redovno pretpostavlja usmeno, neposredno i javno raspravljanje, a odluka se donosi u formi presude protiv koje se garantuje pravo žalbe – redovnog pravnog leka koji omogućuje svestranu kontrolu zakonitosti pobijane odluke pre nastupanja njene pravnosnažnosti.

158. PENOLOGIJA

Penologija je nauka koja se bavi proučavanjem kazni i drugih vrsta krivičnih sankcija, njihovom primenom i izvršenjem, kao i njihovim dejstvom (videti: Krivična sankcija).

159. PLATNI NALOG

Posebna vrsta parničnog postupka predstavlja postupak izdavanja platnog naloga. Osnovno obeležje tog postupka čini meritorno odlučivanje suda samo na osnovu zahteva istaknutog u tužbi, koji tužilac dokazuje ispravama priloženim uz tužbu ili dokazima naznačenim u njoj. Sud odlučuje posebnom vrstom rešenja – platnim nalogom, mandatom. Odbrana i izjašnjavanje tuženog i zahtevu protivne strane se odlaže do donošenja odluke o zahtevu (do izdavanja platnog naloga). Tuženi tek tada dobija mogućnost korišćenja posebnog pravnog sredstva – prigovora protiv platnog naloga. Platni nalog može biti izdat samo povodom kondemnatornih zahteva koji se odnose na dospela novčana potraživanja.

160. PODIZANJE OPTUŽNICE

Javni tužilac podiže optužnicu kada postoji opravdana sumnja da je određeno lice učinilo krivično delo. Optužnica se podiže u roku od 15 dana od kada je završena istraga. U naročito složenim predmetima taj rok se može, na osnovu odobrenja neposredno višeg javnog tužioca, produžiti za još 30 dana. Nakon podizanja optužnice, osumnjičeni postaje optuženi u postupku. Optužnica se može podići i bez sprovođenja istrage ako prikupljeni podaci o krivičnom delu i učiniocu pružaju dovoljno osnova za optuženje.

161. PODNESAK

Pismeno koje sadrži stranačke procesne ranje preduzete van ročišta ili pretresa nazivaju se podnesak (npr. tužba, predlog za izvršenje, pravni lek).

162. PODSTREKAVANJE

Oblik saučesništva kojim se umišljajno navodi drugo lice da izvrši krivično delo smatra se podstrekavanjem. Za postojanje podstrekavanja bitno je da je podstrekač kod nekog lica stvorio takvu odluku da je na osnovu nje (i zbog nje) krivično delo izvršeno. Krivični zakonik ne propisuje radnju podstrekavanja, te to može biti svaka radnja koja se kreće u rasponu od blagog nagovaranja pa do nekih formi prinude. Primera radi, molba, obećanje, davanje poklona, plaćanje za delo, nagovaranje, pretnja, savetovanje, prevara, dovođenje u zabludu i slično (videti: Pomaganje, Saizvršilaštvo, Saučesništvo).

163. POJAČAN NADZOR ORGANA STARATELJSTVA (VIDETI: VASPITNE MERE)

164. POJAČAN NADZOR RODITELJA ILI STARAOCA (VIDETI: VASPITNE MERE)

165. POJAČAN NADZOR U DRUGOJ PORODICI (VIDETI: VASPITNE MERE)

166. POKUŠAJ

Pokušajem se naziva umišljajno započinjanje izvršenja krivičnog dela koje nije dovršeno. Pokušaj može postojati od momenta kada je izvršilac započeo radnju izvršenja, pa sve do momenta nastupanja posledice. Postoje dve vrste pokušaja: nedovršen i dovršen pokušaj. Kod nedovršenog pokušaja učinilac je preduzeo samo deo radnje izvršenja, to jest on radnju nije dovršio, samim tim nije ni prouzrokovao posledicu. Kod dovršenog pokušaja učinilac preduzima celokupnu radnju izvršenja, ali iz nekih drugih razloga posledica izostaje.

167. POMAGANJE

Pomaganje se svrstava u oblik saučesništva kod kojeg se umišljajno doprinosi izvršenju krivičnog dela. Doprinos mora biti u uzročnoj vezi sa izvršenim krivičnim delom. Krivični zakonik navodi kao tipične radnje

pomaganja: davanje saveta ili uputstava kako da se izvrši krivično delo, stavljanje učiniocu na raspolaganje sredstava za izvršenje krivičnog dela, stvaranje uslova ili otklanjanje prepreka za izvršenje krivičnog dela, kao i unapred obećano prikriivanje krivičnog dela, učinioca, sredstava kojima je krivično delo izvršeno, tragova krivičnog dela ili predmeta pribavljenih krivičnim delom. U pogledu kažnjavanja, zakon predviđa mogućnost ublažavanja kazne.

168. POMILOVANJE

Pomilovanje označava institut kojim se menja dejstvo sudske odluke u pogledu izrečene krivične sankcije ili pak sprečava donošenje te odluke u slučaju da do krivičnog gonjenja nije došlo. Pomilovanje ima dejstvo samo u odnosu na poimenično određeno lice. Pomilovanje predstavlja akt milosti čije davanje nije ograničeno materijalno-pravnim uslovima i u isključivoj je nadležnosti predsednika Republike Srbije.

169. PONAVLJANJE POSTUPKA

Ponavljanje postupka predstavlja vanredni pravni lek u parničnom, krivičnom, prekršajnom i upravnom postupku, kojim se iz razloga propisanih zakonom ponavlja postupak.

170. PORODIČNO PRAVO (VIDETI: GRAĐANSKO PRAVO)

171. POROTNO SUĐENJE

Ustavom Republike Srbije propisano je da u suđenju učestvuju sudije i sudije porotnici (tzv. laički element suđenja), na način utvrđen zakonom. Sud sudi u veću, a zakonom se može predvideti da u određenim stvarima sudi sudija pojedinac. U *parničnom* postupku, sudija pojedinac sudi u imovinsko-pravnim sporovima, stambenim sporovima, sporovima zbog smetanja državnine, sporovima o autorskim i srodnim pravima, sporovima o objavljivanju informacije i odgovora na informaciju, sporovima o zaštiti i upotrebi pronalazaka, industrijskog dizajna, modela, uzoraka, žigova, oznaka geografskog porekla, topografije integrisanih kola (topografije poluprovodničkih proizvoda) i prava oplemenjivača biljnih sorti, sporovima zbog diskriminacije, sporovima zbog povrede prava ličnosti,

sporovima povodom izbora i razrešenja organa pravnih lica, sporovima povodom kolektivnih ugovora, potrošačkim sporovima, sporovima povodom štrajka. Ako sudi u drugom stepenu u sednici veća ili na raspravi sud odlučuje u veću sastavljenom od troje sudija, osim kad je ovim zakonom drugačije propisano, dok Vrhovni kasacioni sud odlučuje u veću sastavljenom od troje sudija. U prvostepenom *krivičnom* postupku, sudija po-jedinac sudi za krivična dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do osam godina (u osnovi, prilično veliki broj krivičnih dela spada u takva krivična dela, o kojima se rešava u skraćenom postupku). Trojno veće u prvom stepenu se sastoji od jednog sudije i dvoje sudija porotnika za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora preko osam godina, a do 20 godina. Samo u pogledu krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od 30 do 40 godina suđenje se odvija pred petornim većem, sačinjenim od dvoje sudija i troje sudija porotnika. U prvostepenom *prekršajnom* postupku odlučuje sudija pojedinac, a drugostepeni prekršajni sud sudi i odlučuje u veću sastavljenom od troje sudija.

172. POSEBNE DOKAZNE RADNJE

Posebne dokazne radnje predstavljaju radnje kojima se pribavljaju, odnosno obezbeđuju određeni dokazi ili se stvaraju uslovi za kasnije izvođenje dokaza u krivičnom postupku. Po pravilu, preduzimaju se u predistražnom postupku. Posebne dokazne radnje mogu se odrediti prema licu za koje postoje osnovi sumnje da je učinilo krivično delo za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti, ili druga krivična dela za koje je to zakonom izričito propisano, a na drugi način se ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje, ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano. Prilikom odlučivanja o određivanju i trajanju posebnih dokaznih radnji organ postupka će posebno ceniti da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana. Posebne dokazne radnje jesu: tajni nadzor komunikacije, tajno praćenje i snimanje, simulovani poslovi, računarsko pretraživanje podataka, kontrolisana isporuka, prikiveni islednik.

173. POSLOVNA SPOSOBNOST

Poslovna sposobnost jeste sposobnost pravnog ili fizičkog lica da svojim pravnorelevantnim radnjama zaključuje pravne poslove, izjavljuje volju koja ima građanskoopravno dejstvo, to jest koja može da utiče na nasta-

nak, prenos, promenu ili prestanak subjektivnih građanskih prava. Poslovna sposobnost pretpostavlja pravnu, jer da bi se svojim izjavama mogli stvarati prava i obaveze, potrebno je posedovati pravni subjektivitet, to jest biti subjekt prava.

174. POSLOVNO IME PRAVNOG LICA

Ime pravnog lica, kojim se ono služi prilikom obavljanja svakodnevne delatnosti jeste ime pravnog lica. Poslovno ime obavezno sadrži naziv, pravnu formu i mesto u kome je sedište društva. Naziv je karakteristični deo poslovnog imena po kome se to društvo razlikuje od drugih društava. Poslovna pisma i drugi dokumenti društva, uključujući i one u elektronskoj formi koji su upućeni trećim licima, sadrže poslovno ili skraćeno poslovno ime, sedište, adresu za prijem pošte ako se razlikuje od sedišta, matični broj i poreski identifikacioni broj društva.

175. POSTUPCI SA ISPRAVAMA

Vođenje postupaka sa ispravama jeste u nadležnosti javnog beležništva. Postupci sa izjavama obuhvataju postupak sastavljanja isprava, sa izuzetkom sastavljanja sudskog testamenta, koji jeste u nadležnosti sudova, ali se prilikom njegovog sastavljanja shodno primenjuju pravila kojima se reguliše sastavljanje isprava od strane javnog beležnika. Javni beležnik, takođe, potvrđuje sadržinu isprava uz mogućnost da se zakonom odredi da se sadržina određenih privatnih isprava potvrđuje u sudu. Vanparnična procedura je na snazi u pogledu sudskog čuvanja i poništaja isprava.

176. POTERNICA

Poternica označava naredbu nadležnog organa koja se dostavlja organima unutrašnjih poslova radi izvršenja, s ciljem pronalaženja i dovođenja okrivljenog ili osuđenog lica koje se nalazi u bekstvu. Izdavanje poternice može se narediti ako se okrivljeni protiv koga je pokrenut krivični postupak zbog krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti nalazi u bekstvu, a postoji naredba za njegovo dovođenje ili rešenje o određivanju pritvora.

177. POTVRĐIVANJE OPTUŽNICE

Ukoliko vanpretresno veće ne donese rešenje o oglašavanju suda nenadležnim, niti rešenje o obustavi krivičnog postupka, odnosno o odbijanju ili odbacivanju optužbe, vanpretresno veće rešenjem potvrđuje optužnicu.

178. POUKA O PRAVNOM LEKU

Uputstvo koje sud daje u pismeno izrađenoj odluci upozoravajući stranku koji pravni lek, odnosno sredstvo, u kom roku i kom organu, može izjaviti u cilju ostvarivanja svojih prava za slučaj da je nezadovoljna donesenom odlukom.

179. POVERILAC

Poverilac jeste lice koje ima pravo da od nekog lica (dužnika) zahteva neku činidbu, nečinjenje, propuštanje ili trpljenje (videti: Dužnik).

180. POVLAČENJE TUŽBE

U parničnom postupku, tužilac, saglasno načelu dispozicije, raspolaže svojim tužbenih zahtevom. Tužilac može da povuče tužbu bez pristanka tuženog pre nego što se tuženi upusti u raspravljanje o glavnoj stvari. Tužba može da se povuče i kasnije, sve do pravnosnažnog okončanja postupka, ako tuženi na to pristane. Ako se tuženi u roku od osam dana od dana obaveštenja o povlačenju tužbe ne izjasni o tome, smatraće se da je pristao na povlačenje. Povučena tužba smatra se kao da nije ni bila podneta i može se ponovo podneti. U slučaju da tužba bude povučena posle donošenja prvostepene presude, sud će da donese rešenje kojim će da utvrdi da je tužba povučena i da je presuda bez dejstva, a ako je pre povlačenja tužbe izjavljena žalba, sud će da donese rešenje kojim će da utvrdi da je tužba povučena, da je presuda bez dejstva i da odbaci žalbu (videti: Tužba).

181. POVRAT

Povrat postoji onda kada osuđivano lice posle osude ponovo učini krivično delo. Povrat predstavlja fakultativnu otežavajuću okolnost. Prilikom odlučivanja da li će se povrat uzeti kao otežavajuća okolnost, zakon posebno upu-

čuje sud da procenjuje okolnosti koje se tiču odnosa ranije učinjenog dela i onog za koje mu se sudi, to jest da uzme u obzir da li je ranije delo iste vrste kao i novo delo, da li su oba dela učinjena iz istih pobuda, okolnosti pod kojima su dela učinjena, kao i koliko je vremena proteklo od ranije osude, odnosno od izdržane, oproštene ili zastarele kazne (videti: Krivično delo).

182. POVRAĆAJ U PRETHODNO STANJE

Povraćaj u prethodno stanje označava institut svih procesnih zakona koji omogućava učesniku u postupku da otkloni negativne posledice koje su prouzrokovane propuštanjem da se preduzme određena radnja u postupku. U *parničnom* postupku, ako stranka propusti ročište ili rok za preduzimanje neke radnje u postupku i usled toga izgubi pravo na preduzimanje te radnje, sud će toj stranci, na njen predlog, da dozvoli da naknadno izvrši tu radnju kad postoje opravdani razlozi za propuštanje. Ako se dozvoli vraćanje u pređašnje stanje postupak se vraća u ono stanje u kome se nalazio pre propuštanja i ukidaju se sve odluke koje je sud zbog propuštanja doneo. U *krivičnom* postupku, povraćaj u pređašnje stanje može tražiti: 1) okrivljeni koji iz opravdanog razloga nije mogao da dođe na ročište na kojem se odlučuje o sporazumu za priznanje krivičnog dela i sporazumu o svedočenju okrivljenog, ili propusti rok za izjavu žalbe protiv presude ili rešenja koje odgovara presudi; 2) oštećeni, oštećeni kao tužilac ili privatni tužilac koji iz opravdanog razloga nije mogao blagovremeno da obavesti sud o promeni adrese prebivališta ili boravišta ili da dođe na pripremno ročište, glavni pretres ili ročište po privatnoj tužbi; 3) privatni tužilac koji iz opravdanog razloga propusti rok za ispravljanje nedostataka u privatnoj tužbi ili za prikupljanje dokaza. Najzad, u *upravnom* postupku, stranci koja iz opravdanog razloga propusti rok za preduzimanje radnje u postupku pa izgubi pravo da je preduzme, dozvoljava se, na njen predlog, vraćanje u pređašnje stanje. Vraćanje u pređašnje stanje dozvoljava se i kad je iz neznanja ili očigledne greške podnesak predat blagovremeno, ali nenadležnom organu, kao i kada je stranka očiglednom omaškom prekoračila rok, ako nadležni organ primi podnesak u naredna tri dana od prekoračenja roka, a stranka bi zbog prekoračenja izgubila neko pravo.

183. POVREDA MATERIJALNOG PRAVA

Po pravilu, povreda materijalnog prava predstavlja osnov za izjavljivanje redovnog pravnog leka u zakonom propisanim postupcima (parnični, kri-

vični, prekršajni, upravni). Povreda materijalnog prava podrazumeva da na pravno relevantno činjenično stanje nije primenjen propis koji je trebalo primeniti, ili je primenjen propis koji reguliše konkretnu situaciju, ali na pogrešan način.

184. POZIVANJE

Pozivanje predstavlja osnovnu meru koja se preduzima radi obezbeđenja prisustva lica (npr. stranka u postupku, tužilac, tuženi, oštećeni, svedok, veštak, okrivljeni) u cilju nesmetanog vođenja odgovarajućeg postupka. Primera radi, u krivičnom postupku, poziv je rutinska mera kojom se obezbeđuje prisustvo okrivljenog koji se nalazi na slobodi. Poziv okrivljenom upućuje javni tužilac ili sud, zavisno od stadijuma krivičnog postupka.

185. PRAVNA SPOSOBNOST

Podobnost jednog pravnog subjekta da bude imalac prava i obaveza označava pravnu sposobnost. Pravna sposobnost jeste nužan i dovoljan uslov za konstituisanje pojma subjekta prava. Sticanjem pravne sposobnosti fizičko ili pravno lice postaje subjekt prava. U savremenom pravu potpunu pravnu sposobnost fizička lica stiču rođenjem. Uslov jeste taj da je dete živo rođeno, što se pretpostavlja. U određenoj meri, pravnu sposobnost ima čak i ljudski začetak – začeto dete smatra se rođenim ukoliko je to u njegovom interesu. Pravna sposobnost fizičkog lica gasi se njegovom smrću i sudskim proglašenjem nestalog lica za umrlo. Pravna lica stiču pravnu sposobnost osnivanjem, to jest priznavanjem subjektiviteta od strane pravnog poretka (Agencije za privredne registre).

186. PRAVNA ZABLUDA

Pravna zabluda se obično definiše kao zabluda o postojanju i značenju jedne pravne norme. Nasuprot činjeničnoj zabludi ovde izjavilac volje, pri zaključenju pravnog posla, ima tačnu predstavu o svim činjenicama, ali zbog pogrešne predstave o postojanju ili sadržini pravne norme zaključuje posao koji ne bi zaključio da nije u zabludi. U krivičnom pravu, pravna zabluda podrazumeva nepostojanje svesti o tome da se čini krivično delo, odnosno da se preuzima ponašanje zabranjeno pravom. Krivični zakonik propisuje da delo koje je učinjeno u neotklonjivoj pravnoj zabludi nije krivično delo. Pravna zabluda je neotklonjiva ako učinilac nije mogao i nije

bio dužan da zna da je njegovo delo zabranjeno. Naša sudska praksa je do sada veoma restriktivno tumačila i primenjivala institut pravne zablude, te su u praksi retki slučajevi neotklonjive pravne zablude.

187. PRAVNE POSLEDICE OSUDE

Pravne posledice osude predstavljaju institut krivičnog prava do čije primene dolazi na osnovu samog zakona, kod osude za određena krivična dela ili na određene kazne. Pravne posledice osude ne mogu nastupiti kad je za krivično delo učinio izrečena novčana kazna, uslovna osuda ako ne bude opozvana, sudska opomena ili kad je učinilac oslobođen od kazne. Osude za određena krivična dela ili na određene kazne mogu imati za pravnu posledicu prestanak, odnosno gubitak određenih prava ili zabranu sticanja određenih prava. Postoje dve vrste pravnih posledica osude. (1) Pravne posledice osude koje se odnose na prestanak ili na gubitak određenih prava jesu: 1) prestanak vršenja javnih funkcija; 2) prestanak radnog odnosa ili prestanak vršenja određenog poziva ili zanimanja; 3) gubitak određenih dozvola ili odobrenja koja se daju odlukom državnog organa ili organa lokalne samouprave. (2) Pravne posledice osude koje se sastoje u zabrani sticanja određenih prava jesu: 1) zabrana sticanja određenih javnih funkcija; 2) zabrana sticanja određenog zvanja, poziva ili zanimanja, ili unapređenja u službi; 3) zabrana sticanja čina vojnog staršine; 4) zabrana dobijanja određenih dozvola ili odobrenja koja se daju odlukom državnih organa ili organa lokalne samouprave.

188. PRAVNI LEK

Radnja stranke ili drugog aktivno legitimisanog lica kojom se pobija odluka odgovarajućeg organa u zakonom propisanim postupcima naziva se pravni lek. Osnovno načelo odlučivanja jeste načelo dvostepenosti, što podrazumeva da se licu koje je nezadovoljno donesenom odlukom omogućiti da predmetnu odluku preispita organ koji je neposredno nadređen donosiocu odluke.

189. PRAVNI SUBJEKT

Pravni subjekt jeste imalac prava i obaveza. Pravni subjekti su fizička i pravna lica. Fizičko lice označava čoveka u ulozi imaoца prava i obaveza, dok je pravno lice subjekt prava čiji subjektivitet priznaje država u zakonom

propisanom postupku. Koja pravna lica mogu steći to svojstvo uređuju imperativne (kogentne) zakonske norme. Suštinska razlika između pravnog i fizičkog lica jeste u tome da prava i obaveze pravnog lica pripadaju samo pravnom licu i odvojena su od prava i obaveza fizičkog lica.

190. PRAVNO LICE

Organizacija koja ima svojstvo subjekta prava jeste pravno lice. Koje organizacije mogu steći to svojstvo, pod kojim uslovima i na koji način određuju pravila pravnog poretka imperativnim normama. Pravno lice nastaje upisom u odgovarajući registar koji vodi nadležni državni organ (Agencija za privredne registre), a na osnovu odluke o osnivanju.

191. PRAVOSNAŽNOST SUDSKE ODLUKE

Pravosnažnost sudske odluke podrazumeva svojstvo sudske odluke koja označava da je njom na nesumnjiv i autoritativan način rešen sporni pravni odnos. Pravosnažnost se stiče po sili zakona ispunjenjem izvesnih uslova: protekom roka za izjavljivanje pravnog leka, odricanjem ili odustankom od pravnog leka ili donošenjem presude u poslednjem stepenu. Ispoljava se u dejstvima odluke, to jest zabranjuje se vođenje nove parnice sa istim predmetom spora između istih stranaka (videti: *Ne bis in idem*).

192. PRAVOSNAŽNOST UPRAVNOG AKTA

Pravosnažnošću upravnog akta smatra se svojstvo akta upravnog organa koje podrazumeva da: 1) protiv upravnog akta (rešenja) uopšte nema mesta (nedopuštena je) ili nema više mesta žalbi (iskorišćena je, ili je rok za žalbu protekao), kao redovnom pravnom sredstvu u upravnom postupku i 2) da o zakonitosti upravnog akta nije moguće tužbom pokrenuti upravni spor: a) bilo da je on već vođen, pa je tužba odbijena kao neosnovana; b) ili je upravni spor u toj stvari bio unapred zakonom isključen (po izuzetku); c) ili je rok za podnošenje tužbe istekao.

193. PRAVO NA ŽALBU

Ustav Republike Srbije propisuje kao ustavno načelo pravo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo. Zajemčena je jednaka zaštita prava pred

sudovima i drugim državnim organima, imaocima javnih ovlašćenja i organima autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave. Svako ima pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na interesu zasnovanom na zakonu. Pravo na žalbu predstavlja pravo na redovni pravni lek svim zakonom propisanim postupcima. Po pravilu, razlozi za izjavljivanje žalbe jesu: pogrešno i nepotpuno utvrđeno činjenično stanje, pogrešna primena materijalnog prava i povreda postupka.

194. PREBIVALIŠTE

Prebivalištem se naziva mesto gde jedno lice ima centar svojih životnih aktivnosti, s namerom da se tu stalno nastani. Prebivalište ima poseban značaj prilikom određivanja nadležnosti suda (po pravilu, nadležan je sud tužene strane, po maksimi *tužilac sledi sud tuženog*, ili organa uprave za postupanje u određenoj pravnoj stvari.

195. PREDISTRAŽNI POSTUPAK

Predistražni postupak se vodi kada nadležni organ stekne odgovarajuće saznanje o učinjenom krivičnom delu za koje se goni po službenoj dužnosti, odnosno u pogledu postojanja odgovarajućeg stepena sumnje da je takvo delo učinjeno. Predistražne radnje su pretežno neformalnog karaktera (tzv. operativne radnje) koje nemaju neposredni dokazni značaj i koje sprovodi policija, koja je u osnovi svojevrstan „servis“ javnog tužioca koji formalno rukovodi predistražnim postupkom.

196. PREDLOG ZA IZVRŠENJE

Predlog za izvršenje označava inicijalnu radnju u izvršnom postupku i predstavlja zahtev izvršnog poverioca da sud odredi izvršenje određenog potraživanja na osnovu izvršne isprave ili verodostojne isprave (videti: Izvršna isprava, Paricioni rok).

197. PREDMET IZVRŠENJA

Stvar ili imovinsko pravo dužnika na kojem se sprovodi izvršenje.

198. PREDUMIŠLJAJ

Poseban oblik umišljaja koji nije zakonski termin, ali ga poznaje krivičnopravna literatura. Predumišljaj jeste poseban oblik krivice koji se ispoljava u slučaju hladnog, promišljenog, dugotrajnog razmišljanja o krivičnom delu, načinu, sredstvima i drugim okolnostima njegovog izvršenja. U našem pravu, taj oblik umišljaja može se uzeti u obzir prilikom odmeravanja kazne.

199. PREINAČENJE PRESUDE

Odluka kojom sud koji odlučuje po redovnom ili vanrednom pravnom leku donosi drugačiju odluku u odnosu na pobijanu odluku.

200. PREINAČENJE TUŽBE

U parničnom postupku, saglasno načelu dispozicije, tužilac može do zaključenja glavne rasprave da preinači tužbu. Preinačenje podrazumeva promenu lica obuhvaćenog tužbom (subjektivno preinačenje) ili promena identiteta, odnosno sadržine tužbenog zahteva (objektivno preinačenje). Posle dostavljanja tužbe tuženom, za preinačenje tužbe potreban je pristanak tuženog. Sud će da dozvoli preinačenje i kad se tuženi tome protivi, ako smatra da bi to bilo celishodno za konačno rešenje odnosa među strankama i ako oceni da postupak po preinačenoj tužbi neće znatno da produži trajanje parnice. Smatraće se da postoji pristanak tuženog na preinačenje tužbe ako se on upusti u raspravljanje o glavnoj stvari po preinačenoj tužbi, a pre toga se nije protivio preinačenju (videti: Tužba, Tužbeni zahtev).

201. PREJUDICIJELNA PITANJA

Prethodna pitanja su od uslovljavajućeg značaja za rešenje određenog pravnog pitanja. Po svom karakteru, moraju da budu pravna, ona nikad nisu činjenične prirode. Primera radi, svakom postavljenom tužbenom zahtevu za osudu na činidbu (kondemnatorni zahtevi) u parničnom postupku prethodi zauzimanje stava suda o postojanju prava ili pravnog odnosa, iz kojeg tužilac izvodi svoj zahtev da od tuženog zahteva određenu činidbu, uzdržavanje ili trpljenje (primera radi, tužilac zahteva povraćaj stvari

svojskom tužbom, a postavi se pitanje da li je tužilac uopšte vlasnik). To pitanje je redovno u nadležnosti postupajućeg suda, ali on o njemu odlučuje presudom samo pod uslovom da je to istaknuto u vidu posebnog zahteva u postupku.

202. PREKLUZIJA

Prekluzija označava potpuni gubitak prava usled nevršenja u zakonskom roku. Slična je zastarelosti po tome što se javlja kao posledica nevršenja prava u roku koji je propisan zakonom. Nakon isteka prekluzivnog roka pravo prestaje u celini, dok se u slučaju zastarelosti gubi samo pravo na zahtev da se ispunjenje obaveza prinudno izvrši. Primera radi, prema Zakonu o obligacionim odnosima potraživanja zastarevaju za deset godina, ako zakonom nije određen neki drugi rok zastarelosti. Nakon proteka tog roka obaveza dužnika postaje prirodna obligacija (ne postoji sankcija za izvršenje takve obaveze). Sa druge strane, nakon isteka prekluzivnog roka za izjavljivanje žalbe od petnaest dana, pravo na žalbu se gubi u potpunosti (ipak, nekada zakon dopušta povratak u pređašnje stanje, to jest mogućnost da se radnja preduzme i posle isteka roka, ako ovlašćeni subjekt to nije mogao da učini blagovremeno iz opravdanih razloga).

203. PREKORAČENJE KRAJNJE NUŽDE

Prekoračenje krajnje nužde koje je zakonski relevantno postoji onda kada je opasnost otklonjena povredom dobra veće vrednosti od vrednosti dobra od kojeg se otklanjala opasnost. Prekoračenje će postojati i onda kada se s ciljem otklanjanja opasnosti moglo povrediti dobro manje vrednosti ili je povreda određenog dobra mogla biti manjeg intenziteta. U tom slučaju, krivično delo postoji, ali zakon propisuje fakultativni osnov za ublažavanje kazne, a ukoliko je prekoračenje učinjeno pod naročito olakšavajućim okolnostima, učinilac se može osloboditi od kazne.

204. PREKORAČENJE NUŽNE ODBRANE

Prekoračenje granica nužne odbrane postoji onda kada su ostvareni svi uslovi odbrane i napada, osim onoga koji zahteva da je odbrana bila neophodno potrebna. Prekoračenje granica nužne odbrane predstavlja fakultativni osnov za ublažavanje kazne, a ukoliko je prekoračenje izvršeno

usled jake prepasti ili razdraženosti izazvane napadom, prekoračenje granica nužne odbrane može voditi oslobođenju od kazne.

205. PREKRŠAJ

Prekršaj predstavlja protivpravno delo koje je zakonom ili drugim propisom nadležnog organa određeno kao prekršaj i za koje je propisana prekršajna sankcija.

206. PREKRŠAJNA PRIJAVA

Prekršajna prijava predstavlja pandan krivičnoj prijavi u prekršajnom postupku (videti: Krivična prijava).

207. PREKRŠAJNE SANKCIJE

U prekršajne sankcije spadaju: kazne, kazneni poeni, opomena, zaštitne mere i vaspitne mere. Za prekršaj se mogu propisati kazna zatvora, novčana kazna i rad u javnom interesu. Za prekršaje protiv bezbednosti saobraćaja na putevima zakonom se mogu propisati kazneni poeni. Umesto novčane kazne, za prekršaj se može izreći opomena ako postoje okolnosti koje u znatnoj meri umanjuju odgovornost učinioaca, tako da se može očekivati da će se ubuduće kloniti vršenja prekršaja i bez izricanja kazne. Zaštitne mere jesu: oduzimanje predmeta; zabrana vršenja određenih delatnosti; zabrana pravnom licu da vrši određene delatnosti; zabrana odgovornom licu da vrši određene poslove; zabrana upravljanja motornim vozilom; obavezno lečenje zavisnika od alkohola i psihoaktivnih supstanci; obavezno psihijatrijsko lečenje; zabrana pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja; zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama; javno objavljivanje presude; udaljenje stranca sa teritorije Republike Srbije; oduzimanje životinja i zabrana držanja životinja. Vaspitne mere spadaju u prekršajne sankcije prema maloletnicima. Maloletnicima se mogu izreći vaspitne mere upozorenja i usmeravanja; ukor i posebne obaveze i vaspitne mere pojačanog nadzora.

208. PREKRŠAJNI ORGANI

Prekršajni postupak u prvom stepenu vode prekršajni sudovi. Izuzetno, prvostepeni prekršajni postupak za prekršaje iz oblasti javnih nabavki

vodi Republička komisija za zaštitu prava u postupcima javnih nabavki. Prekršajni postupak po žalbama na odluke prekršajnih sudova i komisije vodi drugostepeni prekršajni sud. Drugostepeni prekršajni sud pregleda i prati rad sudova, pribavlja od sudova podatke i izveštaje potrebne za praćenje prekršajne prakse, primenu zakona i drugih propisa, praćenje i proučavanje društvenih odnosa i pojava i podatke o drugim pitanjima od interesa za ostvarivanje njihove funkcije.

209. PREKRŠAJNI POSTUPAK

Prekršajni postupak jeste postupak propisan zakonom, a cilj je sankcionisanje učinioca prekršaja.

210. PRESUDA

U građanskopravnom smislu, presuda označava sudsku odluku kojom se meritorno odlučuje o tužbenom zahtevu (videti: Deklaratorna presuda, Kondemnatorna presuda, Konstitutivna presuda). U krivičnompravnom smislu, presuda jeste sudska odluka kojom sud meritorno odlučuje o postojanju krivičnog dela i krivičnoj sankciji (videti: Odbijajuća presuda, Oslobađajuća presuda, Osuđujuća presuda). U upravnom sporu, to je odluka kojom Upravni sud odlučuje o zakonitosti upravnog akta ili s njim izjednačenog drugog rešavajućeg pojedinačnog pravnog akta (protiv koga nije predviđena neka druga sudska zaštita), odnosno pitanje opravdanosti upravnog ćutanja u konkretnom slučaju (videti: Upravni spor).

211. PRESUDA NA OSNOVU ODRICANJA

Presuda na osnovu odricanja predstavlja izraz načela disponiranja tužbenim zahtevom u parničnom postupku. Sud će naime, ako se tužilac do zaključenja glavne rasprave odrekne tužbenog zahteva, bez daljeg raspravljanja da donese presudu kojom odbija tužbeni zahtev (presuda na osnovu odricanja).

212. PRESUDA NA OSNOVU PRIZNANJA

U situaciji kada tuženi do zaključenja glavne rasprave prizna tužbeni zahtev, sud će bez daljeg raspravljanja da donese presudu kojom usvaja tužbeni zahtev (presuda na osnovu priznanja). Prilikom donošenja te presu-

de, sud se ne upušta u pitanje osnovanosti tužbenog zahteva, niti ispituje tačnosti premisa iz kojih se izvodi odluka. Presuda po osnovu priznanja može se pobijati samo zbog bitne povrede odredaba parničnog postupka, ili zato što je izjava o priznanju data u zabludi ili pod uticajem prinude ili prevare.

213. PRESUDA ZBOG IZOSTANKA

U slučaju kad tuženi, kome tužba nije dostavljena na odgovor, već mu je tužba dostavljena zajedno sa pozivom na ročište, ne dođe na pripremno ročište ili na prvo ročište za glavnu raspravu ako pripremno ročište nije održano, ili ako dođe na ta ročišta, ali neće da se upusti u raspravljanje, a ne ospori tužbeni zahtev, sud će da donese presudu kojom se usvaja tužbeni zahtev (presuda zbog izostanka) ako: 1) tuženi jeste uredno pozvan; 2) tuženi nije podneskom osporio tužbeni zahtev; 3) osnovanost tužbenog zahteva proizlazi iz činjenica navedenih u tužbi; 4) činjenice na kojima se zasniva tužbeni zahtev nisu u suprotnosti sa dokazima koje je sâm tužilac podneo ili sa činjenicama koje su opštepoznate; 5) ne postoje opštepoznate okolnosti zbog kojih tuženi nije mogao da dođe na ročište.

214. PRETPOSTAVKA NEVINOSTI

Ustav Republike Srbije, saglasno opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, propisuje da se svako smatra nevinim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda. Nema dakle krivice na strani učinioca dok se to ne dokaže i utvrdi u krivičnom postupku na osnovu izvedenih dokaza i slobodnog sudijskog uverenja. Usled toga što mediji krše pretpostavku nevinosti može se prouzrokovati nematerijalna šteta licu čija je pretpostavka nevinosti povređena. Zakon o javnom informisanju i medijima propisuje da se u cilju zaštite ljudskog dostojanstva, kao i nezavisnosti, ugleda i nepristrasnosti suda ili drugog nadležnog organa, niko u mediju ne sme označiti učiniocem kažnjivog dela, odnosno ne sme se oglasiti krivim ili odgovornim pre pravnosnažnosti odluke suda.

215. PRIGOVOR

U parničnom postupku, prigovori tuženog jesu činjenične tvrdnje kojima nastoji da spreči usvajanje tužbenog zahteva tužioca. Razlikuju se prigo-

vori koji ukidaju tužbeni zahtev (činjenice za koje tuženi tvrdi da su ugali-se pravo tužioca), prigovori koji sprečavaju tužbeni zahtev (činjenice koje su sprečile da pravo tužioca nastane, npr. nedostatak poslovne sposobnosti za zaključenje ugovora, mane volje itd.) i prigovori kojima tuženi ne negira postojanje materijalnog prava tužioca, ali ističe druge činjenice kojima tvrdi da je ovlašćen da uskrati odgovarajuće ponašanje prema tužiocu (prigovor prebijanja, zastarelosti i prigovor neispunjenja obaveze druge strane). U izvršnom postupku, prigovor, pored žalbe, spada u pravne lekove. Prigovor se podnosi protiv rešenja donetog o predlogu za izvršenje na osnovu verodostojne isprave, protiv drugih rešenja prvostepenog suda ili javnog izvršitelja određenih ovim zakonom, i kao prigovor trećeg lica. Prigovor trećeg lica podnosi lice koje tvrdi da na predmetu izvršenja ima neko pravo koje sprečava izvršenje i može javnom izvršitelju podneti prigovor kojim zahteva da se izvršenje utvrdi nedozvoljenim na tom predmetu. Prigovor, takođe, jeste i jedan od pravnih lekova u krivičnom postupku (oštećeni ima pravo da podnese prigovor protiv odluke javnog tužioca da ne preduzme ili da odustane od krivičnog gonjenja; osumnjičeni i njegov branilac mogu odmah po saznanju, a najkasnije do završetka istrage, podneti prigovor neposredno višem javnom tužiocu zbog odugovlačenja postupka i drugih nepravilnosti u toku istrage).

216. PRIJAVA PRIVREDNOG PRESTUPA

Prijava za privredni prestup predstavlja inicijalnu radnju u postupku po privrednom prestupu i ta radnja treba da sadrži činjenice i dokaze koji ukazuju na to da privredni prestup jeste izvršen. Prijava za privredni prestup podnosi se nadležnom javnom tužiocu pismeno ili usmeno. Ako javni tužilac smatra da prijava ne pruža dovoljno osnova da može odlučiti da li će pokrenuti postupak za privredni prestup, ili ako je javni tužilac saznao samo to da je izvršen privredni prestup, može od nadležnog organa inspekcije zahtevati da prikupi potrebna obaveštenja i da preduzme druge mere radi otkrivanja učinioca privrednog prestupa i obezbeđenja dokaza.

217. PRIPREMNO ROČIŠTE

Prvostepeni *parnični* postupak podeljen je na dve posebne celine. Podstadijum pripremanja glavne rasprave sastoji se od četiri posebna dela: prethodno ispitivanje tužbe, dostavljanje tužbe tuženom na odgovor, održavanje pripremnog ročišta i zakazivanje glavne rasprave. Ciljevi u tom podstadijumu jesu da se utvrdi postojanje procesnih pretpostavki za vođenje po-

stupka, da se tužena strana izjasni o zahtevu tužbe, te da se razdvoji bitno od nebitnog, sporno od nespornog a sve u cilju da se naredni podstadijum prvostepenog postupka – glavna rasprava okonča brže i efikasnije. Pod pretnjom prekluzije činjenična i dokazna građa se mora izneti do zaključenja pripremnog ročišta. U *krivičnom* postupku se na pripremnom ročištu stranke izjašnjavaju o predmetu optužbe, obrazlažu se dokazi koji će biti izvedeni na glavnom pretresu i predlažu novi dokazi, utvrđuju se činjenična i pravna pitanja koja će biti predmet raspravljanja na glavnom pretresu, odlučuje se o sporazumu o priznanju krivičnog dela, o pritvoru i o obustavi krivičnog postupka, kao i o drugim pitanjima za koja sud oceni da su od značaja za održavanje glavnog pretresa.

218. PRIVATNA ISPRAVA (VIDETI: ISPRAVE)

219. PRIVREDNI PRESTUP

Privredni prestup jeste društveno štetna povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja je prouzrokovala ili je mogla prouzrokovati teže posledice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup. Nije privredni prestup ona povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja, iako sadrži obeležja privrednog prestupa određena propisom, predstavlja neznatnu društvenu štetnost zbog malog značaja i zbog neznatnosti ili odsutnosti štetnih posledica.

220. PRIVREDNI SUD

Prema Zakonu o uređenju sudova, Privredni sud predstavlja specijalizovanu vrstu suda te u prvom stepenu sudi: 1) u sporovima između domaćih i stranih privrednih društava, preduzeća, zadruga i preduzetnika i njihovih asocijacija (privredni subjekti), u sporovima koji nastanu između privrednih subjekata i drugih pravnih lica u obavljanju delatnosti privrednih subjekata, kao i kad je u navedenim sporovima jedna od stranaka fizičko lice ako je sa strankom u odnosu materijalnog suparničarstva; 2) u sporovima o autorskim i srodnim pravima i zaštiti i upotrebi pronalazaka, industrijskog dizajna, modela, uzoraka, žigova, oznaka geografskog porekla, topografije integrisanih kola, odnosno topografije poluprovodničkih proizvoda i oplemenjivača biljnih sorti koji nastanu između privrednih subjekata; u sporovima povodom izvršenja i obezbeđenja iz nadležnosti privrednih

sudova; 3) u sporovima koji proizlaze iz primene Zakona o privrednim društvima ili primene drugih propisa o organizaciji i statusu privrednih subjekata, kao i u sporovima o primeni propisa o privatizaciji i hartijama od vrednosti; 4) u sporovima o stranim ulaganjima; o brodovima i vazduhoplovima, plovidbi na moru i unutrašnjim vodama i sporovima u kojima se primenjuju plovidbeno i vazduhoplovno pravo, izuzev sporova o prevozu putnika; o zaštiti firme; povodom upisa u sudski registar; povodom reorganizacije, sudske i dobrovoljne likvidacije i stečaja osim sporova za utvrđenje postojanja zasnivanja i prestanka radnog odnosa koji su pokrenuti pre otvaranja stečaja. Privredni sud u prvom stepenu odlučuje o privrednim prestupima i s tim u vezi o prestanku zaštitne mere ili pravne posledice osude. Privredni sud pruža međunarodnu pravnu pomoć za pitanja iz svoje nadležnosti i vrši i druge poslove određene zakonom (videti: Nadležnost privrednih sudova).

221. PRIVREDNO PRAVO

Privredno pravo predstavlja granu građanskog prava koja izučava subjektivitet privrednih društava i obligacionopravne poslove u koje ta privredna društva stupaju prilikom vođenja svoje poslovne delatnosti.

222. PRIVREDNOPRESTUPNE SANKCIJE

Za privredne prestupe se može izreći samo novčana kazna, uslovna osuda ili zaštitna mera. Najmanja mera novčane kazne koja se može propisati za pravno lice jeste 10.000 dinara, a najveća 3.000.000 dinara. Visina novčane kazne za pravno lice može se propisati i u srazmeri sa visinom učinjene štete, neizvršene obaveze ili vrednosti robe ili druge stvari koja je predmet privrednog prestupa, u kom slučaju najveća mera novčane kazne može biti do dvadesetostrukog iznosa učinjene štete, neizvršene obaveze ili vrednosti robe ili druge stvari koja je predmet privrednog prestupa. Uslovnom osudom sud može utvrditi pravnom licu kaznu do 20.000 dinara, a odgovornom licu do 4.000 dinara, s tim da se ona neće izvršiti ako osuđeni za vreme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne ni duže od dve godine (vreme proveravanja), ne učini nov privredni prestup, odnosno ako odgovorno lice ne učini krivično delo koje ima i obeležja privrednog prestupa. Za privredne prestupe mogu se izreći zaštitne mere i to: javno objavljivanje presude, oduzimanje predmeta, zabrana pravnom licu da se bavi određenom privrednom de-

latnošću i zabrana odgovornom licu da vrši određene dužnosti (videti: Privredni prestup).

223. PRODUŽENJE RODITELJSKOG PRAVA

Roditeljsko pravo se može produžiti i posle punoletstva deteta ako je dete zbog bolesti ili smetnji u psihofizičkom razvoju nesposobno da se samo stara o sebi i zaštiti svojih prava i interesa, ili ako svojim postupcima ugrožava svoja prava i interese. Odluku o produženju roditeljskog prava donosi Osnovni sud u vanparničnom postupku. Dete u postupku za produženje roditeljskog prava zastupa poseban staralac koga određuje sud ili organ starateljstva. Pravnosnažna sudska odluka o produženju roditeljskog prava se upisuje u matičnu knjigu rođenih, odnosno u javni registar prava na nepokretnosti, ako dete ima nepokretnosti.

224. PROCESNO PRAVO (VIDETI: MATERIJALNO PRAVO)

225. PROGLAŠENJE NESTALOG LICA ZA UMRLO

U vanparničnom postupku sud odlučuje o proglašenju nestalog lica za umrlo i utvrđuje smrt lica za koje o činjenici smrti nema dokaza predviđenih zakonom. Za umrlo lice može se oglasiti lice: a) o čijem životu za poslednjih pet godina nije bilo nikakvih vesti, a od čijeg je rođenja proteklo sedamdeset godina; b) o čijem životu za poslednjih pet godina nije bilo nikakvih vesti, a okolnosti pod kojima je nestalo čine verovatnim da više nije u životu; c) koje je nestalo u brodolomu, saobraćajnoj nesreći, požaru, poplavi, zemljotresu ili u kakvoj drugoj neposrednoj smrtnoj opasnosti, a o čijem životu nije bilo nikakvih vesti za šest meseci od dana prestanka opasnosti; d) koje je nestalo u toku rata u vezi sa ratnim događajima, a o čijem životu nije bilo nikakvih vesti za godinu dana od dana prestanka neprijateljstva. Predlog za proglašenje nestalog lica za umrlo može podneti svako lice koje za to ima neposredni pravni interes, kao i javni tužilac. Nestalo lice se rešenjem proglašava za umrlo. Po nastupanju pravnosnažnosti, rešenje se dostavlja matičaru radi upisa u matičnu knjigu umrlih, sudu nadležnom za vođenje ostavinskog postupka, organu starateljstva i organu koji vodi zemljišnu ili drugu javnu knjigu o evidenciji nepokretnosti.

226. PROTERIVANJE STRANCA IZ ZEMLJE

Proterivanje spada u vrstu mere bezbednosti koja se izriče strancu koji je učinio krivično delo na teritoriji Republike Srbije za vreme od jedne do deset godina. Prilikom ocene da li će izreći meru proterivanja sud uzima u obzir prirodu i težinu učinjenog krivičnog dela, pobude zbog kojih je krivično delo učinjeno, način izvršenja krivičnog dela i druge okolnosti koje ukazuju na nepoželjnost daljeg boravka stranca u Srbiji. Mera proterivanja se ne može izreći učiniocu koji uživa zaštitu u skladu sa ratifikovanim međunarodnim ugovorima.

227. PROTIVIZVRŠENJE

Zaključenjem izvršnog postupka prinudno je ostvareno potraživanje, ali se, kasnije može ispostaviti da nije bilo (u potpunosti) osnova za to. Tada nastaje zahtev izvršnog dužnika ili trećeg lica kao imaoca izlučnog zahteva da mu izvršni poverilac vrati ono što je neosnovanim izvršenjem dobio, što nije ništa drugo nego zahtev i neosnovanog obogaćenja. Predlog za protivizvršenje podnosi se ako je izvršna isprava pravnosnažno ili konačno ukinuta, preinačena, poništena, stavljena van snage ili je na drugi način utvrđeno da nema dejstvo; u toku izvršnog postupka izvršni dužnik dobrovoljno namirio potraživanje izvršnog poverioca mimo suda tako da je izvršni poverilac dvostruko namiren; rešenje o izvršenju ukinuto ili preinačeno tako da je predlog za izvršenje odbačen ili odbijen; pravnosnažnom sudskom odlukom utvrđena nedozvoljenost izvršenja; izvršni poverilac primio više od svog potraživanja ili ako pri izvršenju na zaradi i drugim stalnim novčanim primanjima nisu poštovane odredbe o ograničenju izvršenja.

228. PROTIVTUŽBA

U parničnom postupku se teži uspostavljanju simetrične pozicije parničnih strana. U tom smislu, po pravilu, što može tužilac, može i tuženi. Podnošenjem protivtužbe tužena strana menja svoju procesnu poziciju i u granicama zahteva protivtužbe sama stiče svojstvo tužilačke strane. Protivtužba nije dozvoljena ako je za odlučivanje po protivtužbi nadležan viši sud ili sud druge vrste. Po pravilu, podnošenjem protivtužbe dolazi do spajanja postupaka po tužbi i protivtužbi. O oba zahteva odlučuje se istom presudom ako se ti zahtevi međusobno isključuju.

229. PUNOMOĆNIK

Punomoćnik je punoletno i poslovno sposobno lice koje u ime i za račun vlastodavca može preduzimati pravne radnje po osnovu datog punomoćja, prema obimu ovlašćenja i krugu poslova na koje glasi.

230. RADNO PRAVO

Radno pravo predstavlja skup pravnih propisa koji uređuju nastanak, sadržinu i prestanak radnog odnosa. Radnim zakonodavstvom su propisana prava i obaveze poslodavca, odnosno zaposlenog, vrste radnog odnosa prema dužini trajanja, probni rad, vrste radnog vremena, odmora i odsustava, pitanja zarade, naknade zarade i drugih primanja kao i svih drugih pitanja koja su u vezi sa radom.

231. RASPRAVLJANJE ZAOSTAVŠTINE

Vanparnični postupak u kojem sud utvrđuje ko su naslednici umrlog, koja imovina sačinjava njegovu zaostavštinu i koja prava iz zaostavštine pripadaju naslednicima, legatarima i drugim licima. Postupak se pokreće po službenoj dužnosti čim sud sazna da je neko lice umrlo ili da je proglašeno za umrlo. Postupak raspravljanja zaostavštine spada u vrstu postupaka čije sprovođenje može biti povereno javnom beležniku.

232. RAZVOD BRAKA

Razvod braka jeste pravni način prestanka punovažnog braka za života bračnih drugova, na osnovu odluke suda iz uzroka i na način određen zakonom. Supružnici mogu da zatraže razvod braka ako su bračni odnosi ozbiljno i trajno poremećeni, ili se objektivno ne može ostvariti zajednica života. Inicijalni akt kojim se pokreće brakorazvodna parnica može imati dva oblika: tužbeni i oblik predloga za sporazumni razvod braka.

Predlog za sporazumni razvod braka mora biti u pisanoj formi i mora sadržati pisani sporazum o zajedničkom ili samostalnom vršenju roditeljskog prava (o čuvanju, vaspitanju i izdržavanju zajedničke dece, kao i o načinu održavanja ličnih odnosa sa njima) i sporazum o deobi zajedničke imovine. Ako roditelji nisu sačinili sporazum o vršenju roditeljskog prava ili ako sud oceni da takav sporazum nije u najboljen interesu deteta, odluku o tome kome se poverava dete, o načinu održavanja kontakta sa drugim roditeljem i o visini izdržavanja donosi sud.

233. REALNI STICAJ KRIVIČNIH DELA (VIDETI: STICAJ KRIVIČNIH DELA)

234. REGISTAR PRIVREDNIH DRUŠTAVA

Privredni subjekti registruju se u registru koji je propisan zakonom. U Republici Srbiji tu dužnost obavlja Agencija za privredne registre. U registar privrednih subjekata registruju se obavezno sva privredna društva, preduzetnici, zadruge i drugi subjekti određeni posebnim zakonom. U registru se registruju i ogranci i predstavništva. Radi sigurnosti pravnog prometa, registruju se sve činjenice čije je saznavanje relevantno za stupanje subjekta upisa u pravni promet i to su: poslovno ime, sedište, datum i vreme osnivanja, datum i vreme promena, matični broj, poresko-identifikacioni broj, pravna forma, šifra i opis pretežne delatnosti, brojevi računa u bankama, podaci za identifikaciju osnivača, direktora i/ili zastupnika društva, osnovni kapital i drugo.

235. RELATIVNA PRAVA

Relativna (obligaciona) prava, koja se još nazivaju potraživanja, odlikuju se time što deluju prema tačno određenom licu, odnosno strani (*inter partes*), a to znači da je konkretno određen ne samo njihov aktivni subjekt, imalac prava (koji se ovde zove poverilac), već i obavezno lice, pasivni subjekt (dužnik). Ponašanje na koje je dužnik obavezan može po svojoj sadržini biti različito i glasiti na: neko davanje, to jest na predaju stvari; na isplatu sume novca; činjenje ili nečinjenje.

236. REPUBLIČKI JAVNI TUŽILAC

Republički javni tužilac predstavlja tužilaštvo i rukovodi njegovim radom. Javni tužilac odgovara za rad javnog tužilaštva i za svoj rad republičkom javnom tužiocu i Narodnoj skupštini, a niži javni tužilac i neposredno višem javnom tužiocu. Zamenici javnog tužioca odgovaraju za svoj rad javnom tužiocu. Republičkog javnog tužioca, na predlog Vlade Srbije, po pribavljenom mišljenju nadležnog odbora Narodne skupštine, bira Narodna skupština. Mandat republičkog javnog tužioca i javnog tužioca jeste šest godina, dok mandat zamenika tužioca traje tri godine i mogu biti ponovo izabrani.

237. REŠENJE

Rešenje jeste vrsta odluke suda ili drugog ovlašćenog organa. U krivič-nopravnom smislu, najčešće odluka kojom se rukovodi i upravlja postupkom (međutim, rešenjem se može i obustaviti krivični postupak usled obustave). U parničnom postupku, takođe, uglavnom predstavlja odluku kojom se upravlja postupkom, izuzev kada se radi o parnicama zbog smetanja poseda, kada se rešenjem meritorno odlučuje. U vanparničnom postupku označava osnovni oblik odluke. U upravnom postupku rešenje predstavlja upravni akt u kome je sadržana odluka o glavnoj (upravnoj) stvari kojim se odlučuje da li određenom pravnom subjektu u datom slučaju pripada izvesno pravo (i u kom obimu), odnosno da li mu sleduje obaveza predviđena propisima (i u kom obimu).

238. REŠENJE O IZVRŠENJU

Rešenje o izvršenju predstavlja rešenje suda kojim se usvaja predlog za izvršenje na osnovu izvršne isprave i određuje se izvršenje potraživanja. Na taj način nastaje osnov za sprovođenje izvršenja. Rešenje o izvršenju sadrži oznaku suda, stranaka s identifikacionim podacima, izvršne isprave, potraživanje, označenje javnog izvršitelja ukoliko je on nadležan za sprovođenje izvršenja, kao i pouku o pravnom leku. Uobičajeno je da se ono donosi tako što se otisne štambilj na primerak predloga za izvršenje.

239. REVIZIJA

Revizija u *parničnom* postupku predstavlja vanredni pravni lek koji je dopušten protiv pravnosnažnih drugostepenih presuda. Revizija je dopuštena ako je prethodno bila izjavljena žalba o kojoj je drugostepeni sud odlučio presudom. Ulaganje revizije ne zadržava izvršenje kondemnatorne presude protiv koje je izjavljena. Revizija je uvek dozvoljena ako je to posebnim zakonom propisano, ako je drugostepeni sud preinačio presudu i odlučio o zahtevima stranaka; ako je drugostepeni sud usvojio žalbu, ukinuo presudu i odlučio o zahtevima stranaka. Revizija nije dozvoljena u imovinskopравnim sporovima ako vrednost predmeta spora pobijenog dela ne prelazi dinarsku protivvrednost od 40.000 evra po srednjem kursu Narodne banke Srbije na dan podnošenja tužbe. Revizija je izuzetno dozvoljena zbog pogrešne primene materijalnog prava i protiv drugostepene presude koja ne bi mogla da se pobija revizijom, ako je po oceni Vrhovnog kasacionog suda potrebno da se razmotre pravna pitanja od opšteg interesa ili pravna pita-

nja u interesu ravnopravnosti građana, radi ujednačavanja sudske prakse, kao i ako je potrebno novo tumačenje prava (posebna revizija).

240. ROČIŠTE

U parničnom postupku, ročište je vreme u kome na određenom mestu sud i stranke treba da preuzmu određene parnične radnje. Smatra se da je ročište održano i kad pozvani učesnici nisu došli, te nije mogla da se preduzme planirana delatnost. Delatnost koja se preduzima na ročištu je različita, te su različite i vrste ročišta. Postoje: pripremno ročište, ročište za glavnu raspravu, ročište za izvođenje dokaza i druga ročišta. Pandan ročištu u krivičnom postupku predstavlja pretres.

241. SAIZVRŠILAŠTVO

Saizvršilaštvo postoji kada više lica učestvovanjem u radnji izvršenja sa umišljajem, ili iz nehata, zajednički izvrše krivično delo ili kada, ostvarujući zajedničku odluku drugom radnjom sa umišljajem, bitno doprinesu izvršenju krivičnog dela.

242. SASLUŠANJE OKRIVLJENOG

Saslušanje okrivljenog se sadržinski sastoji u davanju izjave okrivljenog u odnosu na krivično delo za koje se tereti, ili u njegovom uzdržavanju od davanja izjave, ukoliko se okrivljeni brani ćutanjem, nakon što je upoznat sa svojim pravima i dužnostima u krivičnom postupku, te mu je data mogućnost da iskazuje.

243. SASLUŠANJE STRANAKA

Saslušanje stranaka predstavlja dokazno sredstvo u parničnom postupku, gde stranke daju izjavu o onome što znaju u vezi sa postojanjem činjenica koje su predmet dokazivanja. Takav dokaz se može izvesti kada nema drugih dokaza, ili kad, i pored izvedenih dokaza, sud nađe da je to potrebno za utvrđivanje bitnih činjenica. Dokaz se izvodi na ročištu glavne rasprave.

244. SAUČESNIŠTVO

U saučesništvo spadaju svi oblici zajedničkog preduzimanja radnje više lica kojom se doprinosi izvršenju krivičnog dela. Predstavlja sticaj više lica u jednom krivičnom delu. Pored objektivne veze koja se sastoji u zajed-

ničkom ostvarenju bitnih elemenata krivičnog dela, između više lica mora postojati i subjektivna veza koja se ogleda u svesti o zajedničkom delovanju (videti: Podstrekavanje, Pomaganje, Saizvršilaštvo).

245. SEDIŠTE

Sedište privrednog društva jeste bitan element individualizacije u pravnom prometu. Svako privredno društvo mora imati svoje sedište koje se utvrđuje u konstitutivnom aktu i koje je registrovano kod Agencije za privredne registre. Značaj sedišta je višestruk, pre svega za ispunjavanje fiskalnih obaveza, za određivanje mesne nadležnosti registra, određivanje mesne nadležnosti sudskih i upravnih organa u kojem učestvuje privredno društvo i tako dalje.

246. SLUŽBENOSTI

Službenosti su stvarna prava čiji je titular ovlašćen da u izvesnoj meri iskoristi tuđu stvar, ili da zahteva od njenog svakodobnog vlasnika da je na neki način ne upotrebljava. Službenosti su dakle stvarna prava na tuđoj stvari koja se naziva poslužnim dobrom. U zavisnosti od toga da li su ustanovljene u korist svakodobnog vlasnika jedne nepokretnosti ili u korist određenog lica, službenosti se dele na stvarne i lične.

247. SLUŽBENA LICA

Krivični zakonik određuje koja se lica smatraju službenim licem: 1) lice koje u državnom organu vrši službene dužnosti; 2) izabrano, imenovano ili postavljeno lice u državnom organu, organu lokalne samouprave, ili lice koje stalno ili povremeno vrši službene dužnosti ili službene funkcije u tim organima; 3) javni beležnik, javni izvršitelj i arbitar, kao i lice u ustanovi, preduzeću ili drugom subjektu, kojem je povereno vršenje javnih ovlašćenja, koje odlučuje o pravima, obavezama ili interesima fizičkih ili pravnih lica ili o javnom interesu; 4) službenim licem smatra se i lice kojem je faktički povereno vršenje pojedinih službenih dužnosti ili poslova; 5) vojno lice.

248. SPOR

Spor je situacija u kojoj jedna strana smatra da joj pripada neko subjektivno pravo ili da joj je neko subjektivno pravo povređeno, dok druga strana poriče postojanje tog prava ili osporava svoju dužnost na odgovarajuće ponašanje.

249. STARATELJ

Staratelj jeste lice koje postavlja organ starateljstva da se ono neposredno brine o ličnosti, pravima i interesima lica (štićenika), da ga zastupa, pribavlja sredstva za izdržavanje, upravlja i raspolaže imovinom maloletnog lica ili lica koje je lišeno poslovne sposobnosti, na primer, zbog mentalne bolesti, duševne zaostalosti, bolesti zavisnosti i slično.

250. STATUT PRAVNOG LICA

Statut pravnog lica predstavlja pravni akt kojim se uređuju upravljanje društvom i druga pitanja od značaja u skladu sa zakonom. Od vrsta privrednih društava jedino akcionarsko društvo poseduje statut, ostale forme imaju osnivački akt.

251. STEČAJ

Stečaj označava institut kolektivnog namirenja poverilaca generalnim izvršenjem na imovini stečajnog dužnika, čime stečajni dužnik prestaje da postoji kao pravni subjekt (ako nije uspeo postupak reorganizacije i prihvaćen plan reorganizacije). Sprovodi se bankrotstvom ili reorganizacijom. Pod bankrotstvom se podrazumeva namirenje poverilaca iz vrednosti celokupne imovine stečajnog dužnika, odnosno stečajnog dužnika kao pravnog lica. Pod reorganizacijom se podrazumeva namirenje poverilaca prema usvojenom planu reorganizacije i to redefinisanjem dužničko-poverilačkih odnosa, statusnim promenama dužnika ili na drugi način koji je predviđen planom reorganizacije. Cilj stečaja jeste najpovoljnije kolektivno namirenje stečajnih poverilaca ostvarivanjem najveće moguće vrednosti stečajnog dužnika, odnosno njegove imovine.

252. STEČAJNI SUDIJA

Stečajni sudija jeste jedan od organa stečajnog postupka pored stečajnog upravnika, skupštine poverilaca i odbora poverilaca. Stečajni sudija 1) odlučuje o pokretanju prethodnog stečajnog postupka; 2) utvrđuje postojanje stečajnog razloga i odlučuje o otvaranju stečajnog postupka; 3) imenuje i razrešava stečajnog upravnika; 4) odobrava troškove stečajnog postupka i obaveze stečajne mase pre njihove isplate; 5) određuje iznos preliminarne i konačne naknade troškova i nagrade stečajnog upravnika; 6) odlučuje o primedbama na radnje stečajnog upravnika; 7) razmatra predlog plana reorganizacije i održava ročište za razmatranje

predloga plana reorganizacije ili odbacuje predlog plana reorganizacije; 8) potvrđuje usvajanje plana reorganizacije ili konstatuje da plan reorganizacije nije usvojen; 9) donosi rešenje o glavnoj deobi stečajne mase; 10) donosi druge odluke i preuzima druge radnje određene zakonom.

253. STEČAJNI UPRAVNIK

Stečajni upravnik je organ stečajnog postupka koji vodi poslove i zastupa stečajnog dužnika u toku stečajnog postupka. Stečajni upravnik ima legitimaciju koju izdaje Agencija za licenciranje stečajnih upravnika, te poseduje status službenog lica. Imenuje ga stečajni sudija rešenjem o otvaranju stečajnog postupka.

254. STICAJ KRIVIČNIH DELA

Sticaj krivičnih dela postoji onda kada jedan učinilac jednom radnjom (idealni sticaj), ili sa više radnji (realni sticaj), učini više krivičnih dela za koja mu se istovremeno sudi. Naziv za te dve vrste sticaja potiče od toga što realni sticaj znači da u stvarnosti zaista (realno) postoji više potpunih krivičnih dela, dok idealni sticaj postoji samo kao predstava, kao ideja, jer u stvarnosti postoji samo jedna radnja kojom je ostvareno biće dva krivična dela ili više krivičnih dela. Idealni sticaj krivičnih dela će, primera radi, postojati kada izvršilac bacanjem bombe liši života jedno lice, a dva lica teško telesno povredi. Ukoliko izvršilac, na primer, izvrši silovanje, krađu i falsifikovanje isprave, ta krivična dela će se nalaziti u realnom sticaju (ta dela su izvršena preduzimanjem više radnji). Smisao i svrha postojanja sticaja, kao opšteg instituta, jeste u ustanovljavanju posebnih pravila koja važe za odmeravanje kazne za krivična dela izvršena u sticaju.

255. STRANKA U POSTUPKU

Stranka u postupku označava procesno sposobni subjekt koji u postupku (krivičnom, prekršajnom, po privrednim prestupima, parničnom, izvršnom, upravnom) vrši pripadajuću procesnu funkciju: u krivičnom postupku, ovlašćeni tužilac (javni tužilac, oštećeni kao tužilac i privatni tužilac) i okrivljeni; u prekršajnom postupku okrivljeni, oštećeni, ovlašćeni podnosilac zahteva; u postupku po privrednim prestupima, nadležni državni tužilac, okrivljeni, odgovorno lice pravnog lica; u parničnom postupku, tužilac i tuženi; u izvršnom postupku, izvršni poverilac i izvršni dužnik; u upravnom postupku stranke nemaju posebne nazive; u vanparničnom postupku učesnici (zajednički naziv za lica koja su involvirana u postupak).

256. STVAR

U građanskopravnom smislu, deo materijalne prirode koji se nalazi u ljudskoj vlasti i na kojem postoji pravo svojine ili neko drugo pravo. Pod telesnim stvarima u građanskom pravu podrazumevaju se materijalni delovi prirode koji zadovoljavaju dva uslova. Prvi je fizički i on se sastoji u tome da je taj deo materijalne prirode faktički ili virtuelno u ljudskoj vlasti. Drugi uslov je pravni i on se sastoji u tome da na delu materijalne prirode koji je u ljudskoj vlasti postoji pravo svojine ili neko drugo stvarno pravo.

257. STVARNA NADLEŽNOST SUDA

Pravilima o stvarnoj nadležnosti određuje se koji će sudovi prema svojoj vrsti, u okviru sudova iste vrste, i kog ranga biti nadležni da odlučuju kao sudovi prvog stepena. Kriterijumi po osnovu kojih se određuje stvarna nadležnost suda mogu biti različiti, a ponekad se i kombinuju. Mogu biti: vrsta predmeta spora, svojstvo subjekata, vrednost predmeta spora (videti: Nadležnost sudova Republike Srbije, Mesna nadležnost suda).

258. STVARNA PRAVA (VIDETI: GRAĐANSKO PRAVO)

259. STVARNA ZABLUDA

Zabluda u najširem smislu označava nepostojanje svesti, ili postojanje pogrešne svesti o nekim okolnostima. Krivični zakonik razlikuje dve vrste stvarne zablude: 1) zabludu o stvarnim obeležjima bića krivičnog dela i 2) zabludu o razlozima isključenja protivpravosti, to jest o osnovima koji isključuju postojanje krivičnog dela. I jedna i druga mogu isključiti postojanje krivice, a time i krivičnog dela. Stvarna zabluda nije otklonjiva ako učinilac nije bio dužan i nije mogao da izbegne zabludu u pogledu neke stvarne okolnosti koja predstavlja obeležje krivičnog dela ili u pogledu neke stvarne okolnosti koja bi, da je zaista postojala, činila delo dozvoljenim. Ako je učinilac bio u stvarnoj zabludi usled nehata, postojaće krivično delo učinjeno iz nehata, kad zakon takvo krivično delo predviđa.

260. SUBJEKTIVNO PRAVO

Ovlašćenje koje nosilac prava izvodi iz pravnog sistema, koje treba shvatiti kao korpus prava, odnosno ovlašćenja koja su zagantovana zakonima i drugim opštim aktima; s obzirom na objekat na koje je ovlašćenje usme-

reno postoje stvarna prava, obligaciona prava, intelektualna prava, lična prava, porodična prava i slična prava.

261. SUD

Sudovi su samostalni i nezavisni državni organi koji štite slobode i prava građana, zakonom utvrđena prava i interese pravnih subjekata i obezbeđuju ustavnost i zakonitost. Sudovi opšte nadležnosti jesu osnovni sudovi, viši sudovi, apelacioni sudovi i Vrhovni kasacioni sud. U sudove posebne nadležnosti se ubrajaju privredni sudovi, Privredni apelacioni sud, prekršajni sudovi, Prekršajni apelacioni sud i Upravni sud (videti: Nadležnost sudova Republike Srbije).

262. SUDIJA

Sudija je lice koje profesionalno vrši sudijsku funkciju. Nezavisan je u postupanju i donošenju odluke. Sudija sudi i presuđuje na osnovu ustava, zakona i drugih opštih akata, potvrđenih međunarodnih ugovora, opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava. Dužan je da u svakoj prilici održi poverenje u svoju nezavisnost i nepristrasnost. Sudija je dužan da nepristrasno vodi postupak po svojoj savesti, u skladu sa vlastitom procenom činjenica i tumačenjem prava, uz obezbeđenje pravičnog suđenja i poštovanje procesnih prava stranaka garantovanih ustavom, zakonom i međunarodnim aktima.

263. SUDIJA POROTNIK

Pored profesionalnih sudija u sastav sudskih veća ulaze i sudije porotnici koji predstavljaju građane koji učestvuju u suđenjima. Za sudiju porotnika može biti imenovan punoletni državljanin Republike Srbije koji je dostojan funkcije sudije porotnika. Sudija porotnik ne može biti član političke stranke, niti politički delovati na drugi način. Pri imenovanju sudije porotnika vodi se računa o polu, starosti, zanimanju i društvenom položaju kandidata, o znanju, stručnosti i sklonosti ka pojedinim vrstama sudskih stvari. Sudija porotnik imenuje se na pet godina i može biti ponovo imenovan.

264. SUDIJA ZA PREKRŠAJE

U prvostepenom prekršajnom postupku sudi i odlučuje sudija pojedinac. Drugostepeni prekršajni sud sudi i odlučuje u veću sastavljenom od troje sudija.

265. SUDIJA ZA PRETHODNI POSTUPAK

U krivičnom postupku, predstavlja organ odlučivanja u predistražnom i istražnom postupku. Nakon tih faza krivičnog postupka, njegove nadležnosti u većini slučajeva preuzima vanraspravno veće. Primera radi, sudija za prethodni postupak odlučuje o određivanju statusa zaštićenog svedoka rešenjem u toku istrage, a nakon potvrđivanja optužnice to čini veće; nadzor nad sumnjivim transakcijama u istrazi određuje sudija za prethodni postupak.

266. SUDIJSKI POMOĆNIK

Sudijski pomoćnik pomaže sudiji tako što za suđenje priprema predmete koje mu sudija dodeli, sačinjava zapisnik o sastancima, sednicama veća i odeljenja, pravi stručne izveštaje, analize i obaveštenja po nalogu sudije, u zapisniku konstatuje izjave stranaka, obrađuje pritužbe građana, izrađuje nacрте sudskih odluka, proučava pravna pitanja, sudsku praksu i pravnu literaturu, izrađuje nacрте pravnih shvatanja, usvojena pravna shvatanja priprema za objavljivanje i, samostalno ili uz nadzor i uputstva sudije, vrši poslove određene zakonom, Sudskim poslovníkom, godišnjim rasporedom poslova i aktom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta u sudu. Sudijski pomoćnici stiču sledeća zvanja: sudijski saradnik, viši sudijski saradnik i sudski savetnik. Zvanje sudijskog saradnika može steći lice koje ima položen pravosudni ispit, a zvanje višeg sudijskog saradnika lice koje posle položenog pravosudnog ispita ima najmanje dve godine radnog iskustva u pravnoj struci. Zvanje sudskog savetnika postoji u sudovima republičkog ranga, a može ga steći lice koje ispunjava uslove za sudiju višeg suda.

267. SUDSKA OPOMENA

Sudska opomena označava krivičnu sankciju vaspitnog karaktera iz grupe mera upozorenja, izriče se umesto kazne zatvora ili novčane kazne punoletnom i krivično odgovornom učiniocu manje društveno opasnog krivičnog dela, ukoliko se može očekivati da će i samo upozorenje dovoljno uticati na učinioca da više ne vrši krivična dela. Može se izreći za krivična dela za koja je zaprećena novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, a izuzetno i za krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora do tri godine.

268. SUDSKI UKOR

Sudski ukor jeste vrsta vaspitne mere, odnosno mere upozorenja i usmeravanja koja se izriče maloletnom učiniocu krivičnog dela prema kome nije potrebno preduzeti trajnije mere prevaspitavanja, a naročito ako je delo učinio iz nepromišljenosti ili lakomisenosti.

269. SUDSKA VLAST

Pored zakonodavne i izvršne, sudska vlast predstavlja jednu od tri grane državne vlasti. Prema preovlađujućem gledištu, osnovni zadatak suda jeste u tome da na pojedinačan, konkretan slučaj primeni opštu pravnu normu, odnosno da utvrdi da li je došlo do povrede ili ugrožavanja prava, ili da li je bilo protivpravnog ponašanja, te da sporne situacije reši, a protivpravno ponašanje sankcioniše, pod uslovima predviđenim opštom pravnom normom.

270. SUDSKI DEPOZIT

Pravilima postupka sa sudskim depozitom reguliše se predaja u sudski depozit novca, hartija od vrednosti i drugih isprava koje se mogu unovčiti, plemenitih metala, dragocenosti i drugih predmeta izrađenih od plemenitih metala, kada je to zakonom ili drugim propisom predviđeno. Osim odredaba Zakona o vanparničnom postupku, postupanja povodom prijema u depozit čuvanja i predaje predmeta depozita, u pravnotehničkom smislu bliže određuju norme Sudskog poslovnika. Pored sudskog, postoji i javnobeležnički depozit, koji je pravnim dejstvima izjednačen sa sudskim depozitom. Ako lice u čiju je korist predmet primljen u depozit, ili deponent koji je uredno pozvan da preuzme predmet ne podigne depozit u roku od tri godine od dana prijema urednog poziva, sud će rešenjem utvrditi da je predmet postao državna svojina.

271. SUDSKO PORAVNANJE

Sudsko poravnanje predstavlja ugovor stranaka u parnici, kojim se sporazumevaju o celom ili o delu tužbenog zahteva koji čini predmet spora. Stranke mogu pred sudom u toku celog postupka do njegovog pravnosnažnog okončanja da zaključe sudsko poravnanje. Sporazum stranaka o poravnanju unosi se u zapisnik. Poravnanje je zaključeno kad stranke

posle pročitano g zapisnika o poravnanju potpišu zapisnik. Strankama se izdaje overen prepis zapisnika u kome je sadržano poravnanje, koje ima isto dejstvo kao i sudska presuda. Sudsko poravnanje može da se pobija jedino tužbom.

272. SUKOB NADLEŽNOSTI

Sukob nadležnosti označava situaciju u kojoj dva suda (ili više sudova) ili dva upravna organa (ili više upravnih organa) smatraju da su nadležni za postupanje (pozitivni sukob nadležnosti) u jednoj pravnoj stvari, ili kada odbijaju da postupaju smatrajući da nisu nadležni za postupanje (negativni sukob nadležnosti). O sukobu sudske nadležnosti iste vrste odlučuje neposredno viši sud, dok o sukobu nadležnosti različite vrste odlučuje Vrhovni kasacioni sud. O sukobu nadležnosti u upravnim stvarima odlučuje posebno propisani organ, u određenom roku od dana kada stranke ili neki drugi organ podnesu predlog.

273. SUOČENJE

U krivičnom postupku, suočenje predstavlja dokaznu radnju u krivičnom postupku pomoću koje se utvrđuju činjenice koje su saznate na osnovu saslušanja okrivljenog ili ispitivanja svedoka, a koje protivreče jedna drugoj. Suočeni će biti postavljeni jedan prema drugom, a organ postupka će zahtevati da ponove svoje iskaze o svakoj spornoj okolnosti i da raspravljaju o istinitosti onoga što su kazali. U krivičnom postupku mogu se suočiti okrivljeni i svedok, okrivljeni i drugi okrivljeni ili svedok i svedok. U parničnom postupku svedoci mogu biti suočeni ukoliko se njihovi iskazi ne slažu u pogledu važnih činjenica.

274. SUPARNIČARSTVO

Suparničarstvo jeste procesni institut parničnog postupka koji podrazumeva da se u istoj stranačkoj ulozi (tužioca ili tuženog) nalazi više lica. Kada se više lica nalazi u procesnoj ulozi tužioca, onda se nazivaju aktivnim suparničarima, a kada su na strani tuženog, onda se nazivaju pasivnim suparničarima.

275. SUSVOJINA – SUVLASNIŠTVO

Susvojina ili suvlasništvo označava pravo svojine više lica na jednoj stvari, gde su njihovi suvlasnički udeli tačno određeni idealnim udelom, izražaje-

nim procentualno, razlomkom (najčešće) ili kvotom, bez određivanja realnog dela stvari koji pripada svakom od suvlasnika.

276. SVEDOK

U krivičnom postupku, svedok predstavlja lice za koje je verovatno da će dati obaveštenja o krivičnom delu, učiniocu ili o drugim činjenicama koje se utvrđuju u postupku. U parničnom smislu, svedok jeste lice koje je sposobno da pruži obaveštenja o činjenicama koje se dokazuju.

277. SVESNI NEHAT (VIDETI: NEHAT)

278. SVOJINA

U granicama zakona, pravo svojine je najšire pravo držanja, korišćenja i raspolaganja jednom stvari koje se može isticati prema svim licima (deluje *erga omnes*). Pravo svojine je, po svojoj strukturi, složeno pravo koje sačinjavaju tri komponente: ovlašćenje držanja, ovlašćenje korišćenja i ovlašćenje raspolaganja. Ovlašćenje držanja se sastoji u pravnoj mogućnosti da se ima faktička vlast na stvari (tj. da se stvar ima u državi). Ovlašćenje korišćenja se sastoji u pravnoj mogućnosti preduzimanja materijalnih akata prema stvari radi izvlačenja koristi iz nje, i može imati dva oblika: upotreba stvari i pribiranje plodova i drugih prihoda. Ovlašćenje raspolaganja se sastoji od prava na faktičko i pravno raspolaganje (videti: Stvarna prava).

279. SVRHA KAŽNJAVANJA

Svrha kažnjavanja se može definisati kao sprečavanje učinioaca da čini krivična dela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična dela, odnosno uticanje na druge da ne čine krivična dela, kao i u vidu izražavanja društvene osude za krivično delo, jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona.

280. TAPIJA

Tapija predstavlja javnu ispravu u tapijskom sistemu, koja stvara oborivu pretpostavku da lice označeno u njoj jeste vlasnik nepokretnosti. Predstavlja zamenu za upis prava svojine u zemljišne knjige na području gde one ne postoje. Tapijski sistem u Republici Srbiji je skoro potpuno potisnut u korist katastra nepokretnosti kao jedinstvene pravne i faktičke evidencije nepokretnosti u Srbiji.

281. TAPIJSKI SISTEM

Zastareli sistem evidencije nepokretnosti, koji je najpre zamenjen zemljišnoknjižnim sistemom i, docnije, katastarom nepokretnosti koji je danas aktuelni sistem evidencije nepokretnosti u Republici Srbiji.

282. TERET DOKAZIVANJA

Obaveza stranke u postupku jeste da dokaže činjenicu koja joj ide u prilog. Sud uzima u obzir dokaze bez obzira na to koja ih je od stranaka ponudila. Ali, ako neka odlučna činjenica ostane nedokazana, sud mora rešiti spor primenom pravila o teretu dokazivanja. Dalje, to znači da se u svakom trenutku mora znati na koju stranku pada teret dokazivanja pojedine činjenice. Primera radi, u *krivičnom* postupku teret dokazivanja da je krivično delo učinjeno snosi javni tužilac, koji je samo jedna strana u krivičnom postupku naspram okrivljenog, dok o krivici odlučuje sud. U parničnom postupku, tužilac mora dokazati osnovanost postavljenog tužbenog zahteva.

283. TUŽBA U PARNIČNOM POSTUPKU

Tužba u parničnom postupku se smatra inicijalnom parničnom radnjom tužioca kojom se pokreće parnični postupak, te predstavlja zahtev za zaštitu subjektivnih prava titulara pred nadležnim sudom. Usmerena je prema sudu od koga se zahteva pravna zaštita. Tužba predstavlja, u formalnom smislu, pismeno, podnesak kojim se pokreće postupak i u kojem je sadržan zahtev za pružanje pravne pomoći. Sadržinski, ona čini zahtev stranke za donošenje presude određenog sadržaja.

284. TUŽBA U UPRAVNOM SPORU

Tužba u upravnom sporu čini inicijalnu radnju u upravnom sporu, čiji predmet jeste pitanje zakonitosti upravnog akta ili s njim izjednačenog drugog rešavajućeg pojedinačnog pravnog akta (protiv koga nije predviđena neka druga sudska zaštita), odnosno pitanje opravdanosti upravnog ćutanja u konkretnom slučaju. Suštinski, upravni spor predstavlja vid sudske kontrole uprave (videti: Tužba zbog „ćutanja uprave“).

285. TUŽBA ZBOG „ĆUTANJA UPRAVE“

Tužbom zbog ćutanja uprave napada se sama činjenica ćutanja upravnog organa, to jest pitanje zakonitosti, to jest osnovanosti „ćutanja“ uprave

u konkretnom slučaju. Suština je u prvenstvenoj zaštiti procesnog prava stranke (u upravnom sporu – tužioca) na rešavanje o njenoj upravnoj stvari. Tužbenim zahtevom se stoga zahteva da sud naredi tuženom organu da reši upravnu stvar, to jest da izda akt sa svojstvom konačnosti. Tek posle toga, bude li nezadovoljan izdatim konačnim upravnim akom, on će biti u prilici da pokrene i vodi novi upravni spor o njegovoj zakonitosti (videti: Konačnost upravnog akta).

286. UBLAŽAVANJE KAZNE

Institut ublažavanja kazne omogućava sudu da pod određenim uslovi- ma može izreći kaznu koja je blaža od propisane za krivično delo za koje se odmerava kazna. Može to biti kazna koja je po meri niža od propisa- nog minimuma za određeno krivično delo, ili blaža vrsta kazne od one koja je za to delo propisana. Zakonski fakultativni osnovi za ublažavanje kazne jesu: 1) prekoračenje granica nužne odbrane; 2) prekoračenje gra- nica krajnje nužde; 3) izazivanje opasnosti iz nehata kod kranje nužde; 4) kompulzivna sila i pretnja; 5) bitno smanjena uračunljivost; 6) otklonjiva pravna zabluda; 7) pokušaj; 8) pomaganje i 9) odsustvo ličnog svojstva kod podstrekača ili pomagača.

287. UGLED (VIDETI: ČAST)

288. UGOVOR

Ugovor predstavlja saglasnost izjava volja dva ili više lica kojom se zasni- vaju, menjaju ili prestaju međusobna prava i obaveze ugovarača.

289. UKIDANJE PRESUDE ILI REŠENJA

Ukidanje presude jeste odluka ovlašćenog drugostepenog organa (npr. suda, upravnog organa) nadležnog za odlučivanje po pravnom leku, ko- jom se pobijana odluka stavlja van snage, a predmet vraća prvostepenom organu na ponovno odlučivanje.

290. UKNJIŽBA

Upis u katastar nepokretnosti se kolokvijalno naziva uknjižba. Uknjižbom u katastar nepokretnosti stiže se pravo svojine na osnovu ugovora sa prethodnim vlasnikom. U katastar nepokretnosti se upisuju i druge prav-

norelevantne činjenice koje su od značaja za konkretnu nepokretnost i to: 1) upis imaoca prava na nepokretnosti za parcelu, objekat i poseban deo zgrade (stan, poslovni prostor i garaža); 2) upis objekta (sa upisom imaoca prava); 3) upis hipoteke; 4) brisanje hipoteke; 5) promena pravnog statusa objekta koji je upisan u katastar nepokretnosti bez građevinske dozvole; 6) promena pravnog statusa objekta koji je upisan u katastar nepokretnosti sa građevinskom dozvolom, a bez upotrebne dozvole; 7) promena nastala parcelacijom, preparcelacijom ili ispravkom granica katastarskih parcela (videti: Katastar nepokretnosti).

291. UMEŠAČ

Bitno obeležje parničnog postupka jeste to da je dvostranački organizovan postupak koji ne može postojati samo sa jednom strankom, niti je moguće uspostavljanje više od dve samostalne procesne pozicije. Po pravilu, u pitanju je postupak koji se principijeno ne tiče trećih lica, niti se rezultati tog postupka reflektuju na pravne interese tih lica. Ako to nije slučaj, ta treća lica (umešači) dobijaju mogućnost učešća u tuđoj parnici u svojstvu umešača. Umešač je lice koje ima interes da jedna stranka u parničnom postupku uspe u parnici, zbog toga može stupiti u parnicu na strani te stranke.

292. UMIŠLJAJ

Umišljaj predstavlja teži stepen krivice i uvek se zahteva za postojanje krivičnog dela. Izuzetno, kod nekih krivičnih dela, predviđen je i nehat kao blaži oblik krivice. Postoje dve vrste umišljaja: direktni i eventualni (videti: Direktni umišljaj, Eventualni umišljaj).

293. UNAKRSNO ISPITIVANJE

U krivičnom postupku, unakrsno ispitivanje je postavljanje pitanja svedoku, veštaku ili drugom ispitivanom licu od strane suprotne stranke ili oštećenog, posle osnovnog ispitivanja. Najpre se obavlja osnovno ispitivanje, posle toga unakrsno ispitivanje, a po odobrenju predsednika veća mogu se postavljati dodatna pitanja. Osnovno ispitivanje je postavljanje pitanja svedoku, veštaku ili drugom ispitivanom licu od strane stranke, branioca ili oštećenog koji je predložio ispitivanje. Prilikom ispitivanja, pitanja koja se postavljaju moraju biti jasna, određena i razumljiva, ne smeju sadržati obmanu, niti se zasnivati na pretpostavci da je okrivljeni priznao nešto što nije priznao i ne smeju predstavljati navođenje na odgovor.

294. UPRAVNI AKT

Upravne akte donose organi i organizacije javne uprave koji imaju pojedinačan i pravnoševajući karakter, zasnovani su na zakonu i rešavaju upravnu stvar. Upravna stvar je pojedinačna nesporna situacija od javnog interesa u kojoj neposredno iz pravnih propisa proizlazi potreba da se buduće ponašanje stranke autoritativno pravno odredi.

295. UPRAVNI ORGAN

Upravni organ jeste organ uprave i drugi državni organ, kao i druga organizacija, kome je zakonom povereno vršenje javnih ovlašćenja i koje vodi upravni postupak. Na primer, REM je imalac javnih ovlašćenja koji o pravima i obavezama pružalaca medijske usluge odlučuje kao upravni organ (primenom pravila upravnog postupka).

296. UPRAVNI POSTUPAK

Upravni postupak označava skup pravno uređenih radnji i procesnih odnosa nadležnog organa, stranke i drugih učesnika pri utvrđivanju činjenične podloge za primenjivanje propisa u konkretnim životnim slučajevima od javnog interesa u upravnim stvarima.

297. UPRAVNI SPOR

Upravni spor predstavlja vid sudske kontrole uprave (videti: Tužba u upravnom sporu).

298. UPRAVNO IZVRŠENJE

Upravni izvršni postupak jeste upravni put prinudnog izvršenja upravnih akata. Upravni izvršni postupak se primenjuje u dve grupe slučajeva: 1) uvek kada je u pitanju izvršenje nenovčanih obaveza; 2) izuzetno, a po pristanku izvršnog dužnika – i pri izvršenju radi ispunjenja novčanih obaveza iz primanja na osnovu radnog odnosa („administrativna zabrana“). Izvršenje radi ispunjenja novčanih obaveza sprovodi se sudskim putem, prema odredbama izvršnog postupka.

299. UPUĆIVANJE U VASPITNU USTANOVU (VIDETI: VASPITNE MERE)

300. UPUĆIVANJE U VASPITNO-POPRAVNI DOM (VIDETI: VASPITNE MERE)

301. URAČUNLJIVOST (VIDETI: KRIVICA, NEURČUNLJIVOST)

302. UREĐENJE MEĐA

Vanparnični postupak u kojem sud utvrđuje granicu između susednih nepokretnosti kad su međni znaci uništeni, oštećeni ili pomereni, a susedi ne mogu sporazumno da utvrde granicu.

303. UREĐENJE UPRAVLJANJA I KORIŠĆENJA ZAJEDNIČKE STVARI

Vanparnični postupak u kojem sud određuje načine upravljanja i korišćenja zajedničke stvari kada suvlasnici, sukorisnici, ili drugi sudržaoci, nisu u stanju da ta pitanja reše sporazumno, te smatraju da im je pravo upravljanja ili korišćenja zajedničke stvari povređeno.

304. USLOVNA OSUDA U KRIVIČNOM PRAVU (VIDETI: MERE UPOZORENJA)

305. USLOVNA OSUDA U PRIVREDNOPRESTUPNOM PRAVU (VIDETI: PRIVREDNOPRESTUPNE SANKCIJE)

306. UVIĐAJ

Uviđaj predstavlja dokazno sredstvo na osnovu kojeg organ koji vodi postupak neposrednim opažanjem utvrđuje postojanje relevantnih činjenica ili razjašnjava neke okolnosti.

307. UVREDA

Uvreda se smatra krivičnim delom protiv časti i ugleda, a ostvaruje se ponašanjem koje omalovažava drugo lice (npr. šamar, nepristojni gestovi, pljuvanje, guranje). Pod uvredom se podrazumeva izjava omalovažavanja

koja je saznata od nekog. Dovoljno je da je izjavu omalovažavanja saznalo samo lice na koje se odnosi uvreda. Neistinitost onoga što predstavlja sadržaj uvredljive izjave nije neophodna za postojanje krivičnog dela. Krivično delo se goni po privatnoj krivičnoj tužbi.

308. VANPARNIČNI POSTUPAK

Vanparnični postupak označava skup pravnih normi na osnovu kojih sudovi postupaju i odlučuju o ličnim, porodičnim, imovinskim i drugim pravnim stvarima koje se po zakonu rešavaju u vanparničnom postupku (lišenje poslovne sposobnosti, proglašenje nestalog lica za umrlo i dokazivanje smrti, utvrđivanje mesta i vremena rođenja, produženje roditeljskog prava, davanje dozvole za stupanje u brak, raspravljanje zaostavštine, određivanje naknade za ekspropriisanu nepokretnost, uređenje upravljanja i korišćenja zajedničke stvari, deoba zajedničke stvari ili imovine, uređenje međa, sastavljanje, čuvanje, potvrđivanje i poništavanje isprava, sudski depozit).

309. VANPRETRESNO VEĆE

Vanpretresno veće jeste veće suda od troje sudija koje odlučuje o žalbama protiv rešenja sudije za prethodni postupak i protiv drugih rešenja u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku, donosi odluke van glavnog pretresa i stavlja druge predloge. Primera radi, veće odlučuje o određivanju pritvora na predlog javnog tužioca, a posle potvrđivanja optužnice i po službenoj dužnosti.

310. VANREDNA PRAVNA SREDSTVA U UPRAVNOM POSTUPKU

Pravna sredstva u upravnom postupku izvan žalbe označavaju se vanrednim pravnim sredstvima. Upotreba tih sredstava dolazi u obzir tek posle žalbe, kao redovnog pravnog sredstva, i njima se pobijaju konačna ili čak pravnosnažna rešenja. Vanredna pravna sredstva u upravnom postupku jesu: ponavljanje postupka i naročiti slučajevi poništavanja, ukidanja i menjanja rešenja (menjanje i poništavanje rešenja u vezi sa upravnim sporom, poništavanje i ukidanje rešenja po osnovu službenog nadzora, ukidanje i menjanje pravnosnažnog rešenja uz pristanak ili po zahtevu stranke, vanredno ukidanje i oglašavanje rešenja ništavim).

311. VANREDNI PRAVNI LEKOVI

U parničnom postupku: pravna sredstva koja stranke u postupku koriste radi pobijanja pravnosnažnih sudskih odluka. Vanredni pravni lekovi u parničnom postupku jesu revizija protiv presude, revizija protiv rešenja, zahtev za preispitivanje pravnosnažne presude i ponavljanje postupka.

U upravnom sporu: pravna sredstva koja stranke koriste radi pobijanja presude upravnog suda. Vanredni pravni lekovi u upravnom sporu jesu zahtev za preispitivanje sudske odluke i ponavljanje postupka.

U prekršajnom postupku: vanredna pravna sredstva u prekršajnom postupku jesu zahtev za ponavljanje prekršajnog postupka i zahtev za zaštiti zakonitosti koji podiže jedino republički javni tužilac.

312. VANREDNI PRAVNI LEKOVI U KRIVIČNOM POSTUPKU

Vanrednim pravnim lekovima nazivaju se pravna sredstva koja stranke u postupku koriste radi pobijanja pravnosnažnih sudskih odluka. Vanredni pravni lekovi u krivičnom postupku jesu zahtev za ponavljanje postupka i zahtev za zaštitu zakonitosti.

313. VANSUDSKO PORAVNANJE

Ugovorom o poravnanju lica između kojih postoji spor, ili neizvesnost o nekom pravnom odnosu, pomoću uzajamnih popuštanja prekidaju spor, odnosno uklanjaju neizvesnost i određuju svoja uzajamna prava i obaveze. Razlika između sudskog i vanskudskog poravnanja jeste u tome što sudsko poravnanje predstavlja izvršnu ispravu na osnovu koje se može pokrenuti izvršni postupak (videti: Sudsko poravnanje).

314. VASPITNE MERE

Vaspitne mere predstavljaju osnovnu vrstu sankcija koje se izriče mlađim i starijim maloletnim učiniocima krivičnih dela, kao i, u određenim slučajevima, mlađim punoletnim licima (do 21 godine života). Vrste vaspitnih mera jesu: sudski ukor, posebne obaveze, pojačan nadzor roditelja, usvojioca ili staratelja, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor organa starateljstva, pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, upućivanje u vaspitnu

ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom, upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje. Vaspitna mera pojačanog nadzora organa starateljstva – ako roditelji, usvojlac, odnosno staralac maloletnika nisu u mogućnosti da vrše pojačan nadzor, a ne postoje uslovi za pojačan nadzor u drugoj porodici, maloletnik će se staviti pod nadzor organa starateljstva (videti: Organ starateljstva). Meru pojačanog nadzora roditelja, usvojioca ili staraoca sud će izreći ako su roditelji, usvojlac, odnosno staralac propustili da vrše potrebnu brigu i nadzor nad maloletnikom, a u mogućnosti su da takvu brigu i nadzor vrše i to se od njih može s osnovom očekivati. Takva mera može da traje najkraće šest meseci, a najduže dve godine, s tim da sud naknadno odlučuje o njenom prestanku. Kad sud izrekne meru roditelju, usvojiocu, odnosno staraocu, on daje potrebna uputstva i nalaže mu određene dužnosti koje treba da preduzme za vaspitavanje maloletnika, njegovo lečenje i otklanjanje štetnih uticaja na njega. Organ starateljstva proverava njeno izvršenje i ukazuje pomoć roditelju, usvojiocu ili staraocu (videti: Organ starateljstva). Vaspitna mera pojačanog nadzora u drugoj porodici – ako roditelj, usvojlac, odnosno staralac maloletnika, nisu u mogućnosti da nad njim vrše nadzor ili ako se to od njih ne može s osnovom očekivati, maloletnik će se smestiti u drugu porodicu koja je voljna da ga primi i koja ima mogućnosti da nad njim vrši pojačan nadzor.

315. VERODOSTOJNA ISPRAVA

Verodostojna isprava jeste isprava na osnovu koje se određuje izvršenje radi namirenja novčanog potraživanja. Verodostojne isprave jesu: 1) menica i ček domaćeg ili stranog lica, sa protestom ako je potreban za zasnivanje potraživanja; 2) izvod iz Centralnog registra hartija od vrednosti o stanju na računu zakonitog imaooca obveznica ili instrumenta tržišta novca (trezorski, blagajnički i komercijalni zapisi) i odluka o njihovom izdavanju; 3) račun domaćeg ili stranog lica, sa otpremnicom ili drugim pismenim dokazom o tome da je izvršni dužnik obavešten o svojoj obavezi; 4) izvod iz poslovnih knjiga o izvršenim komunalnim ili srodnim uslugama; 5) obračun ili izvod iz poslovnih knjiga za potraživanje takse za javni medijski servis; 6) javna isprava koja stvara izvršivu novčanu obavezu; 7) bankarska garancija; 8) akreditiv; 9) overena izjava izvršnog dužnika kojom ovlašćuje banku da s njegovog računa prenese novčana sredstava na račun izvršnog poverioca; 10) obračun kamate sa dokazom o osnovu dospelosti i visini potraživanja; 11) privremena ili okončana situacija o izvršenim građevinskim radovima; 12) obračun o nagradi i naknadi troškova advokata.

316. VEŠTAČENJE

Veštačenje predstavlja dokazno sredstvo predviđeno svim važećim procesnim zakonima, kojim se utvrđuju činjenice koje su relevantne za rešavanje određene pravne stvari, a koje nisu pravnog karaktera. Rezultat veštačenja jeste davanje nalaza i mišljenja o konkretnim činjeničnim pitanjima koja su relevantna za određeni pravni odnos. Veštačenje vrši lice koje raspolaže potrebnim stručnim znanjem i veštinama, a kojima sud ili drugi postupajući organ ne raspolaže (npr. psihijatri, patolozi, ekonomski eksperti). Veštak je lice koje je imenovano za obavljanje poslova veštačenja u skladu sa odredbama Zakona o sudskim veštacima i koje je upisano u registar sudskih veštaka koje vodi Ministarstvo pravde Republike Srbije.

317. VISOKI SAVET SUDSTVA

Visoki savet sudstva je nezavisan i samostalan organ koji obezbeđuje i garantuje nezavisnost i samostalnost sudova i sudija. U sastav Visokog saveta sudstva ulaze predsednik Vrhovnog kasacionog suda, ministar nadležan za pravosuđe i predsednik nadležnog odbora Narodne skupštine, kao članovi po položaju i osam izbornih članova koje bira Narodna skupština, u skladu sa zakonom. Izborne članove čini šest sudija sa stalnom sudijskom funkcijom, od kojih je jedan sa teritorije autonomnih pokrajina, i dva ugledna i istaknuta pravnik sa najmanje 15 godina iskustva u struci, od kojih je jedan advokat, a drugi profesor Pravnog fakulteta.

318. ZABELEŽBA

Zabeležba označava upis određenih pravnih činjenica značajnih za prava upisana u katastar nepokretnosti (npr. zabeležba spora, zabeležba maloletstva).

319. ZABRANA NAPUŠTANJA BORAVIŠTA

Zabrana napuštanja boravišta jeste mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog radi nesmetanog vođenja krivičnog postupka. Ako postoje okolnosti koje ukazuju na to da bi okrivljeni mogao pobeći, sakriti se, otići u nepoznato mesto ili u inostranstvo, sud može zabraniti okrivljenom da bez odobrenja napusti mesto boravišta ili teritoriju Republike Srbije. Uz ovu meru, okrivljenom može biti zabranjeno posećivanje određenih mesta ili naloženo da se povremeno javlja određenom državnom organu ili mu privremeno može biti oduzeta putna isprava ili vozačka dozvola.

320. ZABRANA REFORMATIO IN PEIUS

U drugostepenom krivičnom postupku deluje zabrana *reformatio in peius*, to jest zabrana, odnosno nemogućnost preinačenja presude na gore onda kada to nalaže određena procesna situacija. To znači da, ako je izjavljena žalba samo u korist optuženog, presuda ne sme, odlukom drugostepenog suda, biti izmenjena na štetu optuženog, u pogledu pravne kvalifikacije krivičnog dela i krivične sankcije.

321. ZABRANA UPRAVLJANJA MOTORNIM VOZILOM

Učiniocu krivičnog dela kojim se ugrožava javni saobraćaj sud može izreći zabranu upravljanja motornim vozilom. Sud ovu meru može izreći ako nađe da težina učinjenog dela, okolnosti pod kojima je delo učinjeno ili ranije kršenje saobraćajnih propisa od strane učinioca pokazuju da je opasno da on upravlja motornim vozilom određene vrste ili kategorije.

322. ZABRANA VRŠENJA POZIVA, DELATNOSTI ILI DUŽNOSTI

Učiniocu krivičnog dela sud može zabraniti vršenje određenog poziva, određene delatnosti ili svih ili nekih dužnosti vezanih za raspolaganje, korišćenje, upravljanje ili rukovanje tuđom imovinom ili za čuvanje te imovine, ako se opravdano može smatrati da bi njegovo dalje vršenje takve delatnosti bilo opasno. Trajanje mere ne može biti kraće od jedne, niti duže od deset godina, računajući od dana pravnosnažnosti odluke, s tim da se vreme provedeno u zatvoru, odnosno u zdravstvenoj ustanovi u kojoj je izvršena mera bezbednosti ne uračunava u vreme trajanja ove mere.

323. ZADRŽAVANJE OSUMNJIČENOG

Policija ima pravo da zadrži osumnjičeno lice najduže do 48 sati ukoliko postoji neki osnov za određivanje pritvora. Odmah ili najkasnije u roku od dva sata od kada je osumnjičenom saopšteno da je zadržan, policija donosi i uručuje rešenje o zadržavanju koje je izdao javni tužilac ili je to rešenje izdato po njegovom odobrenju. U rešenju moraju biti navedeni delo za koje se osumnjičeni tereti, osnovi sumnje, dan i čas lišenja slobode ili odazivanja pozivu, kao i vreme početka zadržavanja.

324. ZAHTEV ZA POKRETANJE PREKRŠAJNOG POSTUPKA

Prekršajni postupak karakteriše optužno načelo, prema kojem se postupak pokreće rešenjem suda na dva moguća načina: na osnovu zahteva za pokretanje prekršajnog postupka ili na osnovu zahteva za sudsko odlučivanje, podnetog povodom izdatog prekršajnog naloga. Zahtev za pokretanje prekršajnog postupka mogu sudu podneti ovlašćeni organ ili oštećeni. Nužno je postojanje osnovane sumnje, to jest činjenica koje neposredno ukazuju na to da određeno lice jeste učinilac prekršaja.

325. ZAJEDNIČKA SVOJINA

Zajednička svojina označava pravo svojine koje imaju dva ili više lica na istoj stvari, ali tako da njihovi udeli nisu određeni. Udeli zajedničara nisu određeni ni idealno (kao kod susvojine), niti realno (kao kod etažne svojine), pa se, samim tim, njima ne može raspolagati dok traje režim zajedničke imovine. Primera radi, u zajedničku imovinu bračnih drugova ulaze samo one imovinske vrednosti stečene radom dok je postojala bračna zajednica.

326. ZAKONSKI ZASTUPNIK

Lice koje zaključuje pravne poslove i preduzima druge pravne radnje u ime i za račun zastupanog lica (poslovno nesposobnog ili pravnog lica) jeste zakonski zastupnik. Ovlašćenje za zastupanje se zasniva na zakonu, opštem aktu pravnog lica, aktu nadležnog organa ili na izjavi volje zastupanog lica.

327. ZAKONSKO NASLEĐIVANJE

Zakonskim (intestatskim) nasleđivanjem naziva se nasleđivanje do kojeg dolazi u odsustvu delotvornog i potpunog ostaviočevog testamentarnog raspolaganja. Zakonski kriterijumi za raspodelu nasledstva primenjuju se kada ostavilac propusti da testamentom odredi univerzalne sukcesore na celokupnoj zaostavštini.

328. ZAOSTAVŠTINA

Zaostavština je imovina fizičkog lica (ostavioca) koja u trenutku njegove smrti prelazi na naslednike. Zaostavštinu čine sva nasleđivanja podobna prava (aktiva) i obaveze (pasiva) koja su pripadala ostaviocu u momentu u njegove smrti.

329. ZASTARELOST

U građanskom pravu, zastarelost označava gubitak prava poverioca da, zbog protoka vremena predviđenog zakonom, od dužnika sudskim putem zahteva ispunjenje njegove obaveze; u krivičnom pravu označava gubitak mogućnosti nadležnog državnog organa da pokrene krivični postupak, da vodi krivični postupak ili da izvrši krivičnu sankciju zbog protoka vremena koje je zakonom predviđeno, a isto važi i za druge kaznene postupke.

330. ZAŠTITNE MERE U PREKRŠAJNOM POSTUPKU

U okviru opšte svrhe prekršajnih sankcija, svrha primene zaštitnih mera jeste otklanjanje uslova koji omogućavaju ili podstiču učinioca na izvršenje novog prekršaja. Za prekršaje se mogu propisati sledeće zaštitne mere: oduzimanje predmeta; zabrana vršenja određenih delatnosti; zabrana pravnom licu da vrši određene delatnosti; zabrana odgovornom licu da vrši određene poslove; zabrana upravljanja motornim vozilom; obavezno lečenje zavisnika od alkohola i psihoaktivnih supstanci; obavezno psihijatrijsko lečenje; zabrana pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja; zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama; javno objavljivanje presude; udaljenje stranca sa teritorije Republike Srbije; oduzimanje životinja i zabrana držanja životinja.

331. ZAŠTIĆENO LICE

Učesniku u krivičnom postupku i njemu bliskom licu, shodno Zakonu o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku Republike Srbije, može se osigurati zaštita u skladu sa opasnošću koja im pretilo ukoliko su oni usled davanja iskaza ili obaveštenja značajnih za dokazivanje u krivičnom postupku izloženi opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu, a bez tog iskaza ili obaveštenja bilo bi znatno otežano ili nemoguće dokazivanje u krivičnim postupcima za krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti, protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom i organizovanog kriminala. U učesnike krivičnog postupka spadaju svedoci, osumnjičeni, okrivljeni, svedok saradnik, oštećeni, veštak i stručno lice, a bliskim licem se smatra ono lice za koje učesnik u krivičnom postupku zahteva uključivanje u program zaštite. Lice koje se uključi u program zaštite smatra se zaštićenim licem.

332. ZATVOR

Vremenska kazna lišenja slobode koja ne može biti kraća od trideset dana, niti duža od dvadeset godina, izuzev za najteža dela i najteže oblike krivičnih dela, kada se može izreći kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina (videti: Krivične sankcije).

333. ZAVEŠTANJE (TESTAMENT)

Testament predstavlja jednostran, formalan, strogo lični, opoziv pravni posao kojim ostavilac (zaveštalac) uređuje pravnu sudbinu svoje imovine za slučaj smrti (videti: Nasledno pravo).

334. ZEMLJIŠNA KNJIGA

Zemljišna knjiga se smatra javnim registrom kojim se vodi evidencija o pravima na nepokretnostima. Upisom u zemljišnu knjigu stiču se, prenose i prestaju prava na nepokretnostima (videti: Zabeležba, Uknjižba, Tapija, Tapijski sistem).

IV Korišćeni izvori

- Aktivne medijske publike: razvoj koncepta i suvremeni trendovi njegovih manifestacija, Hajrudin Hromadžić, Helena Popović/2010.
- Demokratičnost www-komuniciranja, Enes Osmančević Friedrich EbertStftung, Sarajevo, 2009.
- Evropska konvencija o ljudskim pravima, Savet Evrope.
- Etika novinarstva, Stevan Nikšić, Ana Davičo, CPM Beograd 2004.
- Građansko procesno pravo – Priručnik za polaganje pravosudnog ispita, Ranko Keča, Marko Knežević, Službeni glasnik, Beograd 2016.
- Institucije naslednog prava, Dejan Đurđević, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.
- Istorija novinarstva, Giovanni Gozzini, Clio, Beograd, 2001.
- Kompanijsko pravo, Mirko Vasiljević, Udruženje pravnika u privredi, 2015.
- Komunikologija: Kratki pregled najvažnijih teorija, pojmova i principa, D. Čerepinko.
- Kodeks novinara Srbije.
- Krivično pravo – Opšti deo, Zoran Stojanović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2014.
- Krivično pravo – Posebni deo, Zoran Stojanović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2014.
- Krivično procesno pravo, Milan Škulić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.
- Leksikon građanskog prava, grupa autora, Nomos, Beograd, 1996.

- Leksikon krivičnog prava, Dragan Jovašević, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Masovni mediji između javnosti i javne sfere, Slavko Splichal, Medij. istraž. (god. 20, br. 1) 2014. (5–24) Izvorni znanstveni rad.
- Medijsko pravo, Mehmed Halilović i Amer Džihana, Internews, Sarajevo 2012.
- Mediji između tradicije i interneta, Esad Cerović, 2017.
- MEDlANALI, međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovne komunikacije i odnosa s javnostima, broj 2, 2007.
- Mediji na prekretnici: Medijska slika Bosne i Hercegovine, Zoran Udovičić, Tarik Jusić, Mehmed Halilović, Radenko Udovičić i istraživački tim Media plan instituta, Media Online 2001.
- Medijski nastup(ati): Smjernice za rad s medijima, Adnan Rondić, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), 2014.
- Medijska regulatorna tela i govor mržnje, Asja Rokša-Zubčević, Stanislav Bender, Jadranka Vojvodić, Savet Evrope 2017.
- Novinarstvo, Stephan Rub-Mohl, Clio, Beograd 2005.
- Obligaciono pravo, Jakov Radišić, Nomos, Beograd, 2008.
- Opšte upravno pravo, Zoran Tomić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.
- Osnovi pisanja za medije, Najil Kurtić, Media plan institut Sarajevo, Colosseum Tuzla, 2009.
- Porodično pravo, Slobodan Panov, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.
- Prekršajno pravo, Igor Vuković, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.
- Priručnik za medijsku samoregulaciju, OSCE predstavnik za slobodu medija Miklos Haraszti, 2008.
- Profesionalno novinarstvo i samoregulacija, Novi mediji i stare dvojbe u Jugoistočnoj Evropi i Turskoj, UNESCO 2011.
- Sloboda izražavanja – Vodič za tumačenje člana 10, Toby Mendel, Savet Evrope, 2013.

- Sloboda izražavanja i pravo na privatnost prema evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Priručnik o sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, AIRE Cetar, Nuala Mole, James Reynolds, Ljiljana Mijović.
- Sloboda izražavanja i kleveta, Studija sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava, Tarlach McGonagle, Savet Evrope 2016.
- Stop govoru mržnje, Centar za kulturu dijaloga, Sarajevo, 2012.
- Stvarno pravo, Obren Stanković, Miodrag Orlić, Nomos, 1999.
- Uvod u građansko pravo, Vladimir Vodinelić, Obren Stanković, Nomos, 2007.
- Uvod u znanost o medijima i komunikologiju, Michael Kunczik, Astrid Zipfel, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb 2006.
- Vodič za samoregulaciju online medija, ur. A. Hulin i M. Stone; Beč: Ured predstavnice OSCE-a za slobodu medija, Beč, 2013.

VEB

- Medijska regulatorna tela i govor mržnje (Savet Evrope, JUFREX, 2017), <http://rem.rs/uploads/files/PDF/Hate%20speech%20-%20Srpski.pdf>
- Leksikon radija i televizije, <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/>
- Fakultet političkih nauka u Podgorici, http://fpn.co.me/fajlovi/fpn/attach_fajlovi/lat/studentske-informacije/materijali/2016/10/pdf/Novinarske_forme.pdf
- <https://hr.wikipedia.org/>
- Evropska unija, <http://europa.eu/>
- Udruženje sportskih novinara Crne Gore, Monološki informativni novinski rodovi, <https://usncg.me/monoloski-informativni-novinski-rodovi/>
- Advokatska komora Srbije, https://aks.org.rs/sr_lat/
- Savet za štampu, <https://savetzastampu.rs>
- Regulatorno telo za elektronske medije, <http://www.rem.rs/>
- Pravna baza Paragraf Lex, <https://www.paragraf.rs/>

- Ustavni sud Republike Srbije, www.ustavni.sud.rs
- Republičko javno tužilaštvo, Republika Srbija, www.rjt.gov.rs/
- Viši sud u Beogradu, www.bg.vi.sud.rs
- Apelacioni sud u Beogradu, www.bg.ap.sud.rs/
- Komisija za hartije od vrednosti, Republika Srbija, <http://www.sec.gov.rs/>
- Prekršajni sud u Beogradu, <http://www.bg.pk.sud.rs/>
- Vrhovni kasacioni sud, <https://www.vk.sud.rs/>
- Agencija za privredne registre, Republika Srbija, <http://www.apr.gov.rs/>
- Savet Evrope, <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/home>
- Regulatorna tela za elektronske medije i medijska pismenost, Uporedna analiza najboljih evropskih praksi (R. Tomljenović, Savet Evrope / JUFREX, 2018), <https://rm.coe.int/regulatory-authorities-for-electronic-media-serbian/168091f424>

Leksikon medijskih i pravnih pojmova predstavlja zbirku koja ima za cilj da pojasni pojmove koji se svakodnevno koriste u medijima i pravu, kako bi se novinarima i medijima, na jednoj i zaposlenima u pravosuđu, na drugoj strani pomoglo u razumevanju njihovog značenja. Leksikon teži da, kroz detaljan popis i pojašnjenja medijskih i pravnih pojmova, pomogne medijima u izveštavanju o temama koje podrazumevaju osnovno znanje pravnih pojmova, a da predstavnicima pravosuđa približi pojmove koji su uobičajeni na medijskoj sceni.

Leksikon medijskih i pravnih pojmova nastao je u okviru zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope "Jačanje pravosudne ekspertize o slobodi izražavanja i medija u Jugoistočnoj Evropi (JUFREX)".

Osnovni cilj JUFREX projekta je promovisanje slobode izražavanja i slobode medija u skladu sa standardima Saveta Evrope, sa posebnim fokusom na pravosuđe u Jugoistočnoj Evropi.

SRP

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Obuhvata 47 država, od kojih su 28 članice Evropske unije. Sve države članice Saveta Evrope potpisale su Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sporazum čiji je cilj zaštita ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primenu Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Evropska unija je jedinstveno ekonomsko i političko partnerstvo 28 demokratskih evropskih zemalja. Njeni ciljevi su mir, prosperitet i sloboda za njenih 500 miliona građana – u pravednijem i bezbednijem svetu. Kako bi se to ostvarilo, države članice Evropske unije su uspostavile tela koja vode Evropsku uniju i usvajaju njene zakone. Najvažniji su Evropski parlament (koji predstavlja narod Evrope), Savet Evropske unije (koji predstavlja nacionalne vlade) i Evropska komisija (koja predstavlja zajednički interes Evropske unije).

<http://europa.eu>

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE